

HÊZ Û BEDEWIYA PÊNÛSÊ

Mehmed Uzun

NÛDEM

HÊZ Û BEDEWIYA
PÊNÛSÊ

Mehmed Uzun

Weşanên NÛDEM

Weşanên NÛDEM: 3
Hêz û Bedewiya Pênûsê
Çapa Yekem 1993

© Weşanên Nûdem
Pergala berg û rûpelan: Nûdem
Wêneya bergê: Magritte
ISBN: 91-88592-02-2

*Ferîd, Necmettîn, birayên delal ên gorbehişt, min
dixwest romana we binivîsim û pêşkêşî we bikim, lê
welê dixuye ku ew ê ji min neyê, ji lewra ez vê kitêba xwe
ku li ser hêz û bedewiya pênuşa ku we ewçend jê hez
dikir, pêşkêşî bîranîna we dikim*

M.U.

Çend gotin li ser Mehmed Uzun

Firat CEWERÎ

Digel ku Kurdistan di dema nêzîk de nebûye dewlet, sazgehên xwe yê n milî ava nekiriye, bi sal û demên dirêj zimanê kurdî qedexe bûye û nebûye zimanê perwerde û nivîsandinê, dîsan kê m be jî kurdan ji nava xwe, bi înad şaîr û nivîskar derxistine. Lê şaîr û nivîskarên ku ji nava kurdan derketine jî, ji ber gelek sedemên nas û nenas, wan şaîrtî û nivîskarî ji xwe re nekirine kar, piştî demekê dev jê berdane, li dû xwe berhemek, an jî berhemine netemambûyî û stûxwar hiştine. Yanî di nava nivîskar û şaîrên kurdan de berdewamî çênebûye. Di dîroka Kurdistanê ya nêzîk de, mîna ku gelekî xuya û eşkere ye, ekola *Hawarê* ya herî navdar, xwende, zana û têgihîştiye. Vê ekola ku hewl daye da berhemên nûdem biafirîne, tenê di destpêka xwe de maye, paşê ji hev de ketiye, ew kabiliyetên mezin di nava bêdengiyê de winda bûne. Digel ku me îro bi wê ekolê çavên xwe vekirine, îlham û xwesteka nivîsandinê ji wê ekolê stendiye, em dibînin ku ew ekola ku dikarîbû di dîroka Kurdistanê de şoreşek, an ronesanseke edebiyata kurdî bikira, bi tenê çend berhemên stûxwar ji me re hiştine. Lêbelê wan hêvî, bawerî û xwestekeke muezem a xwendin û nivîsandina kurdî li dû xwe hiştine. Nivîşê ku îro bi kurdî dinivîsîne, deyndarê wê ekolê ye. Yek ji nivîskarên vî nivîşê nû *Mehmed Uzun* e. *Mehmed Uzun*ê ku hê di salên xwe yê n biçûk de dikeve nava tevgera şoreşger û bi enerjîyeke xurt ji bo bidestxistina

mafê gelê xwe li ber xwe dide, di demeke kurt de dibe xwedî berpirsiyarên mezin, loma ew tê girtin, tade û neheqiyê dibîne û bi salan di girtûgehan de radizê. Lê tade û neheqî, girtin û lêdan çavên vî xortê nûgihîştî natirsîne, berevajiya wê, gir û nefreta wî li hember dewlet û sazûmana neheq xurt dike, ew bal û meyla xwe berdide ser ziman û edebiyata xwe. Gava *Mehmed Uzun* ji nava pencên cûntaya 1970'yê difilite û tê berdan, ew çavtirsiyayî nabe û li mala xwe rûnanê, lê bi hêvî û çoşeke geş xebata xwe berdewam dike. Bi kemilandina salên wî re, berpirsiyarî û têgihîştina wî jî dikemile, ew di sala 1976'an de li Ankarayê dibe berpirsiyarê kovareke bi navê "*Rizgarî*". Yanî gava ew dibe berpirsiyarê kovarê, ew hê tenê 23 salî ye. Ev xortê 23 salî dibe xwedî berpirsiyariyeke mezin, herçiqas di salên xwe yê destpêk de bi tenê qurbanê îdeolojiya xwe be jî, paşê hêdî hêdî menfeeta gelê kurd bi tevayî dixê pêşiya îdeolojiyê, bi gotinên tûj û tewş yê di derheqa gelê kurd, ziman, edebiyat û kultura kurdî de naxape, mîna *Celadet Bedir-Xan*, *Kamûran Bedir-Xan*, *Nûredîn Zaza* û gelekên din, bi pîrsa kurdan ya herî girîng, yanî bi ziman û rola zimên ji bo hebûn, yekîtiyê û azadiya gelê Kurdistanê dihese. Lê herçiqas ew bi wê yekê dihese jî, ew li Tirkîyeyê nikare zêde vê fikra xwe têxe piratîkê, bi hevdudîtîna, civîn û munaqeseyên bi hin şexsiyetên kurd yê kurdîzan û nivîskar re tête ser. Lêbelê dewlet û peyayên dewletê pêxîla vî xortê bernadin, vê carê ji bo berpirsiyariya wî ya kovarê wî digirin, heşt mehan di girtûgeha Ankarayê de dihêlin. Hema ku ew vê carê tê berdan, ji bo ew careke din nekeve xefîka wan, ew mecbûr dimîne welatê xwe terk dike, berê xwe dide welatê biçûk, ku bi hezaran kîlometre ji welatê wî dûr, yanî koçî Swêdê dike.

Mehmed Uzun li Swêdê dîsan dihere û tê, car caran dikeve polemîkên siyasî, berberiyê bi hin rêxistin û tevgerên kurdî re dike, lê pir tê re naçe, hîsên dûrbûna ji welatê û sirgûnê wî bi

zimanê wî ve bêtir girê dide, kurdayetiya wî xurttir dibe, bi tunebûn û jariya edebiyata kurdî dihesa. Herçiqas ew dest bi nivîsandina helbestan dike û helbestên xwe di bin navê *M. Ferzend Baran* de di kovara xwe "*Rizgariya Kurdistan*" de diweşîne jî, ew hêdî hêdî ji helbestnivîsandinê bi dûr dikeve, giraniyê dide ser nivîsandina ceribandin û romanê. Romana wî ya pêşî "*Tu*" di sala 1974'an de derdikeve. Piştî wê *Mehmed Uzun* li dû hev "*Mirina Kalekî Rind*" (1987), "*Siya Evînê*" (1989), "*Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê*" (1991), kurdiya piyesa nivîskarê Îngilîz yê bi nav û deng *Herold Pinter* "*Zimanê Çiyar*" (1990), "*Destpêka Edebiyata Kurdî*" (1992), "*Mirina Egîdekî*" (1993). Ji çend salan vir ve jî ew li ser romana xwe ya bi navê "*Bîra Qederê*" ku ji xebat û jiyana *Celadet Bedir-Xan* pêk tê, dixebite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan nayê ser, bêî ku ew ferqiyeta îdeolojîk têxe navbera partî û rêkxistinên kurdan, ji bo ku bibe mînaka yekîti û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyên kurdan de dinivîsîne. Em carna *Mehmed Uzun* di nava rûpelên *Armancê* de dibînin, carna di nava rûpelên *Kurdistan Pressê de*, carna *Berbangê*, carna *Welat*, carna *Berhem*, carna *Azadî*, carna *Nûdem* û hwd. Ev pirtûka di destên we de ji wan nivîsaran pêk hatiye.

Em di van nivîsarên *Mehmed Uzun* de dibînin ku ew ji her celeb dijminatîya kurdan dûr e, ji bo yekîti û berbihevhatina kurdan her tim xwestiyê hewayeke pozîtîv ava bike, xwestiyê bibe sembola başî û qenciyê. Digel pir asteng û zehmetîyan, wî karê xwe yê nivîskariyê domandiyê û hê bi salên xwe yên ciwan bûye xwediyê navekî nemir û cihêkî bi rûmet.

Gava em rewşa Kurdistanê ya îro didine ber çavan, qîmeta nivîskarên nola *Mehmed Uzun* zêdetir dibe. Kurdistan wêran e, zilm û stemkariyêke bêhawe li ser gelê kurd heye. Tirs, xof û

kuştin li Kurdistana îro jiyana rojane ye. Zimanê kurdî hê jî qedexebûna xwe ya heftê salane didomîne, kultura kurdî dimire, folklor û stranên gelêrî winda dibin. Li Kurdistanê sazgehên milî, akademî, enstûtu û weşanxaneyên kurdan yên ku bikaribin bi xurtî pêşî li vê pêla asîmîlasyonê bigire, nîn in, piraniya ronakbîrên kurdan yên li Tirkîyeyê jî vê yeka han bêqîmet û nehewce dibînin. Loma, wek me got, hebûna mirov û nivîskarên mîna *Mehmed Uzun*, di rewşeke wilo de ji bo me kurdan çîrûska hêvî û hêviya avakirina edebiyateke kurdî ya nûjen û nemir e. Ger em hê dûrtir neçin, ev nêzîkî bîst salên *Mehmed Uzun* e ku bi pênuşa xwe li ber xwe dide. Wî mîna gelek ronakbîrên kurd yên din nekir û edebiyat bi tirkî neniwîsand, lê bi zanebûn pênuşa xwe ji bo zimanê kurdî, ji bo avakirina edebiyata kurdî ya nûjen li ser kaxezê çerixand. Erê, edebiyateke nûjen... *Uzun* îro bi giranî li dû pîvanên edebiyatê yên gerdûnî ne. Ji ber ku ew dixwaze edebiyata kurdî bike perçeyek ji edebiyata dinyayê. Ew motîvên kurdî, an jî jiyana şexsiyetên kurd yên jibîrbûyî dike mijarên romanên xwe, uslûb û stîlên cihê yên gerdûnî bikar tîne, romana kurdî a nûjen dike xwedî nav û şexsiyet. Ne ku berî *Mehmed Uzun* bi kurdî roman nehatine nivîsandin. Belê, hem berî wî, hem jî piştî wî romana kurdî hatiye nivîsandin. Lê cihê *Mehmed Uzun* yê taybetî ew e, ku ew hem nivîskarekî berdewam e, hem jî romannivîskarekî hevdemî ye. Ew bi motîv û dîroka rewşenbîriya kurdî, carna di bin tesîra ûslûb û stîla *Carlos Fuentes* de dimîne, carna jî mirov di romanên wî de li şoperiyên *Faulkner* rast tê.

Ew qîma xwe bi edebiyata basîd û rojane nayne, bi xurtî li dû qaîde û uslûbên nûjen digere. Ji ber vê yekê ye ku ew pir dixwîne. Ji bo xwenûkirin, pêşdeçûyin û afirandina edebiyateke bedew, ew baweriya xwe bi xwendina pir tîne. Ew hem rojhelaî, hem jî rojavayîyan dixwîne; hem klasîkên kurd, hem yên cîhanî, hem jî

modernîstan dixwîne.

Loma roman û ceribandinên wî dibin gerdûnî. Yanî mîna tama kurdî, di wergerên zimanên biyanî de jî eynî tamê didin û carna tameke hê xwestir...Essaiya wî ya bi navê "*Welatê Xerîbiyê*" di kovara edebî ya swêdî "*90 Tal*", di ya almanî "*Lette International*", di ya îtalî "*Lettera internazionale*"ê de hate weşandin. Ev kovarên edebî li welatên xwe di nava kovarên herfî baş de têne hesibandin.

Di danasîna kovara swêdî "*90 Tal*" ya di *Dagens Nyheterê* de, esseyaya *M. Uzun* di kovarê de mîna nivîsa herfî balkêş hate pêşkêşkirin. Herweha di wergerên almanî û îtalî de jî, rexneyên baş wergirtin.

Heçî romanên *Mehmed Uzun* in, ji niha ve sînoren Kurdistanê gav kirine, bi xurtî werdigerin zimanên biyanî. Wek tê zanîn, berfî bi demeke kurt, du romanên wî "*Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê*" û "*Siya Evîne*" li Sûriyê bi erebî derketin. Li ser van herdu romanên *Mehmed Uzun*, di kovar û rojnameyên Sûrî û Filîstûniyan de, nivîsên cihêreng derketine, gelek nivîsên pesintijî li ser wan hatine nivîsandin. Herweha romana wî *Siya Evîne* jî wê di bihara îsal de li Tirkiyeyê bi tirkî derkeve. Ew roman ji niha ve ji aliyê gelek nivîskar û rexnegirên tirkî ve têtê pesinandin. Niha jî haziriya ku romanên *Uzun* wergerin zimanên ewrûpayî têtê kirin.

Em dibînin ku *Mehmed Uzun* yek ji wan kurdan, belkî jî yê pêşî ye, ku berhemên wî ewqasî werdigerin zimanên biyanî, ew ewqasî dibine gerdûnî.

Mehmed Uzun di danûstandin û xebatên xwe de jî gerdûnî ye. Ew li Swêdê hem bû nivîskarekî jîr û jêhatî, hem jî di danûstandin û têkiliyên xwe de bilind bû. Ew endamekî aktîv yê PENa Swêdî ye, endamê cîhgir yê komîta **Karger** ya Yekîtiya Nivîskarên Swêdê ye û heval û dostê gelek nivîskarên navdar û gerdûnî ye.

Ji ber ku ev pirtûk bi xwe wê *Mehmed Uzun* bi gelek hêlên wî

ve bide dest, heta ji min hat min pêşgotin kurt girt. Min ne bi armanca analîza li ser romanên *M. Uzun* ev çend rêz nivîsandin. Hêvîdar im wê hevvelatîyekî din rojekê li ser xebat û romanên vî ronakbîrê kurd ê bi ber, raweste û wan bi hemû hêlên wan ve bi kurdan bide naskirin.

Ev pirtûka ku nivîskêr bi "*Hêz û Bedewiya Pênûsê*" navandiye, ji nivîsên wî yên ku berê di kovar û rojnameyên kurdan de hatibûn weşandin, pêk tê. Herçiqas ev nivîs berê hatibin weşandin jî, ez bawer im ku wê haya gelek hevvelatîyên me ji van nivîsan tune be. Ji ber ku gelek ji van nivîsan ji zû ve, an jî di destpêka salên 80 de hatine weşandin. Nivîskar di van nivîsarên xwe de bi giranî li ser rewş û rola ronakbîrên kurd radiweste û di gelek waran de nêrînên balkêş pêşkêş dike.

Ji bilî nivîsarên wî yên balkêş ku di *Berbang* û *Armancê* de hatibûn weşandin, mirov di hevpeyvînên bi wî re, yên ku di kovarên cihê cihê ; mîna *Bergeh*, *Wan*, *Welat*, *Berhem*, *Azadî* û *Nûbiharê* de hatibûn weşandin, nêrîna nivîskêr ya dinyayê, armanca nivîsandina wî ya bi kurdî, rola ziman û edebiyatê di hişyarkirina gelê kurd de û motîvên romanên wî nas dike. Bi weşandina vê berhema han, em wek Weşanxaneyê Nûdemê gelekî bextewar û kêfxweş in. Em hêvîdar in, hûn ê jî bibin şîrîkên bextewarî û kêfxweşiya me.

Apê Tevger Û Edebiyata Kurdî

Her ziman û edebiyat bi hin nav û kesan ve tê nasîn. Yan jî, ji bervajiyê. gava meriv qala hin nav û kesan dike, welatekî, zimanekî û edebiyatekê tê bîra merivan. Herwekî ku Victor Hugo ziman û edebiyata klasîk û Jean Paul Sartre ya nûjen ya fransîzan: Goethe ziman û edebiyata klasîk û Henrich Böll ya nûjen ya almanan; Firdewsî ziman û edebiyata klasîk û Sadiq Hidayet û Ehmed Şamlû ya nûjen ya farîsan tînin bîra merivan.

Herweha hin navên kurdî jî ziman û edebiyata kurdî tînin bîra merivan. Ew bi ziman û edebiyata kurdî re bûne yek. Bê şik, mezintirîn nav ku bi ziman û edebiyata kurdî ya klasîk re bûye yek, Ehmedê Xanî ye. Ev yeka him ji bo zaravayê kurmançî û him jî ji bo zaravayê soranî rast e.

Lê belê, herçî edebiyata kurdî ya nûjen e, ji ber perçebûna welêt, 1923, riyên zaravayên kurmançî û soranî ji hevûdu vediqetin. Zaravayê kurmançî bêgav dimîne û nikare tevgerên geş yên edebî bîne pê, -ji bilî tevgera **Hawar**'ê.

Meriv dikare bibêje ku kovara Hawar'ê ku di gulana 1932-an de dest bi weşînê kir, di tarîxa nûjen ya edebiyata kurdî (ya ku bi kurmançî tê nivisîn) de tevgera herî girîng e. Hawar'ê hejmara xwe ya dawîn, 57-an, di 15'yê tebaxê 1943-an de weşand. Ne hewce ye ku meriv li vê derê, bi dirêjî, behsa vê kovara hêja bike. Lê bi kurtî, Hawar'ê ziman û edebiyata kurdî di bin wan rewşên pir dijwar de parast û ew geş kir. Wê rê da û alîkarî kir ku gelek navên kurd bibin hozan,

nivîskar û qelemşorên heja.

Ji ber vê yekê, gava meriv qala edebiyata kurdî ya nujen dike, bi baweriya min di şûna navekî de ekolek tê bîra merivan: ekola Hawarê ku bi dû Hawarê re du kovarên din, Roja Nû û Ronahî jî weşandin.

Edebiyata me ya nujen û navê Hawarê û nivîskarên wê bi hev re bûne yek. Min li derekî din jî nivîsibû: bi xêra ekola Hawarê ye ku em îro bi kurdî dixwînin û dinivîsin. Mihemed Bekir ku iro, li Swêdê, dest pê kiriye û kovarê ji nû ve diweşîne, navên nivîskarên Hawarê di pêşgotina xwe de, weha bi rêz dike:

Celadet Bedir-Xan, Rewşen Bedir-Xan, Dr. Kamiran Bedir-Xan, Osman Sebrî, Qedrican, Cegerxwîn, Mistefa Botî, Qedri Cemîlpaşa, Dr. Nuredîn Zaza (Yusif), Lawê Fendî, Ehmed Namî, Hesên Hişyar, Bişarê Segman, Nêrewan, Reşîd Kurd, Goran, Tewfîk Wehbî, Evdîlxaliq Esiri, Sakir Fetah, Hevîndê Sorî, Pîrot, Lawekî kurd. . .

Di van salên dawîn de. gelek kesên vê ekolê, wekî Kamiran Bedir-Xan, Hesên Hişyar, Tewfîk Wehbî, Cegerxwîn, Nuredîn Zaza çûn rehetî. Bi qasî ku ez dizanim, îroj, ji ekola Hawarê bi tenê du kes dijîn; Rewşen Bedir-Xan û Osman Sebrî. Herdu jî, îroj, kal û pîr in û li ser 80 salî ne.

Hawar jî aliyê Mîr Celadet Bedir-Xan dihat weşandin. Celadet Bedir-Xan serok, pêşeng, plançêker û sernivîskarê kovarê bû. Û navên din yê wê ekolê li doraliyê wî civiyabûn. Lê kesê ku heval, hogir û şagirtê wî bû û pê re dimeşiya, bi her awayî alîkarî li kovarê dikir, Osman Sebrî bû. Osman Sebrî navê duduyan ya vê ekolê bû. Li ser Hawarê xebat û weşîna wê, gelek caran. ez bi Osman Sebrî, Rûşen Bedir-Xan, Cegerxwîn û Hesên Hişyar re peyivîme. Li gora van xeberdanan, Osman Sebrî him wekî nivîskar, alîgir, rêvebir û him jî, pîr caran, wekî karker di weşîna kovarê de beşdar bûye.

Yanê bi gotîneke din, keda Osman Sebrî di nûkirin û

vejandina ziman û edebiyata kurdî de pir e. Piştî ku dengê Hawar û Ronahi'yê hate birin û Mir Celadet Bedir-Xan çû rehmetê, 1951, Osman Sebrî xebata xwe domand. Mixabin, êdî wî keys nedî ku kovareke wekî Hawarê biweşîne, lê wî her ji kovar û rojnameyên kurdî re nivisî û di xebatên li ser ziman û edebiyatê de beşdar bû. Ew îroj jî, digel ku destê wî bi qelemê nagire, hê dinivîse. Bi alikariya doralîyê xwe.

Zimanekî zelal, baweriyeke xurt

Min Osman Sebrî, cara yekemîn, di havîna 1977-an de dît. Ez û rehmetî Necmettîn Buyukkaya çûn mala wî. Mala wî li Şamê, li Taxa Kurdan bû. (Ew hê jî li eynî malê dijî.) Gava em çûn, li oda wî ya rûniştinê 5-6 kesên dinjî, li nik wî bûn. Piştî xeberdana bi qasi du saetan çend tiştên wî bala min kişandin; zimanê wî yê zelal, baweriya wî ya wekî pole, digel salê xwe serwextiya wî, tecrubên wî yên dewlemend û nefsbîçûkiya wî

Ji wê rojê û vir ve, ez pir caran çûm mala wî û pê re peyivim. Tiştên ku roja yekemîn bala min kişandibûn, bi wext. hîn xurttir bûn.

Zimanê Osman Sebrî zimanê Hawarê ye. Yanê zimanekî paqij, zelal. hêsan û edebî. Dewlemendî û xweşiya zimanê kurdî di şîhîr û nivîsarên Osman Sebrî de baş dixuyin. Nivîsarên wî yên li ser neçîr û neçîrvanên Kurdistanê yan jî nivîsarên wî yên li ser Yêzîdiyan dewlemendiya zimanê wî û nivîsarên wî yên li ser şexsiyetên navneteweyî wekî Selehedînê Eyûbî hostetîya wî ya bikaranîna zimanê kurdî baş nişan didin. Gava meriv li wî guhdarî dike yan jî nivîsar û şîhîrên wî dixwîne, meriv ji kurdî hîn bêtir hez dike. . . Zordariya dijmin welê kiriye ku em îroj nikarin bi hesanî, bi kurdî binivîsin. Û gava em dinivîsin jî, piraniya caran, tiştên em dinivîsin, ji aliyê zimên dikulin. Ew naherikin û dewlemendî û xweşiya zimanê me baş nişan nadin. Di demeke weha malkambax de, zimanê Osman Sebrî dibe wekî dilopa

baranê ku li ser axake qiraç dibare. Meriv pê kêfxweş û di eynî wext de serfiraz dibe. Pir caran, pir kes welê bawer in ku gava meriv zimanekî hêsan bi kar bîne, hingê meriv ji zanîna xwe tiştin winda dike. Bi baweriya min, ev dîtîna ne rast e. Ji bervajiyê. bikaranîna zimanekî hêsan hostetî û zanîna merivan nîşan dide. Yek ji armancên Hawar'ê ev bû; bikaranîna zimanekî hêsan da ku xwendevanên kurd bikaribin bixwînin, tê bigihên û lê vebin.

Osman Sebrî jî bi hostetî, li gora vê qayidê dinivîse. Bi baweriya min, hê jî di nav kurdan de kesî wekî wî fabilên evçend delal nenivîsîne. Li Kurdistanê her kes ew şêr, gur, rûvî û hirçên ku Osman Sebrî di fabilên xwe de dide peyivîn baş fahm dike. Dewlemendî û zelaliya zimanê wî bala kurdnasan jî kişandiye. Gava wan qala nivîskarên kurd kirine yan jî berhemên nivîskarên kurdan di antolojiyan de berhev kirine, wan cihekî berz dane berhemên Osman Sebrî.

Baweriya Osman Sebrî jî wekî zimanê wî ye: xurt, bi coş, zelal û bêşik. Ew bi xelasî û rîzgariya welêt, serfiraziya gelê kurd û pêşketina civat, ziman û edebiyata kurd bawer e. Û ew vê baweriya xwe bi awakî pir hêsan û zelal tîne zimên. Him bi qise û him jî bi nivîskî. Rîzgariya welêt, xelasiya gel, pêşvebirina ziman û edebiyatekê... evana qise û îdiayên pir giran in û îzahkirin û salixdana wan dijwar e. Jê re wext û hunernlendî divê. Ev sebir û hunermendî, bi zêdeyî xwe, li ba Osman Sebrî heye. Tu kesî tu carî nedîtiye. nebihîstiye û nexwendîye ku wî çavê xwe kutaye û rûyê xwe badaye. Di her rêza wî de, di her rûpeleke berhemên wî de, her gav, xurtî, mêranî, jîrî û mêrxasiya însanê kurd heye. Carina vekirî û rast bi rast, carina jî li pey bûyer, serpêhatî û salixdanan. Nivîsarên wî yên ku di vê hejmarê de diweşin, nimûnên vê yekê ne. Ji bo wî, her kurdekî lehengekî ye û welatê kurdan jî warê lehengan e.

Xurtî û lehengi ne bi tenê di nivîsar û şîhîrên wî de

hene. Herweha ev tişt di şexsiyeta wî de û di her rûpeleke jiyana wî de jî hene. Her gava ku ez derim ba wî, ez li ser kaxîzên biçûk notin jî dinivîsim. Notên ku ez ji xeberdan û gotinên wî werdigirim û dinivîsim, niha çendine ji wan notan li ber min in. Yek ji wan notan weha ye;

"Apê Osman Sebrî: 18 caran girtixane û girtibûn, bi qasî 10 salan li girtixanan mayîn, 2 car bi salan, 7-8 caran bi mehan,.. û di ser de jî çend caran sirgunî.."

Jiyana wî têkoşîneke bêrawestan û sirgûniyeke dirêj, pir dirêj e. Û ew şahidê tarîxa me ya nûjen e jî. Ji lewre, ji bo min, navê wî, tevî navên din yên nivîskarên Hawar'ê, bi tarîxa siyasî û edebî ya nûjen re bûye yek. Gava ez navê wî dibihîsim yan jî wî dibînim, serihildana Şêx Seîd, Partiya Xoybûnê, şoreşa Agiriyê, kovarên **Hawar û Ronahî'yê**, serihildana Berzanan, damezirandina Partiya Demokrat a Kurdistana Sûriyê, kovara Çiya li Ewrûpayê û hwd... tên bîra min.

Gava meriv bi tenê behsa aliyê wî yê edebî û hunermendî bike, hingê meriv hin aliyên wî yên din ji bir dike. Ew ne bi tenê hozan û nivîskar, lê di eynî wextê de siyasetvan, şoreşger û şervan e jî. Jixwe wî, pêşî, dest bi siyaset û şervaniyê kiriye. Ziman û edebiyat bi dû re hatine. Ew di nivîsara xwe, kurtebiriya jiyana xwe de, behsa destpêka riya siyaset û şervaneyê dike. Ew îroj jî li ser eynî riyê ye. Digel ku salê wî, îroj, 84 e û nexweş e, ew wekî xortekî 18 salî, bi meraq, best û daxwaz guhê xwe dide bûyerên welêt, ji heval û dostên xwe li ser tevgera kurdî agadarî werdigire û bi şev û roj bi wan re munaqaşe dike.

Meriv dikare bibêje ku umrê wî yê dirêj li ser riya felat û rizgariya welêt derbas bûye.

Apo

Kurd Osman Sebrî bi peyva APO bi nav dikin; Apê Osman Sebrî. Ew apê tevger û edebiyata kurdî ye. Ji bo

ku qedrê wî bigirin û rêz û rêzdarî nişan bidinê, kurd jê re dibêjin Apo. Zarok jî, kal jî jê re weha dibêjin. Ew "the grand old man"ê edebiyata kurdî ye. Her gava ku ez çûme mala wî, çend kes li nik wî bûne; gundi, karker, xort, xwendevan, ronakbîr, hevalên wî yên kevn, jin û zarok. Mala wî cîhekî nas e û deriyê wî hertim vekirî ye. Bi kurtebirî, ew ji xelkê ye û di nav xelkê de dijî. Gelek caran zarok û nasên wî xwestine ku ew derkeve Ewrûpayê. Lê wî qebûl nekiriye. Li hember van pêşniyaran, wî her gav weha gotiye; *"Ez ji însanên xwe bi dûr nakevim. Gava ez ji wan bi dûr kevim, ez dê bimirim."*

Herwekî ku di nivîsara wî ya kêlekê de jî berpêş dibe, ew ji malek dewlemend tê. Lê ew quretî û maxrûriya ku meriv pir caran li nik serdestan dibîne, pê re tune. Jixwe herçend wî li dijî dijminên gelê kurd şer kiriye, ewçend jî wî li dijî serdestên kurdan ku nokerî û bindestîya dijmin kirine, şer kiriye. Ew vî aliyê xwe jî di gelek şîhir û nivîsarên xwe de baş salix dide.

Herwekî tê zanîn, nivîskarî karê tenêbûnê ye. Nivîskar bi tena serê xwe rûdine, difikire, dixebite û berhemên xwe diafirîne. Berhem bi hezar û yek zehmetî diafire. Hezar tişt tîna bîra nivîskar. Wext, bûyer, mesele, meriv dikevin nav hevdû.

Mêjî û bala nivîskar ji mesele û doran û rojane bi dûrdikevin û xwe li doraliyên berhemê tekûz dikin da ku berhem biafire. Yanê tenêbûna nivîskar şertê esasî ya afirîna berhemana e. Pir caran min meraq kiriye ka Apê Osman Sebrî kengê berhemên xwe diafirîne! Ji ber ku min wî bi tenê nedîtîye, her gav kesine li nik wî hebûne. Li gor ku ew dibêje, jiyana wî her bi vî awayî derbas bûye. Yanê, ew him nivîskar e û bi tena serê xwe berhemên xwe diafirîne û him jî bi şev û roj bi însanên xwe re ye. Ev jî ne tiştêkî hindik e...

Li vê derê, meriv divê dilovaniya wî ji bîr neke: Dilovanî û hezkirineke xurt ji bo welat, gel, ziman û edebiyata kurdî. Û ji bo zarokên kurd. Dilovanî û

hezkirina wî xweştirin di şihîrên wî yên ji bo zarokan de dixuyin. Zêde nayê nasin, lê wî gelek şihîrên zarokan jî nivîsîne. Ji ber ku ew ji zarokan pir hez dike û wan dahatûya welêt dibîne.

Min li jor qala keda wî kir. Lê bi ya min, digel ku sihîr û nivîsarên wî di kovar û rojnamên kurdan de weşiyane û hêji diweşin, keda wî baş nayê zanîn. Ne bi tenê keda Apê Osman Sebrî, herweha ked û xebata nivîskarên din yên Hawar'ê ji baş nayê zanîn. Çima?... Hemzeyê Muksî, berpîrsiyarê kovara Jîn'ê ku di salên 1918-19-an de li Stembolê weşiya û niha ji nû ve, ji aliyê M. Emîn Bozarslan diweşe, sala 1919-an, di hejmara 19-an ya Jîn'ê de pêşgotinekê ji Mem û Zin a Ehmedê Xanî re dinivîse û tê de weha dibêje: *"Ji eserên wî tê zanîn ku Ehmedê Xanî, wek Firdewsi ji bo milliyeta xwe xebitiye, temamê hebûna xwe di we rê da serf kiriye. Eserên Ehmedê Xanî di Kurdistanê da pir birûmet in. Her kes bi rêzdarî navê wî dibêje û bi rêzdarî qala wî dike.*

Belam di dereca te'sîrê da negihaye Firdewsi: Lewra Firdewsi bi qelema xwe Iran vejand. Ehmedê Xanî nehişt ku Kurdistan bi temamî bimire; ew ji mirina edebî rizgar kir, lê belê bi temamî venejand. Lewra dema Firdewsi ji bo fikra wî bikeys bû û dest dida; dema Ehmedê Xanî pir û pir berbat û dijwar bû..."

Ew dema pir û pir berbat û dijwar, ev sê sed sal in, hê jî dewam dike. Lê belê, îroj, me guherînekê divê. Şert û mercên roja me, herçî dem berbat û dijwar e, dest didin ku em bêtir û xurttir xwedî li şexsiyetên xwe yên netewî û xebat, ked û eserên wan derkevin, wan bêtir bidin nasin û ji xebat û eserên wan bêtir kelk werbigrin.

Ji lewre di zincîra nivîskarên kurd de cîhekî Apê Osman Sebrî yê xas heye. Tevî vê kurte-danasînê du nivîsarên wî yên dirêj û du nivîsar jî li ser wî tîn weşandin. Nivîsarên Hemreş Reşo û rehmetî Dr. Nuredîn Zaza ji kitêba **"APO, Gotinên Xav, Nepijîn bê**

tav" ku ji şihîrên Osman Sebrî pêkhatiye, hatine girtin. Kitab ji aliyê Hemreş Reşo hatiye amadekirin. Û nivîsara Apê Osman Sebrî "Kurtiyek ji Destpêka Jîna Min" heta niha li tu derî neweşiyaye. Berî niha bi 4 salan, gava ez çûbûm mala wî, wî ev nivîsar dabû min da ku ew di demeke rind û bi munasebeteke rind were weşandin.

Ez bawer dikim, kêfa Apê Osman Sebrî jî ji vê heyama ku em tê de ne, re tê. Ji ber ku edebiyata kurdî bi pêş dikeve û zimanê kurdî hîn bêtir û firehtir bi kar tê. Û munasebet (hincet) jî ev e ku nivîskar û xwendevanên kurd divê Apê Osman Sebrî, bi pênûsa wî, binasin.

Di newroza 1985-an de, ew ji Qanadê Kurdo re nameyekê dinivîse û newroza Qanadê Kurdo ku hingê li Leningradê nexweş e, pîroz dike. Di cihekî nama xwe de, Apê Osman Sebrî weha dibêje; *"Va ye ez jî gihîştîme koça jînê ya paşîn. Ji ber ku rêya xebatê di warê zimên da heya demeke nîzik li ber me hatibû dadan û îro jî ne serrast vekirî ye, me nikarî bi kêrî gel û zimanê xwe bîn. Niha jî ji ber pîrbûnê nema serê min di warên raman û nivîsandîne da jî min re dibe alîkar. Ew serê ku di nava pêncî û du salan da hejde caran ketiye zîndanên Turk û Fransîz û Ereban, yekcar westiyaye, nema bi kêrî raman û nivîsandîne te. Em Kurd bûn goriya şaşiyên bav û kalên xwe û hê jî di nav wan şaşiyên da vedipirtikin... Zor mixabin ku em nikarin jî bo hişyarkirina gel gavine fireh ranin. Ji ber ve yekê ye ku bi destên vala û dilekî xemgîn dê biçim gorê."*

Ew ji nefsbîçûkiya xwe van rêzan dinivîse. Ew dibêje ku serê wî westiyaye û nema bi kêrî ramanan tê. Lê hê jî, îroj, gelek keç û xortên kurd derin ba wî û jê dersên kurdî digirin. Hê jî gelek siyasethanên kurdan derin û pê re li ser meselên siyasî û edebî dipeyivin. Ew dinivîse ku di warê zimên de ew bi kêrî gelê xwe nehatiye. Eger ew bi kêrî gel nehatibe, ma kî hatiye?

Ew dinivise ku ew bi destine vala dere gorê. Ma kî dikare evçend rûmet, qedir û eser li pey xwe bihêle û here? Koçeke weha ji çend kesan re nasîb dibe?

Tu her bijî, Apê Osman Sebrî...

Kurdistan Press, hej. 74, 1989

Dermanên Birînên Reş û Musa Anter

"**Birîna Reş**", piyesa Musa Anter, di sala 1965 an de weşiya. Di rûpela duwemîn a kitêbê de, nivîskar dibêje; *"Min ev pirtûk sala 1959, li Stembolê, li Harbiyê, di hucra 38 de, wextê ku ez girtibûm nivisibû..."*

Em wan salan binin bîra xwe; serhildanên kurdan [1925-28-30-36-38-41-42...] bi xwîn hatibûn şikestin. Gelê kurd car bi car qetl bûbû. Mij û dûmana şewatê ji welêt radibû.. Tirs, xof û sawê kirasê xwe rakişandibû ser welêt. Bi sedan, bi hezaran birewer, rênas û ronakbîrên kurd hatibûn kuştin, ji welêt hatibûn bi dûrxistin û dengê wan hatibû birîn. Zimanê kurdî û her tiştê ku tekiliya wî bi kurdî û kurdîtiyê hebû, hatibû qedexekirin... Gelê kurd şîna xwe girêdabû... Welatê xirbe û kavil digiriya, Neçarî, belengazî û bêgaviyê nefes li însanên kurd çikandibû.

Dî rewşeke weha kambax de, gotina "ez kurd im" bi serê xwe gaveke mezin bû... Mûsa Anter "Birîna Reş" di rewşeke weha kambax de û di ser de jî, li zîndanên eskerî, nivîsî.

Hêjahî û qîmeta berhem û eseran li gora dewr û deman e. Di hin deman de peyvek, gotinek nivisîn şoreş e, bi rûmetirîn tişt e. Di hin deman de, bi cîldan kitên nivisîn jî ne tu tişt e. Tiştê ku berhema Musa Anter "Birîna Reş" dike nemir û hêjahîyeke giranbiha didiyê, ew dewr û dem e. Di wê dewr û dema kambax de ku kesî newêribû gotina "kurd" bi lêv kira, ku kesî nikaribû rêzek bi kurdî binivîsiya, hingê Musa Anter piyeseke [şanoyeke] hêja bi zimanê kurdî nivîsî.

Eger ez ne şaş bim, "Birîna Reş" kitêba yekemîn bû

ku piştî damezrandina Komara Tirkîyê, 1923, bi zimanê kurdî dihat nivîsîn û weşandin. Carina şihîrîne û rêzîna bi kurdî li derina diweşîyan. Lê mîna kitab, "Birîna Reş" bû ku bi zimanê kurdî ronahî didit û cihê xwe yê birûmet di tarîxa pêşveçûna ziman û edebiyata kurdî de werdigirt.

Em ji tarîxa tevgerên çandî û ronakbîrî yê neteweyan dizanin ku ronakbîr û pêşewa ew kes e ku gavên nû davêje, rê vedike û rê nîşan dide. Gava rê vebû û rê li ber merivan diyar bû, kesên ku xwe bidin ser rê, pirr in. Lê hêjatirîn gav û kirin ew tişt e ku meriv rê veke. Digel her celeb dijwarî û kêmaniyê, meriv bikaribe afirîn, berhem û eserên nû û pêwîst bîne pê... "Birîna Reş" û nivîskarê wê Musa Anter mîsalên vê yekê ne.

Musa Anter di kurte-pêşgotina xwe de dibêje: "*Li rohilatê [Kurdistanê, M. U.] birînen reş pir in. Wek bîrova çavan, êşa zirab, kotîbûn û ya ji wan gişan dijwartir û diya wan, jartî û nezani...*"

Piyesa Musa Anter dermanê birînen reş e. Jarî û nezani jahreke bêeman e ku dikeve can, ruh û bedenên gel û neteweyan û wan dike dîl, wan ji hev dixîne û wan dikeşerpeze û peregendeyên ber deriyên serdest û zordaran. Dermanê jarî û nezaniyê ronahiya perwerî, medeniyet û xwendin û nivîsîn e. Nivîskar piyesa xwe li ser vê daxwaz û armancê ava kiriye. Ew bi zimanê xwe yê xweşik nezani, paştamayin û belengaziya civata kurd salix dide. Gundê Zoravê, Mala Zîno û Biro nimûneyên rebeniya civata kurdî ne. Lê li milê din, lawê wan Bedo ku qehremanê piyêsê ye, ronahî ye. Ew hêviya pêşeroja civata kurdî ye. Ew nimûneyê perwerî, xwendin û pêşveçûnê ye. Ew dibe doxtor [bijîşk] û birînen însanên kurd derman dike. Ew dibe dermanê birînen reş...

Gava min Musa Anter, cara pêşîn, li girtigeha eskerî ya Diyarbekirê dît, 1971, hingê gunehê min pê hat. Ez xortekî 18 salî, ew apekî 55-56 salî bû. Porê wî

spî bû û ew li ser rîya kalbûnê bû. Lê piştî ku min ew ji nêzik ve nasî, min fahm kir ku ez şaş bûm. Musa Anter ne ew meriv bû ku meriv gunehê pê bianiya. Ji bervajiyê, wî bawerî dida merivan. Wî bi gotin, lebat û tevgera xwe bawerî û germahî direşand ser girtîgehê. Wî girtîgeh, warê bîhtengî û gumanan, qulipandibû û kiribû warê kêf û henekan. Girtîgeh jê re bûbû seyrangeh. Gundiyên bîhteng û bişik û biguman xwe dispartin wî û derd, keser û gumanên xwe bi gotin, henek û şîretên wî derman dikirin. Nivîskarê "Birîna Reş" li girtîgehê ji li ser rîya armanc û mebesta piyesa xwe bû.

"Birîna Reş" xwediyê cîhekî pîroz e. Daxwaz, armanc û mebesta wê pîroz e. Loma ew divê ji bîr nebe û car bi car, ji nû ve, bê weşandin û belavkirin.

Dengê Heş, Mêjî û Wîjdanê

Niha, gava ez vê kurte-nivîsara ku ez bi hênceta xelatên rojnamevan û nivîskarê kal û delal, apê kurdan Musa Anter, dinivîsim, dilê min dîsan bi şewat e. Apê Musa di tariya şevê de, li kuçeyeke teng û bêdeng, li Diyarbekirê hate kuştin. Niha jî mêrkujên çavsor û rûreş hevalê delal Mehmet, parlementerê kurd ê DEP'ê, însanê jêhatî Mehmet Sîncar kuştin. Eynî mîna kuştina Apê Musa, Mehmet jî qetl kirin; di kuçeyekê de, bi bêrikên tarî û neyar, bi xayintî û hovî. Loma bihna min teng, dilê min bi leyan e.

Berî niha bi demekê jî 37 nivîskar, şahîr, hunermend û ronakbîr li bajarê Siwasê, li ber çavên bi hezaran kesan, şewitandin. Berî wê jî, dîsan yekî din, yek ji rojnamevanên herî jîr ên Turkiyê Ugur Mumcu bi bombeyekê kuştin û bedena wî lîme lîme kirin. Û niha jî her roj bi dehan xort, merivên herî jîr, serwest û pêşketî yên Turkiyê, bi guleyên xayîn û xwînxwar tîn kuştin û di nav xwîne de vedigevizin...

Lî Turkiyê, bê west û rawest, xwîn diherike, bihna xwîne bi ser Turkiyê ketiye. Lî Turkiyê wahşet, zor û zordarî bûne serdest, Turkiye bûye welatê jan, keser, dinî û hovîtiyê. Û tiştê ku herî zêde meriv pê xemgîr dibe jî ev e; zordaran bîr û baweriyên xwe yên kirêt bi civatê dane qebûl kirin, civata Turkiyê jî, hêdi hêdi, niha wahşet, zor û zordariyê qebûl dike û welê bawer dike ku mesele û pirsên civakî û neteweyî dê bikaribin bi zor û zordarî, bi şewat û kuştinê çareser bibin. Lê mixabin e ku gava civateke weha ku zor û zordariyê qebûl kiriye, pesindariya kuştin û hovîtiyê dike, jê re li çepikan dixê, kîjan celeb dibe bila bibe kuştin û

qetlîkirinê mîna serketin û serfiraziyê dibîne û bi mêjî û zîmanekî hov û milîter li mesele, bûyer û pîrsan dinihêre, hingî wê civatê, bi destê xwe gora xwe kolaye û ew ketiye ser riya jihevketin û windabûnê. Tarîxê ev yeka hanê, car bi car, nişanî me daye. Ji lewre ez dibêjim, birînên Turkiyê kûr in û roj bi roj jî xedartir dibin.

Di rewşeke weha nexweş de ku Turkiye roj bi roj hîn xurtir ber bi gola xwînê tê kêşandin, bivê-nevê, meriv Musa Anter bi bîr tine. Jiber ku Musa Anter li hember zor û zordariyê, wahşet û hovîtiyê dengê heş û wîjdanê bû. Jiber ku îro hem kurd hem jî tirk, hemû Turkiye, hewcedarê dengê mêjî û wîjdanê ne, hewcedarê Musa Anteran in. Îro li Turkiyê, kesên ku karên dewletê digerin, bi kêfxweşî û maxrûrî behsa hejmara mirî û kuştiyan dikin û welê bawer in ku gava ew hîn pirtir meriv bîkujin, problem, gelş û pîrsên Turkiyê, nemaze yên neteweyî û siyasî, dê çareser bin. Dengê karbidestan ne dengê mêjî û wîjdanê ye. Zihniyeta ku hê îro jî hebûna kurdan nas nake, huwiyeta kurdî nabîne, hê jî ji kurdên Turkiyê re (ku hejmara wan ji deh milyonan zêdetir e) radyo û telewîzyoneke kurdî, xwendin û perwerdeyîya bi zîmanê zikmakî, kurdî pir dibîne, bêşik, ne dengê heş û wîjdanê ye. Diyar e ku tu pêwendiyên mêjî û wîjdanê bi zihniyetên weha re nîn e. Ev nêrîn û zihniyet, dengê zor û zordariyê, dengê dînî û şaşiyê ye.

Musa Anter, nivîskarê kal û keserkûr ê kurdan, hertim, bi xurtî, li dijî dengê zor û zordariyê ku her bi qîreqîr e, derket û li hember vî dengê çewt ew bû dengê nerm ê mêjî û wîjdanê. Digel ku pîrî caran hêjahî û giranbihayîya lebat û xebatên wî nehatin dîtin û fahmkirin, digel ku zor û zordariyê pîrî caran nefes lê çikand, digel ku hertim rê lê hate girtin... Wî her gav rexne li siyaseta resmî ya Turkiyê ku li dijî kurdan dimeşîne, girt û vê siyasetê mîna siyaseteke nerast, bêmêjî û bêwîjdan dît û bi nav kir. Û wî her xwest ku

Turkiye, hê ku wext heye û dereng nebûye, dev ji vê siyaseta xwe ya bêkêr û bêmane berde û bi riyên medenî mafên neteweyî, demokratîk û insanî yên kurdan bide. Wî her got ku bi tenê siyaseteke weha nû, medenî û adilane dikare bibe rîya mêji û wîjdanê û bi tenê bi vê riyê Türkiye dikare, ji bervajiyê perçebûn û qelsiyê, bibe quwet û hêzeke demokratîk û insanî. Musa Anter di hemû nivîsar û makalên xwe de, bi şeweyê xwe yê rengîn û bi mîsalên gelek balkêş, her li ser van mijaran rawesta.

Civat hewcedarî wîjdan û dengên wîjdanê ne. Siyaset û siyasatvan (bi taybetî jî yên karbidest), jîber gelek sebebên, dikarin wîjdan û riyên wîjdanî bidin alî. Ew dikarin bêwîjdaniyên gelek mezin û hov li dar xî, dikarin bikevin nav geremola xwîn-xwarî û terora siyasî. Lê belê, li hemberî wan hewcedariya civatê bi dengên wîjdanê heye; dengine wisan ku bikaribin nerazîbûna civatê nîşan bidin, li dijî neheqî û çewtiyan bisekinin, liberxwedan, wekhevî, aşîti û biratiyê biparêzin. Eger di civatekê de dengên weha, bi hin awayan, hatibin birîn, zordarî perda xwe ya reş kişandibe, wîjdan qetlkirî be, hingî ew civat ketiye bin nîrê wahşet û zordariyeke nedîtî ku bi tenê ji bo xirakirin, kuştin, hilweşandin û şewitandinê ye. Civatekê ku wîjdana xwe wînda kiriye û bêwîjdan maye, nikare pêşerojê serfiraz û mesûd jî ava bike. Civateke weha pêşeroja xwe û xweşî û serfiraziyên pêşerojê jî, bi destê xwe, kuştîye. Musa Anter di nivîsarên xwe de, bi taybetî di yên salên dawîn de, her behsa van babetan dikir. Û jiber vê bîr û baweriyê bû ku wî her dengê xwe bilind dikir, bi ûsliba xwe ya rengîn, lê di eynî wextê de kesertijî, li dijî bûyer, pêwendî, fikir û siyasatên neînsanî dinivîsî.

Bîranînên Musa Anter, ji du cîldan hatiye pê, ji gelek aliyên balkêş û bikêr in; di nav wan rûpelên bîranînan de panoramaya jiyanêke dirêj, westiyayî, keserkûr û balkêş heye, lê bi qasî vê, di nav wan

rûpelan de rûmet û mezinahiya dengêkî ku her hewl daye bibe dengê wîjdanê heye. Di nav wan de dewlemendiya hest û ruh a tecrubeyeke hêja, spehî û dirêj ku bi hezar zehmetiyan hatiye pê, heye. Ew rûpel bi xweşî û heza meriv û merivahiye ve hatine neqîşandin. Kesên ku Musa Anter dinasîn, dizanibûn; ew hosteyê lêgera xweşî û rindiyan bû. Di welatekî mîna Turkiyê de ku jî aliyê civakî, siyasî û çandî, ji bo mêjiyekî xebatker (nemaze eger ev mêjî di ser de kurd e) dûjeheke rasteqîn e, wî tiştên xweş, rind, hêja û bikêr diditin û herweha ew bi hinên din re jî parve dikirin. Digel her dijwarî û kirêtiyê, wî şênahî, xweşî û dewlemendiya dil direşand der û dora xwe. Rêzeke Seydayê Ehmedê Xanî, henekeke kurdî ya gundiyên Stîlîliyê, destaneke qedim a kurdî yan jî straneke Hafîz Burhan ew kêfxweş û mesûd dikir. Li Turkiyê ku hemû xweşî û bedewiyên insanî hatine qetlîkirin, bê guman, xweşiyên peyda kirin û di ser de jî xweşiyên pardarî jiyanekê kirin pir zehmet e û jê re hunermendî û hostahiyeke mezin divê. Musa Anter baş bi vê hunerê dizanibû.

Çiqas derd, kul û misûbetên ku dikarin bi serê ronakbîrekî/ê kurd de werin, bi serê Musa Anter de jî hatin; jiber huwiyeta wî ya kurdî, ew hertim hate êşandin û perçiqandin, bi şexsiyeta wî hate listin, hemû rê û derî lê hatin birîn û girtin, kar û şîxulên ku wî dikaribû bikirana, jê hatin girtin, hate girtin, kete girtixanan, îşkence dît, xebat û berhemên wî yê edebî û çandî hatin talankirin, bi tenê hate berdan. Lê digel van hemû nexweşî û kirêtiyan, wî ne dev ji huwiyeta xwe ya neteweyî ne ji dev ji hez û hezkirina insan û insanetiye berda. Haya wî ji mezinahî û bilindiya ahlakî û wîjdanî ya kar û xebatên xwe hebû. Ew bi heq bû û li ser rîyeke rast bû. Bi vê dîtin û baweriyê, ew bi sebra Ayib û metanete Musa xebitî. Li gora wî, Turkiye welatê jan û dîniyê, pût û pûtperestan bû, doralîyê Turkiyê bi yasax û qedexeyan ve hatibû rapêçandin.

Lê, tevî vê, wî ji Turkiyê hez dikir. Jiber ku gelê kurd ku wî ji hebûna xwe zêdetir jê hez dikir li ser wan axan dijiya. Ew ewladê gelê kurd bû. Gelê Tirk ku wî bi rastî jî jê hez dikir, dîsan, li ser wan axan dijiya. Heta nefesa xwe ya dawîn jî, ew ji bo wekhevî, biratî û serfiraziya gelên kurd û tirk xebitî. Musa Anter bi jan û mîna destanên kurdî bi keser bû; jiber ku gelê kurd ku ew lawekî wî bû, li Turkiyê di bin nehqî û zordariyeke pir û pir mezin de bû. Nîrekî wisan kambax li ser stûyê gelê kurd bû ku li dinyayê tu derî tiştêkî weha hov û neînsanî nedihate dîtin. Mafekî herî biçûk ê demokratîk û însanî jî li gelê kurd zêde dihate dîtin. Jiber vê zilum û bêwijdaniyê, jan û keser ji çavên Musa Anter dixuyan, tevî ku ken û henek jê kêr nedibûn... Wî hemû jan û keserên gelê xwe yê bextreş û belengaz di ruh û canê xwe de his dikir û pir pê diêşiya. Lê di eynî wextê de, ew bi huwiyeta xwe ya kurdî serfiraz bû û bi kêfxweşî ji bo welat, gel û axa bav û kalan dixebitî. Wî kurdbûna xwe mîna kahniyeke dewlemendî, kêfxweşî û serfiraziyê didit.

Albert Camus di ceribandineke xwe ya edebî de behsa yek ji navên nas ên mîtolojiya yewnanan Sîsyphos dike û pesna hest û daxwaza Sîsyphos ya jiyanê, kîn û nefreta wî ya li dijî mirinê û bihnfirehî û nefsbîçûkiya wî ya li hember zor û zordariyê dide; Sîsyphos ku Xwedayên wê demê xezebên mezin lê kirine, mehkûmî cezayekî mezin bûye. Ev divê latekî mezin bi gir û kaşekê de gêr bike û lat derxe ser lûtkeyên gir. Lê gava ew lat derdixe ser gir, hingê lat jî aliyê din ve ber bi jêr gêr dibe û dere. Sîsyphos divê careke din, bi sebr û metanet, rahêje lat û wî hilkişîne jor. Careke din, careke din... Karê wî her weha berdewam e. Karê wî, cezayê wî ye. Lê ew vî cezayê neaqilî û ne wijdanî, bi heş, azîm, sebr û xebatkariya xwe, diqulipîne ser karekî hêja û giranbiha. Xweda û meriv êdî bi rêz û rêzdarî li sebr, azîm û xebatkariya wî dinihêrin. Ew bi ser dikeve û karê wî êdî kêfxweşî û

serfiraziyê didiyê. Kar û şixulên Musa Anter ji kêfxweşi û serfiraziyê danê. Ew di xizmeta gelê xwe yê mezlûm de bû, wî ziman, huwiyet û çandeke bindest û perçiqî diparast, lê xwedî derdiket û ji boyê dixebitî. Di demekê de ku êdî herkesî digot, "bi kurdî gotinek ji nayê nivîsîn", wî şanoya xwe "**Birîna Reş**" bi kurdî nivîsî û ferhengeke kurdî-turkî anî pê û ew yadigarî gelê xwe kirin. Wî nivîsar û berhemên xwe bi gotin, stran, wêje û zargotina kurdî neqîşandin. Wî bi serfirazî ev gavên pêşîn avêtin. Ma ji gavên pêşîn û pêşengiya heyamên nû xwestir, serfiraztir û rindtir tişteki din heye? Van xebat û gavan dil û mêjiyê wî bi dewlemendiya xweşi û bedewiya ruhî vegirtin. Wî jî, mîna Sisyphos, kevir û latên giran, digel her zehmetî û bêçaretiyê, hêdî hêdî hilkişandin gopik û lûtkeyan...

Disan Camus, di kurte-gotara xwe ya Stockholmê de ku gava Xelata Nobelê werdigire, bi hênceta xelatê, li ser berpîrsiyariya nivîskar û ronakbîran radiweste; "*nivîskar dikare xwe di nav civat û komeke biheq û jîr de bilebitîne. Ev jî bi tenê dikare bi van herdu berpîrsiyariyên ku mezinahiya hunerê tinin pê, bibe; rastî û azadî. Karê hunermend, perwerdeyî û berhevkirina girseyên gel e. Loma jî ew nikare bibe hevalbendê/a koletî û derewan...*" Meriv pîr bi rehetî dikare bibêje ku nivîskarî, rojnamevanî û jiyana ronakbîrî ya Musa Anter ji koletî û derewan pîr bi dût bû. Wî li hember koletî û derewan, rastî û azadî parast, doza mafên huwiyet, ziman, çand û hebûna kurdan kir û ew xwestin, Turkiyekî demokrat ku tê de azadî û serbestî ne luks in, dil kir. Wî bi dil û can têkoşîna van tiştan kir. Gava meriv li bend û nivîsarên wî (ji yên "**Ileri Yurt**" ku di sala 1959-an de li Diyarbekirê dest bi weşînê kir heta yên "**Ozgür Gündem**"ê ku wî heta mirina xwe tê de dinivîsî) dinihêre, hingî meriv hîn baştir Musa Anter dinase û dibîne ka ew çawan dilekî bi kel û çoş, mêjiyekî serbest û azad û dengêkî însanî û wijdanî bû.

Jiber vê yekê jî, ev xelatên ku bi navê wî û ji bo bîranîna wî (ku ez jî di heyeta jûriya wê de me), niha, tîna dayîn, gelek girîng in. Nav û bîranîna Musa Anter divê were jiyandin û car bi car vejandin. Meriv divê hewl bide ku eser, berhem û xebatên wî yê ronakbîrî hertim zînde û nûjen bimînin. Prensîp û qayîdeyên wî yê jiyana, nivîskarî û rojamevaniyê divê hertim li ber çavan bin da ku hem nîşên nû jê kelk werbigirin hem jî îro, di Turkiya roja me de, pir pêwîstî û hewcedarî bi wan heye. Lê belê ev xelatên rojnamegeriyê ne bi tenê ji bo van tiştan girîng û di cîh de ne, herweha ew ji bo ev tiştên jêrîn jî pir girîng in; ji bo protestokirina ew dest, tîlî û zihniyeta bêwîjdan û xayîn ku nivîskarekî kal ê 76 salî, di tariya şevê û kuçeyeke teng de, dide bergulan û di nav xwîna sor de dihêle; ji bo parastina mafê jiyana meriv û azadiya wî ya fikrî; ji bo parastina daxwazên biheq ên neteweyî û demokratîk ku kurd lê dozê dikin û Musa Anter jî têdikoşiya; ji bo daxwaza wekhevî, biratî û yekitiya kurd û tirkan û ji bo Turkiyekî ku tê de tolerans û aşîti heye û hemû insan xwedî mafên xwe yê bingehîn in... Ji bo an hemû tiştan xelatên Musa Anter girîng in...

Careke din ez hevalên ku xelat wergirtine, pîroz dikim û umrekî dirêj û berdewamiyêke dewlemend ji Xelatên Rojnamegeriyê yê Musa Anter re dixwazim.

Ibrahîm Ehmed û "Jana Gel"

Di tarixa edebiyata kurdî ya nûjen de sê kovar/rojname hene ku qet ji bir nabin; **Hawar**, **Gelavêj** û **Riya Teze**. Ev hersê weşanên kurdî di warê parastin û pêşvexistina ziman û edebiyata kurdî de nemir in. Û di ser de jî, wan mektebên (ekolên) edebî bi navê xwe anîne pê û xizmeteke bêhempa ji bo ziman û edebiyata kurdî kirine. Îro herkes behsa "*ekola Hawarê, ekola Gelavêjê û ekola Riya Teze*" û endamên wan dike. Gava meriv behsa Nûreddîn Zaza, Qedrican, Osman Sebrî û h.w.d. dike, bi carekê, kovara **Hawar**'ê tê bîra merivan. Gava meriv behsa Şakir Fettah, Piremêrd, Elladdîn Seccadî û h.w.d. dike, bi carekê, kovara **Gelavêj**'ê tê bîra merivan. Herweha çaxa meriv behsa Casimê Celil, Heciyê Cindî, Erebê Şemo û h.w.d. dike, bi carekê, rojnameya **Riya Teze** tê bîra merivan.

Herwekî ku tê zanîn, bi dû serê yekemîn yê cihanê û avabûna Komara Tirkîyê re, welatê Kurdistanê di navbera Turkiye, Sûriye, Îran û Iraqê de bû çar perçe. Mîna welatê Kurdistanê, ronakbîrên kurdan jî ku Stembol ji bo xebatên xwe yên siyasî, çandî û ronakbîrî kiribûn mesken, ji hev ketin û her yek bi alîkî de çûn. Gelekên wan hatin kuştin û bi darvekirin. Hinên wan, ji ber sawa terora dewletê, bédeng man û xwe dan ser îlim û îrfana îslamiyetê. Yên mayîn jî ji Turkîyê bi dûr ketin û bi derine din çûn. Piraniya ronakbîrên ku bi zaravayê kurmançî dipeyivîn, bi aliyê Lubnan û Sûriyê ve çûn. Yên ku bi zaravayê soranî dipeyivîn, çûn Kurdistana Iraqê. Û yên ku bi zaravayê kurmançî dipeyivîn û bi aliyê serhedan ve çûn, li welatê Qefqesê, tevî kurdên wan deran, bi hev re, civateke kurdî, bi qasî

200-300 hezar kesî, anîn pê.

Ronakbîrên kurdan, tevî xebatên xwe yên siyasî, xebatên xwe yên çandî, edebî û ronakbîrî jî, digel bi hezaran zehmetî, domandin. Kurdên Lubnan û Sûriyê xwe li dora kovara **Hawar**'ê (1932-1946) civandin. Kurdên Kurdistanê Iraqê pêşî xwe li dora kovara **Jîn**'ê ku Pîremêrd gerinendiya wê dikir, û paşê jî li dora kovara **Gelavêj**'ê (1939-1949) xwe civandin hev. Kurdên welatê Qefqesê jî xwe li dora rojname **Riya Teze** (1929-) civandin. Ev hersê weşan, ji bo ronakbîrên kurdan, bûn reh û demarên jiyanê, bûn mekteba perwerdeyîyê, bûn kursiya hal û hewalê ziman, çand û edebiyata kurdi, bûn warê xîret, xebat û afirînê.

Ji van weşanan Gelavêj, bi rêberiya Ibrahim Ehmed, 1914, li Suliymaniyê, hate dinê û ekola wê ava bû. Bi xîret û xebata Ibrahim Ehmed, kovar bû kovareke nemir. Wî û hevalên wî Pîremêrd, Faîk Bêkes, Elledîn Seccadî, Evdulla Goran, Mistefa Saib, Hemîd Fereç û h.w.d. deh salan, bêyî ku navber bidinê, bêwest û bêrawest, Gelavêj weşandin û gencîneyeke nemir yadigarî ziman û edebiyata kurdi kirin.

Belê, berî ku em behsa nivîskariya Ibrahim Ehmed û romana wî "Jana Gel" bikin, me divê ku em behsa xizmetên wî yên çandî û edebî û mamostetiya wî bikin... Navê Ibrahim Ehmed, li hemû Kurdistanê, navekî nas û diyar e. Ew bi pênûs û heşê xwe, bi xizmet û têkoşîna xwe, bi berhem û eserên xwe, nas e. Wî hem xebata siyasî hem xebata çandî, edebî û ronakbîrî kiriye; hem bi sedan nivîsar û bendên siyasî nivîsîne û hem jî berhemên edebî (kurte-çîrok û roman) afirandine. Wî şexsiyata siyasî û ya çandî/ronakbîrî gîhandiye hev û ew kirine yek.

Çima?

Bersîva wî, ji bo vê yekê weha ye: "*digel ku min nedixwest, ez rakêşiyam nav xebata siyasî. Min nikarîbû xwe li dervayê xebata rêkxistinî û siyasî rabigirta...*"

I. Ehmed di xebata xwe ya çandî û edebî de jî rîya zehmettirîn daye ber xwe. Ew baş dizane kuedebiyata kurdî ya niviskî, bi qasî ya devkî, ne bi hêz û quwet e. Ew dizane, di edebiyata niviskî de jî, pexşana kurdî, bi qasî şîhrê, ne bi quwet e. Ew dizane, di pexşana kurdî de jî, şeweyên nûjen mîna roman, piyes, kurte-çîrok, bi qasî destan, efsane û çîrokan, ne bi quwet e. Loma wî nivisîn û afirîna roman û kurte-çîrokên kurdî daye ber xwe. Wî xwe ji destan, efsane, çîrok û şîirên gelêrî daye alî û şeweyên nû yên edebî ku di edebiyata kurdî de hê baş nehatine ceribandîn, kiriye karê xwe. Wî kar û xebatên din ên edebî biçûk nedine, lê yên herî dijwar dane ber xwe.

Romana **Jana Gel** misala vê yekê ye. Jana Gel romana yekemîn e ku bi zaravayê soranî (kurmanciya xwarê) hatiye nivisîn. Bi vî aliyê xwe, çapbûn û derketina wê, bûyereke tarîxî ye. Bi afirîna romana Jana Gel, edebiyata kurdî ya ku bi zaravayê soranî tê nivisîn, gaveke tarîxî avêtiye. Nivîskar bi xwe, di dawîya romanê de, behsa serpêhatiya nivisîna romana "Jana gel" dike. Roman, berhema bûyer, qewimîn û tevgerên li Kurdistanê ye. Wan tesîr li nivîskar kiriye û nivîskar jî xwestiye bergeheke neqîşandî ji bûyer û tevgerên welêt derxîne û berpêşî xwendevanan bike.

Roman, li ser serpêhatiya maleke kurdî ava dibe. Bav, Camêr Bayiz ku qehremanê romanê ye, ji aliyê dujmin, piştî raperîneke xwînî li bajarekî, tê girtin û bi qasî deh salan li girtîxanên dijmin dimîne. Bi dû berdanê re, Camêr Bayiz vedigere bajarê xwe û dikeve pê mala xwe. Di nav wan deh salan de, wî bermaliya xwe Kalê û lawê xwe Hêwa nedîne. Ew li wan digere, li pey wan e. Lê ew nexuyane. Li gora gotinan, ew çûne gundekî merivanên xwe. Lê, ew bi şik e. Mala wî ya ku li bajêr bû, ji aliyê dijminan ve, bi erdê re yek bûye. Nîvê bajêr hatiye kavilkirin. Jiyana civakî nemaye. Xelkê bajêr bêdeng û bitirs e. Li her derî leşker, zabit û sixwurên dijmin hene. Destê wan dirêj, quweta wan bêpayan û guhê wan

vekirî ye. Li milekî dijmin heye, li milekî jî tevgera azadîxwaz yê welêt. Serekî bêeman dewam dike. Camêr Bayiz xwe ranagire û dikeve rê da ku here gund û mala xwe bîne bajêr. Lê ew xwe nagihîne gund. Li rê, pêşî, ew tûşî êrişên dijmin dibe. Balafirên dijmin, li ber çavên wî gundekî dikin kaviil û jinek dikujin. Ser bi qayidên xwe dewam dike... Li rê, paşê, Camêr Bayiz rastî çekdarên tevgera azadîxwazê welêt tê. Ew ji wan dibihîse ku hemû gund kaviil bûne û ji yana gundayetî nemaye. Gundî hatine kuştin, herweha jin û zarokê wî jî (û ji mêj ve)... Di cîhaneke weha de, tu rê êdî li ber Camêr Bayiz namîne; ew vedigere bajêr, hin karên xwe bi rê dixîne û dîsan vedigere nav refên hêzên çekdar ên azadîxwaz. Ev naveroka ku min li vir, pir bi kurtî behs kir, di romanê de sax didin. Lê bi giştî, roman li ser welatekî ye ku kaviil bûye û di nav ser de ye. Roman li ser jiyaneke perçiqî û li ser civateke nexweş û nesax e. 1. Ehmed bi devê qehremanê romanê, dermanê nexweşiyê jî dibê: *"Zarok jana jinê ye... şoreş jana gel e"* Herweha, navê romanê jî bi vî awayê tê pê. Nivîskar, bi şeweyekî realist, bergeheke realist, bi zimanekî sade, berpêşî xwendevanan dike. Zîmanê romanê sade ye, lê bi gotinên weha xwe û edebî jî dagirtî ye; *"tenûra xeberdanê vexistin û asê xeyalê xistin..."*

Bê guman, mîna her romana yekemîn û destpêkê, di romana Jana Gel de jî kêmanî û qelsiyên edebî hene. Lihevanîn û raxistina edebî ya romanê ne ewçend bi quwet e, realizma bûyeran û salixdana êş û derdan carina ji sînorên edebî dibihurin. Lê belê, digel vê yekê, Jana Gel di pêşvexistina pexşan û romana kurdî de gaveke tarîxî ye. Gava meriv behsa tarîxa edebiyata kurdî ya nûjen bike, meriv divê behsa Jana Gel jî bike.

Herwekî ku tê zanîn, Jana Gel pêşî bi tipên erebî û bi zaravayê soranî hatiye nivîsîn û navê wê hingê Janî Gel e. Bi dû re ew transkribeyî tipên latînî bûye. Zîmanê wê jî bi zaravayên kurmancî û soranî têkel bûye. Bi bawerîya min, ev têkelî di warê nêzîkkirina zaravan de

baş e. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî, em divê eser û berhemên xwe yên ku bi zaravayên me yên curbecur û bi elfabayên curbecur hatine nivisîn, veguhezînin hevûdu. Ji bo yekitiya bîr û hîsên neteweyî jî ev yeka pêwîst e. Edebiyata kurdî baş dewlemend e, lê ew jihevketî ye û yekitiya wê nîn e. Herkes di warê xwe de eser û berhemên diafirîne, lê haya me jî piraniya wan nabe. Li ku dibe bila bibe, gava esereke, berhemeke kurdî tê afirîn, ew dewlemendiya me ye. Em divê lê xwedî derkevin û wê rabigihînin aliyên xwe. Heta em nikaribin berhem û eserên hev binasin û bixwînin, em nikarin behsa bîr, hîs û zimanê yekgirtî û neteweyî jî bikin. Ji ber vê yekê jî tecrube û pêşkeşkirina Jana Gel pir ezîz e.

Û ez hêvî dikim ku ew bibe destpêka xebata veguhezandina eser û berhemên kurdî di navbera zaravayên kurdî û elfabayên cuda de ...

Nivîskarên gelên tenêmayî: G. G. MARQUEZ

Gelo kî heta ku Gabriel Garcia Marquez nivisand, di derheqê *Macondo* û çîroka wî de tişteki dizanibû? Lê iro bi milyonan meriv Macondo û çîroka wî dizanin. Îro bi milyonan meriv trajedî, dram û tenêbûna Macondo dizanin. Macondo iro, êdî ne tenê gundekî piçûk li Amerîka Latîni ya bextreş e. Macondo iro quncikek li Afrîka reş an stariyek li Hind û Çînê an jî kozikekî pêşmerga yê li Kurdistanê ye. Ango li seranserê cihanê derek e ku meriv li wir trajediyekê û tenêbûyînekê dijîn. Derek e ku çavên zarokan bi hevî, lê zîkê wan birçî ye. Derek e ku rûyê jinan bi ken, lê dilê wan bi şîn e. Derek e ku lê simbêlên mêran merd e, lê eniya wan qermiçi ye. Derek e ku pîr û kal di binê barên tenêmayînê de westiyane. Ha Macondo ew der bi xwe ye.

Macondo iro ev e. Yadîgara Marquez ev e ji merivan re. Marquez bi romana xwe ya "*Sedsal Ji Tenêbûnê*" ve ji cihanê re Macondoyekî wusan yadîgar kiriye.

"*Sedsal Ji Tenêbûnê*" çîroka gundekî piçûk û merivên wî ye. Çîrok, ya malbata Buendia ye. Çîroka mêrxasê gel general Aurelia ku ketiye şeran, lê di hemûya de jî winda kiriye.

Îro bi alîkariya Marquez, meriv ji hemû derên cihanê di "*Sedsal Ji Tenêbûnê*" de çîroka xwe jî, trajediya xwe jî dixwînin, sûretekî jî xwe di romanê de dibînin. Ev ne tişteki hindik e.

Pêkvanê vê romana giranbaha Gabriel Garcia Marquez isal (1982), xelata Nobelê ya edebî stend.

XELATA NOBELÊ

Akademiya Swêdê, isal jî bo xelata Nobelê ya edebî

G.G. Marquez helbijart. Xelata Nobelê her sal di beşên ekonomî, tibî, zanyarî, aşti û edebî de tê dayîn. Kesên ku di warên van beşan de xebateke xuyayî ya hêja kirine, têne hilbijartin. Enstîtuyên ku van xelatan didin, gelek kevn in. Xelat ji 1901-ê û bi vir ve têne dayîn.

Ji bo xelata isal, gelek nivîskarên bi navûdeng hatibûne pêşniyar kirin. Ji Amerîka Latîni jî gelek nivîskarên hêja di lista Akedemiya Swêdê de hebûn. Wek mîsal kalê hosta Jorge Luris, Mario Vargas, Julio Cortazar, Carlos Drummond, Juan Carlos Onetti jî, di listê de bûn. Marquez di nava van hemû nivîskarên jir de, bû yekemîn û xelatê stand.

Akademîya Swêdê di helbijartina Marquez de, wek pîvana xwe van tiştên jêrîn ji cîhanê re diyar kir:

"Edebiyata (wêjeya) Amerîka Latîni ji kevn de ye, jîndariyeke hêja nişan dide û roleke pir hêja di jiyana kulturî ya îro de dileyize. Gelek bawerî û tore bi hev re ne. Kultura gelî, stiran û destanên devkî, sûretên kevn ji kultura bilind ya Sorikan (Indian), tesîrên barokîya Spanî, tesîrên sarrealîzma Ewrûpî û modernîzm... Ev hemû bi hev re avayîyeke jîndar pêk tînin, ku Garcia Marquez û hozanên Amerîka, yên Spanî şewqa xwe jê werdigrin..."

Lê ev pîvan, bese bi serê xwe, hêjayî û dewlemendiya kultura Amerîka Latîni nişan nade. Ji ber ku Amerîka Latîni ji sedsalan ve ye ku bindest e.

BINDESTIYA AMERIKA LATINI Û KULTUR

Di 1492-an de Kristof Kolomb bêzanîn cîhaneke nû dît û keşf kir. Lê belê gelên cîhana nû jî, bi hatina Kristof Kolomb û hevalbendên wî, cara pêşî bû ku bindestiyê dîtin.

Piştî K. Kolomb, kesên ku li dû zêr, baharad û li pey keda belaş digeriyan hatin. Hatîn, lê bi tang, top, şûr û dekên xwe ve hatin. Piştî demeke kurt, ew têgihiştin ku cihê ew hatine ne bihişta baharada Hindistanê ye. Lê ew

êdî carek hatibûn û her wisan jî li wir man...

Wê demê, zimanê ku di nava Kastilyan de dihate peyvandin, spanyolî bû. Helbest, destan, çîrok, dîrok û perwerdeyî her bi wî zimanî dihate nivîsandin. Spanyolî di wê demê de gelekî populer bû.

Merivên cihana nû jî, cara pêşî bi hatina Kristof Kolomb û hevalbendên wî, ew zimanê ecêb nasîn. Bi demekê piştê êdî merivên navxweyî yên cihana nû dest bi axaftina wî zimanê "ecêb" kirine. Gava hevalbendên Kolomb, Alvor Munez xwe di 1541-ê de gihande Paraguayê. Navxweyîyên Guarani ew bi spanyolî pîroz kirin. Êdî spanyolî di sedsala VI-an de li piraniya Amerîka Latîni dihate axaftin.

Bi vî awayî biyaniyan digel tank, top û derewên xwe, ziman, tore û kultura xwe jî anîn. Navxweyîyên Amerîka Latîni bideest ketin, naçar û bê hêz bûn. Digel dewlemendiyên wan; ziman, kultur, edetên wan jî ji destên wan çûn. Xweşî û heyînên Tlaxcalteca, Aztek, Inka wek berfa ber rojê diheliya.

Piştî Spanyolan, ji derên din yên Ewrûpayê jî "biyani" hatin. Ewan jî yên xwe anîn.

Dawiya dawîn navxweyîyên Amerîka Latîni yên reben, ketin rewşeke wisan êdî ne kifş bû ku ew kî ne, çi kes in. Vê rewşa han Kalê baweriya "Amerîka Latîni ya aza" Simon Bolivar wusan xuya dida: *"Gelo em kî ne? Rewşa me gelek taybetî ye. Em ne Ewrûpayî ne, ne jî êdî navxweyî ne... Dayika me hemûyan yek e. Lê bavên me cihê ne. Xwîn û cihatinên wan cihê he. Ev yek di hêjahiya kultura me de giraniyeke mezin e..."*

Latîn Amerîkayîyên reben êdî di binê mêzana Ewrûpayê de mabûn. Li hêlekê Spanya, li hêla din Ewrûpa. Pozîtîvizma Fransî, ulititeratizma Îngilîzî û pragmatizma Amerîka Başûr jî, ji şikeft û deştên Inka û Aztekên reben re derbaz bûn.

Lê weke her derî -li Amerîka Latîni jî ronakbîrên wê hewirda (qita) reben dixwestin xweser bin. Gelek tişt ji serperwerdeyên xwe fêr bûbûn. Lê êdî -weke her carê-

wan dixwest ku bi xwe jî hebin, bi xwe jî pêk binin, ava bikin, bêjin, binivîsinin û -ya herî girîng- fêr kin, nişan bidin ku tiştên ew bêjin jî hene.

Herweha rûpelek teze di dîroka Amerîka Latîni de vebû. Ku bai Jose Marti bi avayiyên xwe nişan da ku tiştên ew bêjin jî hene. Armanç di nav bawerî û kulturên curbecur de xweyibûn bû. Bahoza kulturî ya Amerîka Latîni wusa geş bû, wisan kultureke giranbiha, hêja ava bû. Ji xwîn, kozmopoliti û bindestiyê qesreke zêrîn ava bû. Wusa Roman Lepoz Velarde (Meksika), Cesare Vallejo (Perûyî) û hozanê mezin, merivê mezin Pablo Naruda (Şiliyî) derket.

MARQUEZ... MARQUEZ...

Îro jî Gabriel Garcia Marquez di şopa pêşiyên xwe dde dimeşe. Îro alaya bahozê ya Qesra Zêrîn di destê Marquez, Octavio Paz, Jorge Luis Borges û yên din de ye.

Ango, Marquez kurê Qesra Zêrîn bahoza tenêmayîyan e. Ew jî ji kahniya ked, xwîdan û hêrsê ye, dijminê kedxwaran, hevalê belengazan e. Ew, rebenan bi zimanê wan dinivîse, xwuya dide, nişan dide. Wî, di 4-7`ê Îlona 1982`an de li Kubayê di civîna ronakbîrên Amerîka Latîni de bi navên ronakbîrên wê heverdayê wusan digot: "Îro di vê demê de ku Amerîka Yekgirtî (USA) careke din dixwaze Amerîka me bi dest xîne, weke xwe bike. Divê em ronakbîr jî berpirsyariya xwe bi cih binin û li ba gelê xwe bin, li dijî bindestiyê şer bikin."

Belê, Nobela Îsal, îro di destên şervanê kahniya xwîdanê de ye. Marquezê Kolombiyayî weke nivîskar, weke xuyadar di stîla xwe de jî pir aza ye. Ew dizane, bo nivîsîna azadiyê bes bi azabûnê dikare bibe. Ew jî bo azadiyê nivîsîn e, lê bêtî ku bi dûr û dirêj jî behsa azadiyê bike. Di cihê azadiyê de ev behsa merivên tenêmayî, merivên ku ji kahniya xwîdanê ne dike. Ew cihêbûna polîtîka û ya edebiyatê rind dizane, di nivîsarên xwe de tiştan tevlihev nake, xuyayîyek hêsan

nade ber xwendevanên xwe, xwendevanên xwe fêrî zexeliyê nake, bernade ku xwendevan bes xwendevan bimîne. Ew, xwendevanan jî digre, dixê nava drama merivên xwe. Xwendevan jî, êdî dibe yek ji çirûskên rika neheqiyê.

Marquez ne bi tenê behsa bindestan dike. Her weha serdest jî cihên xwe li ba wî digirin. Ew serdestan digre, bi wan ve kûrayiya dîrokê, yan jî wan digre û dibe mazata Newyorkê ya îro. Wan digerîne. Ji bo ku ew xwendevanan bighîne qurma neheqiyê. Marquez serdestên navxweyîyan jî jibîr nake; Ewan jî digre û dibe seyranê. Bi wan re jî dileyize. Di "*Payîza Patrik*" de xwendevanan, cihê tucarekî fetbaz (weke di "*Sedsal Ji Tûnebûnê*" de) îcar diktatorekî kevnar ê mejjihevketî dibîne.

Marquez bo merivan dinivisîne. Ji bo wî, meriv esas in. Ji ber vê jî bingeha nivîsarên wî meriv in. Ji merivan mozayikeke hezarreng (weke kultura wan) derdixê û dîsan yadîgarê merivan dike.

Ji vê yekê, îro meriv li seranserê cîhanê, bi taybetî yên ku ji kahniya xwîdanê ne, qedrê Marquez digrin.

Berbang, 12/1982

Xwendin

Goethe di despêka niviskariya xwe de weha digote; "*fêrbêna xwendinê senheta herî dijwar e.*" Xwendin û senhet... û li ser jî senheta herî dijwar. Gelo wisan e, ev yeka rast e?

Gotina Goethe di esasê xwe de ne tenê ya wî ye. Gelek kesên din jî di wê baweriyê de ne, ku herçî xwendin e, senhet e, û daxwazî, zanîn, jîrî û hosteyî jê re dive.

Xwendin û nivisandin di tarîxa merivan de cîhekî girîng radigire. Meriv bi xwendin û nivisandinê xwe radigihînin hev. Bîr û baweriyên xwe, daxwazî û pêşniyarên xwe, rexne û şîretên xwe ji hev re dibêjin. Tecrube û nêrinên hevûdu bi kar tinin. Bi alîkariya xwendin û nivisandinê cihana me ya stûr biçûktir dibe. Gel nêzîkê hevûdu dibin, kulturên curbecur dikevin nava hevdu. Meriv ji cihanê, ji gelen din, kultur, ziman, nêrîn û tecrubên din hayidar dibe. Bi alîkariya hayidarî û agahdariyê jî, meriv xwe bi pêşve dixe.

Eger merivan nivisandin û pergelên wê peyda nekiribiwa, ji bo xwendinê xwe neşandine, herçî nêrîn, tecrube û zanîn e, dê di warekî pir teng de bima. Tu kesî dê nikirabiwa çarçewa xwe ya civakî, bivê-nevê pir teng e, firehtir bikira. Her tişt, her nêrîn û tecrube, her zanîn dê di cihê xwe de bima.

Bi xêra xwendin û nivisandinê, em ji vê xezeba hanê xelas bûne. Meriv her gav hewcedarê dan û standinên civakî ye, her dixwaze bide û bistîne. Tu kesê normal û hayjixwe bêi vê yekî nabe. Dîalog bingegehê civatê ye.

Îcar xwendin jî şîweyekî dîalog e, heypeyvîn e. Bi xwendinê xwendevan û niviskar digihên hevûdu, bi hev re dipeyvîn. Xwendevan niviskar û tiştên niviskar nivisîne dinase. Niviskar piştî dema tenêbûn û bêdengiya nivisandinê, derdikeve holê û bi tiştê xwe yê

nivisandî xwe digîhîne xwendevanê xwe. Îcar divê xwendevan tenê be da ku bi niviskar ve dialogê pêk bîne.

U bi alîkariya ev dialoga bêdeng, xwendewan xênî tecrube, nêrîn, hîs, zanînên xwe, bi yên hinekên din ve ji tê rû, û tiştê jê re pêvist e, werdigire, wan li bêjînga hîs û zanînên xwe dixwe, tiştên li ser bêjîngê mane werdigire dixwe nav terzada zanînên xwe. Bi vî awayî ew zanîna xwe pêşve dixwe, terzada zanîna xwe hîn dewlementir dike, wê bi tiştên nû didewisîne.

Çêyiya dialogek wisan - bê guman- li ber çavan e. Digel vî yekî, alîkariya xwendinê di warekî din de ji pir e. Xwendin difikirîne, dide fikirandin. Fikirandin xwendin e. Di dema xwendinê de meriv tenê ye. Ji dan û standinên dora xwe dûr e. Li gora xwe, daxwaziya dilê xwe dixwîne. Xwendevan bi xwe biryara xwe dide, ka ew dê çawan bixwîne. Herçend -li gora tecrube û lêkolînan-xwendevan dixwaze pir zû weşanê destê xwe bixwîne û jê rizgar bibe û di xwendinê de dema bihna wî teng dibe, beî ku bixwîne, çend rûpelan dipelîne jî, dîsan xwendevan bi niviskarê destê xwe ve bi serê xwe ye, û her rêz, her rûpela niviskar di mêjîyê xwendevan de çerx dibe. Xwendevan -bivê, neve- difikire. Dewlementkirina fikirandinê yek ji stûnên bingehîn yên pêşveketinê ye, .têkûztir û bi rêk û pêktirbûn e.

Ji ber vê yekê xwendin, zanêbûn, fikirandin û pêşveketin bi hev ve girêdayî ne, hevûdû temam dikin. Hemû gel û welat li ser xwendinê radiwestin û dixwazin gelên wan fêrî xwendinê bibin. Xwendin jî bibe wekî xwarina nên û vexwarina avê. Ev yeka bê sedem nîne. Peşketin û serfirazî bi zanîne ve gengaz e. Zanînek bi rêk û pêk û rêxistinî daxwaziyan bi cîh tîne, wan dike rast. û loma jî li Fransê salê 26 hezar pirtûkên cuda çap dibin. Di derekî pir piçûk wekî Swêd de, ku nifûsa 8.5 mîlyon e rojê 4,5 mîlyon rojname belav dibe.

Xwendin yekgirtina merivan e. Bi hêzbûna wan e. Bi hev re yekbûn e. Xwe û merivaîyê naskirin e. Mejî û

fikiran t êkûztirkirin e.

II

Li vir divê em hinekî li ser dan û standina xwe û xwendinê jî rawestin. Navbera me û xwendinê çawan e?

Tu kes nikare ji vê yekê re bersiveke pozîtiv bide. Ji aliyê xwendinê (nivisandin jî tê de) neçaiiya me li ber çavan e. Di vî warî de kurd nikarin rewşa xwe û gelên din bidin ber hev. Rewşa ku em tê de ne, ji ya gelên din gelek cuda ye. Bê guman neçariya me ya xwendinê ne bê sedem e, û sedemên neçariya me jî pir in. Em nikarin an sedaman hemûyan, yek û yek, di çerçeva vê nivisari de diyar bikin. Lê belê, li ser hinek sedeman bi kurtî rawestîn pêwîst e.

Ez bawer im di vî warî de 3 sedem esasî ne.

1- Gele kurd ne xwedî dewlet û muessesên netewî ne ku dewlet û muessên netewî bikaribin li seran serê Kurdistanê xwendinê bi rê xînin. Bi xebatên pêvist bikaribin problemên zimanê kurdî hal bikin, çap kirin û weşandina kovar, rojname û pirtûkan organîze bikin.

2- Yek ji sedemên esasî jî şer e. Kurdistan ji 153 salan zêdetir e, her di nava şerekî dijwar de ye. Dijminan wî perçe kirine û hemû mal û heyinên wî jî destan girtine. U Kurdistan jî li ber xwe dide. Ji bo maf û heyinên xwe şer dike. Ev şerê ijiwar û zordestiya neditî ya dewletên zorker rê nade ku kurd nefesê bigirin, ji bo tiştên din jî bi firehî û dirêjî bixebitin.

3- Koçerbûna gelê kurd jî dîsan di warê neçariya xwendinê de sedemeke esasî ye. Em wekî gel bi sed salan di nava iyanek koçerî û eşîrî de ne. Bajarên me yên mezin ku navenda dan û standinên aborî, ticarî, kulturî, sîyasî û hwd. ne, çênebûne. Di du sed salên dawîn de, xwendegêh û kitapxanên me yên mezin, balkêş û xwedî pelek bilind, tune bûne.

Ez bawer im, şeweyê jiyana koçerî, di warê neçariya xwendin û nivisandinê de cîhekî girîng werdigre. Ji ber

ku kurd civateke koçer û xwedî qerekerê koçerî bûne, li ba kurdan edetê gotinê ji edetê nivisandinê hîn bi hêztir e. Gel û civatên nerûniştî ji nivisandinê zêdetir dibêjin. Tarîx, kultur, edebiyat û muzîka xwe bi gotinê radigihînin hev, nifşên nûhati û gelên din. Îcar edetê kultur û edebiyata nivisandî li ba gel, hêz û kesên bicîhbûyî, ango li ba bajariyan pêşketitir e. Li ba me ji edetê devkî pêşte ye. Em Memê Alan, Xecê û Sîyabend, Zembîlfiroş, Derwêşê Evdî, Fermana Îbram Paşê, Dimdim, Bavê Fexriya û yê din ji dev fêr dibin, bi dev dibêjin û bi dev fêr dikin. Em tarîx, kultur, edebiyat û musîka xwe ji dev fêr dibin.

III

Îcar di roja me de, ew sazûmana me ya civakî êdî ji hev dikeve. Edî ne eşîrên me û ne jî jiyana koçertiyê li pê dimîne. Sazûman û dan û standinên kevn dihelin. Tevî vê, edet, tore, norm û nêrinên wê sazûman û dan û standinên civakî jî nikarin xwe nû bikin û winda dibin. Edî tu kes ji nifşa ku nuha 20-30 salî ye, ji zarokên xwe re behsa Kêz Xatûnê an tiştên din ên zargotinê nake. Edî ji beroşên eşîran dû ranabe. Edî zozanên welatê me sêwî dimînin, koçer tèn li bajar û gundan bi cih dibin.

Di heyameke wisan de zelalbûna girîngiya xwendin û nivisandinê, ji bo roj û demên pêşiyê, pêwîst e. Em divê fêrî xwendin û nivisandinê bibin, bixwînin, awa û atmosfera xwendinê ava bikin. Ev yek dê di xebat û tekoşîna gelê kurd de ji kurdan re bibe alikareke mezin. Kurd divê -ger li welêt, ger li dervayê welêt- ji bo fêrbûn û fêrkirina xwendinê bi xurtî bixebitin. Rast e, xwendin senheteke dijwar e, lê tiştê nefêrbûnê nîn e. Xwendin dê pêşîya me ronî bike, dê me nêzikê hevûdu bike, dê hejmara kesên birewer, rêber û pisporan zêde bike.

Nemaze rêxistinên me yê sîyasî, civakî û kulturî divê, ji bo pêşxistina xwendinê di nava gel de, şeweyên

nû yên xebatê bibînin, kampanyan vekin, heftan durist bikin, semîner û konferansan çêkin, xelatan bidin... Li Ewrûpayê tê de ku zêdeyi nîv milyoni kurd dijîn, meriv dikare xebatên wisan, bi hêsanî, bike.

Di vir de du tiştên gelek girîng hene ku divê meriv ji bîr neke.

1- Hebûna cih û warên ku meriv bikaribe li wir tiştan biweşîne û ragihîne xwendewan û girseyên kurd.

2- Tiştên weşiyaye dive bikaribe bala xelkê bikişîne û bersîva daxwaziyan bide. Ji bo van her du tiştan jî, kalîte û ciddîyet esas e. Di her varê weşan û xwendinê de, em di nava birçibûneke pir mezin de ne. Ji zarokan ta pîrên me, her kes di war û rewşa xwe de hewcedarê weşanan e. Divê êdî cih û warên ku vê xebata giran (lê evçend jî hêja) bidin ser milên xwe derkevin û bi alîkariya welatparêzan bimeşin. U kesên ku dinivîsinin, zêde bibin, kalîta afirandinên wan berztir bibe da ku tesîr li xelkê bike.

IV

Benjamin Franklin di nivîsareke xwe de digot, "*heta di welatekî de ji bo xwendinê daxwazî zêde nebe, çewtî û xezebên ku ji çewtîyan dizên, kêr nabin...*"

Sedemên xezeba çend sedsalan ku li ser welatê kurdan xwe dihêjîne, ne bi tenê kêmaniya xwendinê ye. Sedemên xezebê pir in.

Lê belê, eger hejmara xwendayên kurdan zêde bibin, xwendin di nav kurdan de bibe civakî, girseyî, hingê kurd dê -qet nebe- li ser sedemên xezebê baştir rawestin, hevûdu baştir têbigihîyên...

Berbang, 1982

Çi şizulê me hebû di tarîxa merivan de

Rêza jorîn ne ya min e, ya hozanê mezin Aragon e. Ew di helbesteke xwe de ku ji bo Pablo Neruda nivisiye, weha dibêje...

Di destpêka sersala 1983-an d, hozan û merivê mezin Aragon mir, bi gotina bapîrên me, çû rehma Xwedê. Weşanên hemû cihanê di teleksên xwe de, li ser mirina wî, xebereke weha derbas kirin; jiyanêke 85 salî şopeke bêmirin li pey xwe berda û çû...

Belê rast e, jiyanêke 85 salî, bi zêdeyê 70 kitabên hêja, bi hezaran helbestên giranbiha, bi kovara *Les Lettres Françaises*, bi endametiya *Akademiya Goncourt* û bi hunermendî û merivahi, bihurî û çû. Lê vê jiyane şopeke bêmirin berda û çû. Aragon çû, lê dewlemendiyên ku wî afirîne, berhemên wî, îro, li ber me ne. Fermo, em helbestên wî yê ku yek ji yekê xweştir û hêjatir e, werbigirin û bixwînin. Yan em *Les Cloches de Basel (Zingilên Baselê)* bixwînin, yan jî inên din... û hingê em bibînin ka meriv çawan diare zimanekî evçend xweş bineqîşîne, çawan dikare dilên bi an hilkişîne ser esmanan û ji wir bide qîrandin; merivno, meriv bin!.. Em kitabên wî bixwînin û bibînin ka meriv çawan dikare rêzeke biçûk bike kozeke agir û bi milyonan dilan pê bişewitîne.

Wî, ji roja destpêka nivisînê heta roja mirinê, ne bi kesekî din re, lê bi xwe re, qewlekî birîbû; diviya dilê wî ji bo merivan û serfiraziya merivan lê bida, diviya mêjiyê wî ji bo merivan û rizgariya wan bixebitiya. Wî her weha digot.

Ew heta mirinê jî li ser qewlê xwe ma. Wî bi hezaran tişt dîtîn, di hezaran heyaman re bihurî. Di umrê wî yê

dirêj de, pîr tişt guherîn, pîr tişt têk çûn, pîr tişt ava bûn.
Lê qewlê wî her qewl bû.

Wî ji jîyanê hez dikir û digot, "her tişt ji bo jîyanê ye."
Wî jîyaneke hîn wekhevtir, hîn azatir dixwest û ji bo vê
şer dikir. Wî ji şînbûna darekê, avisiya kewroşkekê,
şîveke xweş, helbesteke hêja û ji şerê bindestan hez
dikir. Wî digot, "jîyan ev e..." Em rahijînê û helbestên ku
wî ji bo jîna xwe Elsa nivisîne, bixwînin. Eger me ew
xwendibin, em careke din wan bixwînin û bibînin ka
meriv çawan ji jîyanê hez dike.

Wî pesna xwe nedida, fortan nedavêt, çawan difikirî,
wisan jî digot û dinivisî. Wî ji kêmaniyên xwe re digot,
"kêm in." (Herwekî ku ew di romana xwe ya yekemîn
"Anicet ou Panorama" de dinivisîne) Wî ji rastî û
hêjahiyên xwe re jî digot, "ev rast û hêja ne..."

Hozanekî, merivekî weha mir. Ew meriv bû, ew
Aragon bû...

II

Gava heval û hogirê wî Pablo Neruda mir, wî weha
nivisî;

*Çi şixulê me hebû di tarîxa merivan de
Axx, em çima vê janê dikişînin
Çi heye ku em lê digerin di dîniyên wan de
Çima em ketin nav wan, wekî miyeke ber kêrê
Axx, me çî guneh kirin, ger bi fikir ger bi gotin
Ku em ketin av wan, axx...*

Pablo Neruda heval û hogirê Aragon bû. Wî jî, mîna
Aragon, ji bo çêyî û serfiraziya merivan xwe diêşand, ji
bo merivan dinivisî. Ew jî hozanekî pîr mezîn bû, wekî
hevalê xwe. Di welatê Neruda e, ji bo serfiraziya
merivan, pêşketineke hêja hebû. Merivên wî welatê ji
bo şîrê zarokan, nanê pîran, azadiya jinan û keda
karkeran dixebitîn. Serokê wan jî yek ji wan bû. Wan
ekî ji xwe kiribûn serokêwelatê xwe.

Lê rojeke reş ya îlonê, hin merivên din ku dijminê merivahiye bûn, bi çek, tanq û balafirên xwe hatin û gotin; meriv çi dizane meriv be!

Yên ku nû hatibûn, general bûn. Wan her tiştî têk dan, hilweşandin, bi hezaran meriv kuştin, şîrê zarokan, pariya nanê pîran ji destê zarok û pîran girtin, keda karkeran, careke din, bi darê zorê şelandin û serokê wî welatê jî kuştin.

Wan merivahi, di seranserê welêt de, qedexe kirin û weha gotin; divê em ji bîr nekin ku bapîrên me lawir in, ev merivahi û pêşxistina wê çi ye, ev ji ku derketin?

Û dilê merivê hêja, hozanê jêhatî hingê hew xwe ragirt, ew dilê mezin teqiya.

Pablo Neruda jî meriv bû, lê ew Pablo Neruda bû...

III

Yên ku nû hatibûn ser hukm jî meriv bûn, lê ew li pey şopa bapîrên xwe, lawiran bûn.

Gelo, li nik me jî, serê kahniyan her û her di destê şopvanên bapîran de nebûye?

Mîna iro tê bira min, ji rojan rojekê, serokê dewleta ku kurdan diperçiqand, dê bihata bajarê me. Bajarê me, bajarekî biçûk bû, bi qasî sih hezar kes li wir dijiyan. Serokê "dewleta azîm" dê bihata... Ji berî pêncî salan û vir ve, em ketibûn bin destên wan. Wan her tiştên kyrdan qedexe kiribûn. Gava kurdan, li ba wan, dixwest bi zimanê xwe bipeyivin, ew diqîriya ser kurdan û digotin, "*vatandaş Türkçe konuş!..*" Yanê, hemwelatiyo, bi tirkî bipeyive!.. Serokê vê celeb dewletê dê bihata bajarê me yê biçûk û wî dê di meydana bajêr de hitabî xelkê jî bikira.

Min û yek ji dostên bavê min, Xalê Evdo, li çayxanê, me bi lez çayên xwe vedixwarin da ku em bigihana ser xeberdana "serokê ezîm." Ew serokê dewleteke ezîm bû, em diviya biçûna. Xalê Evdo xwe xweş dabû hev, şelwerê xwe yê qabardîn li xwe kiribû, kur bûbû û simbelê xwe xweş boyax kiribû. Wî dê cara yekemîn serokekî bidîta.

Wî dixwest bidita ka ew çî kesên evçend hunermend bûn ku dikarîbûn 10 milyon kurdan bîndest bikirana.

Em çûn. Wan meydan bi ala xwe neqîşandibûn, kursiyêke bilind danîbûn koşeyekî meydanê da ku serokê serokan li wir bipeyiviya. Piştî bi hezaran qîrîn û teqînan, serok hat, giran giran hilkişiya kursiyê. Ew generalekî kevn bû, qelefetê wî li cîh bû. Xalê Evdo bi hêdika got, "*peh... maşallah, ev çî serî ye!*" Ew şaş mabû, serê serok jî, wekî qelefetê wî, pir gir bû. Tu kêmaniyên serî nîn bûn. Serî li gora serokan bû.

Serokê me, dîsan, giran giran, careke weha ji jor ve, li xelkê nihêrt û dîsan hêdî hêdî kaxiza xwe ya xeberdanê ji bêrika xwe derxist û rawesta (serok bê kaxiz nikarîbû bipeyiviya.) Ji me kesî tu deng dernediket. Ew deqa ku em li pey bûn, hatibû; serok dê bipeyiviya.

Serok carekê-du caran, bi sivikahî, kuxuya, kaxiza destê xwe danî ser kursiyê, pêşiya xwe û dil kir, bê kaxiz, çend gotinên pêşîn yên xeberdanê, bibêje. Wî bi dengêkî ku wekî ji binê bîrê dihat, gotin bi gotin, dest bi xeberdanê kir: "*Sevgili Silvanlı hemşehrilerim...*"

Bi vê gotina serok re, Xalê Evdo ji nişka ve qîriya û got; "*dêêê mîrattt... camêr hê navê bajarê me nîzanel!..*" Xalê Evdo rast digot, navê bajarê me ne Silvan bû. Serok navê bajarê me nîzanîbû, serokê dewletekê navê bajarê ku tê de bû, nîzanîbû, fêr jî nebûbû. Û ez bawer im, wî hewceyê fêrbûnê jî neditibû. Loma jî Xalê Evdo jê re digot, "*dêêê mîrattt...*" Ji bo Xalê Evdo, serok êdî bûbû gayekî reş... Welê dixuye ku derdên Xalê Evdo yên me û yên welatê Pablo Neruda yek in: mîratên ku serê kahniyan vegirtine û nahêlin kahni ji bo merivan biherikin...

Serok jî meriv bû, lê merivekî mîrat...

IV

David Herbert Lawrence weha dest bi esera xwe ya herî mezin "*Evîndarê Lady Chatterley*" dike;

"Ji ber ku sedsala me bi qahr û jan e, em jê direvin û

mezin "Evîndarê Lady Chatterley" dike;

"Ji ber ku sedsala me bi qahr û jan e, em jê direvin û naxwazin wê xemgir bibînin."

D.H. Lawrence romana xwe ya giranbiha piştî şerê cihanê yê yekemîn nivîsî. Di navbera 1925-28-an de, li Îtalyayê, bi guherînen sê caran, wî ew nivîsî. Di hemû jiyana wî de, tiştê ku wî herî zêde dixwest bike, nivîsîna vê romanê bû. Wî her dixwest romana xwe binivîsiya.

Wî dixwest rewşa piştî şer di nav jiyana û danûstandinên malbatekê de nîşan bida, his û dijîtiyên merivan nîşan bida. Wî dil dikir, bi alîkariya tîpa Sir Clifford nîşan bida ku bawerî û ramanên merivan li gora rewşa wan ya civakî û şeweyê jiyana wan e. Bi alîkariya tîpa Lady Chatterley jî wî dixwest nîşan bida ku jiyana li ser her tiştî ye û meriv divê jê hez bike. Meriv qirînen ku jiyana li serê bilind dibe, bibîne û xwe bi wan bigihîne. Bi tîpa rezvan Mellors jî, wî dixwest nîşan bida ku meriv tevî kêmanî û hêjahiyên xwe meriv e. Meriv ji çewtî û rastiyan, rindî û xirabîyan ava bûye, tu kes bê kêmanî, bê çewtî nabe û tune ye. Lê ya herî girîng, digel kêmanî û çewtiyan, meriv bikaribe ji bo xwe û yên din jiyanekê hîn çêtir bixwaze, ava bike û ji bo vê bixebite.

Di derekî romanê de. D.H. Lawrence, Sir Clifford û jina wî, Lady Chatterley weha dide peyvandin;

"Çaxa ew gihîşt malê, Clifford jê pirsî:

- Tu li ku bûyî?

- Li daristanê! Binihêre, ev nêrgizên çiqas xweş in. Ne wisan e? Meriv bawer nake ku ew ji binî axê derketine.

- Lê belê, meriv divê hawe û tava royê ji bîr neke!

- Lê, ew di av axê de hatine pê, ava bûne, Lady Chatterley got."

Rast e, nêrgiz hewcedarê av, hawe û avê ne jî. Lê eer ax tune be, nêrgiz tu carî nikarin hêşin werin.

Rast e, em hemû, li seranserê cihanê, meriv in û

hewcedarê merivan in. Lê merivbûn û merivahî? Lê,
xwedyê merivahiyeke paqij, germ û nerm bûyin?..

Ez bawer im, pirsra herî girîng ev e...

Berbang, hej. 7, 01.1983

Xewnên Oblomov û Ronakbîrên Kurd

Antonio Gramsci ronakbîrekî italî û sekreterê Partiya Komunistê italî bû. Di sala 1926-an de, ew hate girtin û piştî yanzdeh salên zîndanê, wî li zîndanên Mussoloni wefat kir. Gava ew mir, salê wî 46 bû. Wî yanzdeh salên xwe yê herî girîng di zîndanên faşîstan de bihurand. Di wan yanzdeh salên xwe yên zîndanê de, wî bi hezaran rûpel tişt nivisîn. Îro, bi hezaran namên wî yên hêja û ji sihî zêdetir defterên wî li ber me ne.

Piraniya nivisarên wî li ser rêxistin, xebata rêxistinî, kultur, ronakbîrî û şeweyên pêşengiya civatê ne. Antonio Gramsci di derekî defterên xwe de, di derheqê avakirina ronakbîrên nû de weha dibêje:

"Eger meriv bixwaze ji girûbeke sosyal ku di toreyên wî de avakirina ronakbîran nîn e, tîpekî nû, ronakbîrekî nû ava bike, divê meriv ji bîr neke ku serketin pir û pir diwar e."

Îcar, ji bo xelasî û pêşketina girûba sosyal ku neçar û bindest e, A. Gramsci şertekî esasî datîne; avakirin û zêdekirina ronakbîran. Û ew dibêje, eger ronakbîrên girûba bindest, ango girûb bi xwe, hegemonyayeke siyasî, kulturî û civakî pêk neyîne, xelasbûn ne mumkin e.

Li gora A. Gramsci, tiştên ku girûba bindest divê bike pir ekiriye; ji bo xelasî û bi serketinê bi hûtan (ango bi diwariyên pir û pir mezin) re şer kirin. Yan jî bindestî...

11

Niha jî hinekî fantazî...

Fantazî stariyeke germ û nerm e, tu zirarên wê nîn in. Dema meriv nikare dijwariyan ji holê rake, xwe davê bin baskên fantazyê û tiştên xweşik, tiştên rindik difikire û çêdike. Ji jiyana rojane, ji dijwarî û problemên jiyane bi dûr dikeve. Rast e, meriv tişteki naguherîne, lê tişteki têk ji nade. Meriv her di stariya xwe ya germ ya fantazyê de tiştên xweş û rind ava dike... Fantaziya tiştên xweş û rind, herçend fantazî bin jî, xweş û rind in.

Min ji xwest di vê nivîsara xwe de fanaziyeke biçûk û xweşik çêkim û berpêşi xwendevanan bikim. em welê bihesibînin ku problemên zimanê kurdî nemanin, (problema kumê ser tîpan jî i holê rabûye), çend kovarên me yên kulturî tên weşandin, bi sedan nivîskar, rojnamevan û ronakbîrên kurdan di van kovaran de eserên xwe diweşînin û herweha alîkarî li hev û li pêşketina kultur û edebiyata kurdî dikin, rexnên nivîskar û ronakbîran ji bo alîkariya hevûdu û pêşketinê ye, rexnegir û xwendevanên kurd ji li kovarên xwe xwedî derdikevin, bi rexne û şîretên xwe alîkariya wan dikin. Awayekî, atmosfereke biratiyê, yekitiyê heye, salê bi sedan kitabên nivîskarên kurdan dertên, kovar û rojnameyên jin, zarok, gundî, şagirt û ciwanan danûstandineke xurt di navbera xwe û xwendevanên xwe de pêk anîne. Ji bo zarok, jin, şagirt, gundî, karker û kal û pîran bi sedan kitab bi zimanê kurdî derdikevin. Kitabên Ehmedê Xanî, Feqiyê Teyra û hwd. ku rêberiya kultur û edebiyata kurdî kirine, bi çapên pir modern û xweş derdikevin. Êdî hemû kurd dizanin ku zordestî û siyasetên dijminan gelê kurd neçar berdaye, paştmayî û bindest hiştiye. Ji ber vê yekê jî ronakbîr, nivîskar, rojnamevan, xwendevan, karker, gundî, şagirt, jin û kategoriyên din yên civakî bi hev re dixebitin, tiştên cûrbicûr aa dikin ku ji neçarî û bindestiyê xelas bibin.

Û herweha bi sedan kitabên biyanî û klasîkên cihanê ji tên wergerandin, xwendevanên kurdan kitabên

Dostoyevskî, Tolstoy, Zola, Goethe, Lorca, Bacon, Çehov, Gogol, Faulkner, Hemingway, Lawrence, Mann, Rousseau, Strindberg, Sartre, Neruda û hwd. bi kurdî dixwînin...

Fermo, ji we re fantaziyeke biçûk. Gelo ev antaziya jorîn çawan e?

Ma ew ê xirab bûya ku me ev fantazî i fantazîbûnê derxista û bikira tişteki rastîn?

III

Gava ku ev fantaziya jorîn ji fantazîbûnê derkeve û bibe tişteki rastîn, divê em kitaba bi navê *Oblomov* ji bîr ve nekin û wê jî wergerînin kurdî. *Oblomov* romanêke rûsî ye, di sala 1859-an de hatiye nivîsîn. Roman weha dest pê dike:

"Îlya Oblomov di vê sibêya hanê de li mala xwe ya ku dikarîbû tê de xelkekî bajarekî biçûk bihewanda û yek ji xaniyên herî mezin yê kolana Goroçovaya li Petersburgê bû, li ser cîhê xwe niviyabû."

Roman li ser jiyana camêrekî, Îlya Oblomov ava bûye. Nivîskarê romanê Îvan Alexandravîç Gontçarov (1812-1891) e. Ji yana nivîskar pîr bêdeng bû, ew jî malbateke tucar dihat, li bajarê Simbirsk ku nêzîkê Volayê bû, mezin bû, sala 1831-an de, ji bo xwendinê, hate bajarê Moskovayê. Piştî xwendina xwe ya unîversîtê, wî dest pê kir û wekî memûr xebitî. Piştî demekê jî, ew bû redaktorê kovara *Le Courrier* du nord. Lê, sala 1867-an, wî dev ji memûretiya dewletê û redaktoriyê berda. Gontçarov jî wekî Tolstoy, Dostoyevskî û Turgenyev di dema despotiya Nikolayê 1. de jiya. Lê wî wekî nivîskarên din li ser problemên sosyal û siyasî nenivîsî.

Oblomov romana wî ya herî avdar e. Ji deh salan zêdetir, ew li ser nivîsîna romanê xebitî û dema *Oblomov* çap bû, wê alaqeyeke mezin kêşand. *Oblomov* ala hemû ronakbîr û nivîskarên Rusyayê kêşand. Roman bû sebebê lêkolîn û polemîkên mezin û germ. Û

bi taybetî, piştî nivîsara rexnegirê edebî Nikolay Dobrolyubov, Oblomov hîn bêtir bala ronakbîran û xelk kêşand.

Nikolay Dobrolyukov ku li ser Oblomov nivisîbû, ronakbîrekî navdar û radîkalekî li pêş bû. Navê nivîsara wî "Oblomovî çi ye?" bû. N. Dobrolyukov di nivîsara xwe de li ser du tiştan radiwesta; 1- Oblomov qerekterekî milî yê rûsan nişan dide, 2- Di qerektêrê rûsan de oblomovî heye, ji ber ku ew berhemeke civata otorîter û girtî ya Rûsyayê ye.

Em vegerin ser Oblomov, baş e, gelo qehremanê romanê Oblomov bi xwe merivekî çawan e. Herwekî ku me li jorê jî got, roman li malê û li ser cîhê razanê yê Oblomov dest pê dike. Oblomov di mala xwe ya pir mezin de, li ser cîhan dirêjbûyî ye. Ew merivekî dewlemend e, hebûn û mîratê bav û kalên xwe dixwe û dijî, ji civatê, jiyane ditirse, bê hêz û quwet e, xwe bêhêz û tirsok dibîne û his dike, tu tişt bala wî nakişîne, wisan pasîv û bêlebat li ser cîhan dirêjbûyî dijî, di hemû jiyana xwe de tu carî li derekî nexebitiye, nizane xebat çi ye, tu tiştêkî ava nekiriye, nizane avakirin, pêkanîn çi ye, ji wextê, ji saetan hez nake, têngahî ka çima merivên li dervayî wî hewqas bi lez in û ewçend dixebitin. Ew têngahî ka çima hevalê wî Stolz ewçend xwe diêşîne û dixebite. Li gora Oblomov, hevalê wî yê aleman Stolz kariyerîstekî ye.

Lê belê, di romana Gontçarov de, tiştê herî girîng xewnên Oblomov in. Ew her radizê û xewnan dibîne, ji xewnan pir hez dike, her di cîhê xwe de dirêj dibe û ji xwe re xewnan çêdike. Xewnçn xweşik, xewnên rindik... Xewn û fantazyên Oblomov pir fireh in. Ew di xewn û fantazyên xwe de, ji xwe re, welatek, Oblomovîstanek çêdike. Welatê Oblomov pir xweş e, bihuşt e. Di welatê wî de dar û ber her hêşîn in, ji dengê çivîkan musikeke delal dertê, her der di nav şîr û hungiv de ye, xirabî, zordestî, nexweşî, gemarî li wir tune. Meriv wekhev in, ji hevûdu hez dikin. Li wir kar û xebat ne pêwîst e, gava

hewce be, xebat çêdibe, her tişt ji bo çêyî û başiya merivan ê. Xewnên Oblomov weha dewam dikin.

Xewnên Oblomov çiqas xewnên xweş, çiqas xewnên rind in!..

Lê mixabin, hezar mixabin ku ew xewn in, fantazî ne. Loma jî xewnên Oblomov alîkarî li Oblomov nakin. Oblomov bê heval, dost, yar, berhemeke hêja, bêdeng, xewnên xwe werdigire û ji cihana me ya kevnare koç dike, dere...

IV

Nivîsara Nikoloy Dobrolcukov "*Oblomovtî çi ye?*" li ser tişekî weha ye. Dobrolcukov ji tîpa Oblomov qerekerêkî neteweyî derdixe. Wladimir Îliç Lenîn jî di nivsareke xwe de behsa oblomovtiyê dike. Ronakbîrên Rûsyayê romana Oblomov ne bi tenê mîna esereke edebî, lê mîna sûreteke sosyolojîk ya civata Rûsyayê jî dîtine û xwendine û weha li romanê nihêrtine. Û wan, bi kurtebirî, di lêkolînên xwe de, van tiştên jêrîn gotine;

1- Bêdaxwazî, bêhêz û tirsokbûyin, yek ji aliyên herî pêşte yên civata paştamayî ye. Civata Rûsyayê civateke koledar û girtî ye, edet û torên wê nahêlin ku di ciatê de girûbên nû ava bibin. Ew ji tiştên nû re girtî ye. Di civateke weha girtî de guhertin, xwe guhertin û nûkirin, der û dora xwe guhertin tiştên pir xerîb, ecêb û dijwar in.

2- Di civatekê de ku li wir zordariyeke pir mezin heye, westîn û revîn tiştên karakterîstîk in. zordarî dikare ji dewletê yan ji girûbên sosyal yan ji edet û toreyan yan ji ji şexsan bê. Lê her ji ku were jî, di her şeweyê zordariyê de, meriv bi gelekî hêsanî dikare ji realîteyên jiyane, ji realîteyên civatê bireve û xwe veşêre. Ji ber ku zordarî, zordestî pir mezin e, îmkân kêr in. Di rewşeke weha de xeatên pir mezin divên, şewe û etodên nû divên, zanebûn û bihêzbûn divê, hevkarî û xebateke kollektîv divê.

3- Di civateke patrarkal de heta otorîteyên nû ava nebin, tiştên tradîsyonî guherti pir dijwar e. Ji bo pêşketin û guherîne pîvan û xebatên nû pêwist in.

V

Belê, rewşa Oblomov û tiştên ku li ser oblomov dihatin gotin, bi kurtebirî, weha ne. Baş e, rewşa kurdan û bi taybetî jî rewşa ronakbîrê kurdan çawan e? Ronakbîrê kurdan çi dikin, bi çi mijûl in, çi ava dikin, li ser çi radiwestin, bi kîjan şêwe û etoda dixebitin, ji bo pêşketina kultur û edebiyata kurdî kîjan gavan davêjin?

Pirs pir in. Lê bersîv? Kî dê çawan bersîva van pirsan bide? ka bersîvên van pirsan li ku ne?

Bi tevayî rûyê me ronakbîrê kurdan reş e. Sala ku em tê de dijîn, sala 1983-an e. Di vê dema modern de, bi milyonan rojname, kovar û kitab tîna weşandin. Ka rojname, kovar û kitabên kurdî li ku ne? Hejmara rojname û kovarên kurdî bi qasî tiliyên destan jî nabin. Herweha hejmara rojnamevan û nivîskarên me jî hewqas in. Kovar an rojnameyên ku bi kurdî tîna weşandin, nîn in. (Ez bawer im, bêî *Berbangê* tu kovar an rojname tune). Mehê-salê carekê, ew jî bi hezaran zehmetî, kitabeke kurdî çap dibe. Tu kes bi şêweyekî îlmî, pêşxiste û alîkar li ser problemên kultur û edebiyata kurdî ranaweste. Rexne, şîret, alîkarî, pêşxistin, avakirin û wekî van bi dehan ramanên bingehîn û pêwist di jiyana kurdan ya kulturî de nîn in. Ev raman, bi awayekî modern, di jiyana sosyal de jî nîn in. Gava bi xîretên kesekî yan çend kesan kitabeke çap bibe jî, eger em xira ekin, alaqe jî nişan nadin, lê xwedî dernakevin. Îmkan û keysa me kurdan nîn e ku em berheman biafirînin û ava bikin, em tiştan biguherînin û ji û ve bi rê xînin.

Herwekî ku xweliya heft goristanan li serê me bariye...

Gelo ev yeka çima weha ye? Çima ronakbîrê kurd

nikarin ên ser xwe û atmoserekî hîn jîndar ji bo kultur û edebiyata xwe pêk binin?

Yek ji edetên me yên herî xirab, pir axaftina me ye. Em pir dipeyivin, her dipeyivin, li ser xwe, li ser der û dora xwe û problemên xwe dipeyivin. Di her axaftinê de, bi dehan gotinên "bindestî, neçarî, çarereşî, belenazî" derbas dibin. Ev hemû rast in. Kurd bindest in, neçar in, çarereş in, belengaz in...

Lê belê, ka romanên, destanên, çîrokên, helestên, musikên, wêneyên bindestiya kurdan? Em ima tînagihên ku heta roman, destan, helbestên bindestiya kurdan ava nebin û pêk neyên, rizgarî pir dijwar e. Em çima tînagihên ku roman, çîrok, helbest, destan... ev emû tişt, bi kurtî kultur û edebiyata kurdî, li ser rîya rizgariyê, bîngeheke sosyal e.

VI

Sala 1979-an, li Turkiyê, bi navê *Kovara Çandî û Pişeyî Tîrêj*, kovareke edebî derhat. Ez bawer im, Tîrêj dikaribû bi tenê çar hejmaran derbihata. Piştî hejmara çaran, me hew Tîrêjê dît. Ew bi zaravayên kurmançî û dimilî (zazayî) dihate weşandin. Tê de çîrok helbest, serbûrî, stran û werger hebûn. Ez welê bawer im ku piştî pêkhatina Cumhuriya Turkiyê cara yekemîn bû ku kovarek bese kulturî û bi zimanê kurdî dihate weşandin. Kovara Tîrêjê ala me çend kesan kişand? Ji me çend kesan nivîsar, rexne, pêşniyar û şîretên xwe jê re şandin? Ev koar jî -mîna piraniya tiştên me- di nav dijîtî, berberî û teqûreqên me yên rojane de, ji bîr bû.

Di hejmara dudiyar ya kovarê de, bi navê "De were binivîse", serbûriyeke Fît Totanî heye. Totanî di serbûriya xwe de, li ser problemên zimanê kurdî radiweste. Ew çîrokeke gelekî "xweş û manîdar" dinivîse. Paşê. ew çîroka xwe nişanî çend hevalên xwe dide. Hevalên Totanî her yek ji aliyekî Kurdistanê ye. Hewalên nivîskar li ser peyva "axaftinê" radiwestin û

dest bi munaqaşeyên germ dikin. Her hevaleyê Totanî, li gora devoka xwe, tiştêkî dibêje û di dawiyê de, ev gotinên hanê tên meydaa munaqaşê; peyivîn, xeberdan, qise kirin, qezî kirin, galegal kirin, şor kirin, şitexlîn... Û Totanî'yê reben nizane çi bike, çawan binivîse. Ew serbûriya xwe weha diqedîne: *"Mîwanê min rabû, çû. Ez ivirîm hundir, min piyanok û ferqên ser masê da hev, masê malişt. Kaxizên çiroka min î navdar bi stûxwarî li min dinihêrin. Min rahişt kaxizan li hev tewand, kir ber çavika sobayê û da ber pêta kibrîtê..."*

Totanî çiroka xwe da ber pêta kibrîtê. Lê wî serbûriya çiroka xwe jî nivisî. Ronakbîrên Rûsyayê li ser trajediya Oblomov rawestiyên, lê belê, cîhana Oblomov û xewnên wî jî nivisîn. Ew di bin zordestiya qeysarên Rûsyayê de dijiyan, lê roman, çîrok, destan, serbûriyên zordestî û bindestiyê jî nivisîn. Wan bi hezaran kitabên giranbiha ava kirin, kesên wekî Tolstoy, Gogol, Dostoyevskî, Çehov derxistin û paşê jî bi rapêrîneke mezin şoreşa xwe bi ser xistin. Bindestî, neçarî û belengaziya kurdan rast e. Problem û diwariyên li ber kurdan pir mezin in. Em kurd di nav asimilasyoneke nedîtî de ne, mêjiyê me bi zimanên biyanî (tirkî, erebî, farisî...) dewisiye. Emnikarin zimanê xwe baş bi kar bînin... Problem dikarin, herweha, zêde bin. Û herwekî ku A. Gramsci digot, avakirina ronakbîrên nû pir û pir dijwar e.

Lê ma wekî din riyekê ji bo kurdan heye? Riya xelasî û serbestiya her cûreyê ji avakirina ronakbîran, şêwe û etodên nû û eser û berheman derbas dibe. Yan na, kurd dê her wekî Oblomov xewnan bibînin. Ji xwe re, wekî ku min di rûpelên borî de çêkirin, fantazyên xweş û rind çêkin.

Bapîrên me gotine; gîsinê xebatkar diçirûse. Yan na, ew ko dibe, zingarî dibe û bêkêr û bêrûmet wisan li cîhê xwe dimîne...

Berbang, Gulan, 1983

Magna servitus est magna fortuna

Qisa jorîn, di nivîsareke MONTAIGNE de derbas dibe. Ew bi zimanê latîni hatiye nivîsîn. Meriv dikare vê qisê wisa wergerîne; cîhekî (mewkîyekî) bilind, nîrekî mezin e jî. An jî wekî ku di gotinên pêşyan de tê gotin; *“Serê çiyayê bilind her bi mij e.”*

Wisana e, dawîya zanîbûnê û pêşketinê tune. Îbni Ruşd di dema serketina îslamîyetê de weha digot; “merivahî bê mirin, zanîn bê dawîn e.” Bi hezaran salên cîhana me ya pîr, di şerê navbera zanîn û kospên li ber zanîne de derbaz bûye. Meriv jî hebûna xwe heta îro qet jî zanîbûnê têr nebûye. Lê dişan ew meriv, jî hebûna xwe heta îro li dijî zanîbûnê jî rawestaye.

Di dema antik de, Heraklîtiyê yewnanî weha digot; *“Meriv nikare du caran bikeve çemekî. Hemû tişt di nav herikandinekê de ye ku ji dijîtiyan avabûye.”* Herikandina tarîxê heta îro hat: Bi milyonan mirî, bi sedan bajarê tar û mar, bi qasî çend behran hêstêrên çavan û bi qasî çend sed salan hêvîyên şikestî li dû xwe berda û hat. Wê xwe gîhand îro. Bê guman jî îro pê ve jî ew dê dom bike. Û em jî, hebûnên biçûk, ango meriv jî, -herwekî Aragon digot- bi qasî eser û kirinên xwe dê di nav herikandina tarîxê de bin. Bi daxwaz, hêvî, qahr, çeyî û xirabiyên xwe ve...

Di behra zanîbûnê de, her gaveke teze bi xwe re dijwariyên xwe jî tîne. Destpêka zanîbûnê, fêrbûnê xweş e. Her tişt wekî berbanga sibê zelal e. Daxwazî heye, xîret heye. Lê piştî demekê ew daxwaza destpêkê tune ye êdî. Ji lewre meriv ferî fêrbûnê bûye êdî. Û di behra zanîbûnê de tiştê herî dijwar jî ev e; ferî fêrbûnê bûyîn... Ji ber ku meriv divê her bidomîne, her fêr be.

Ew yên ku di bin barê domandina fêrbûnê de dimînin û her û her janên wê dikişînin, ronakbîr in. Ew dilên (koleyên) zanîbûnê ne. Heta ku ew bijîn, her wisan dil in. Jean Paul Sartre di kurtenivîsara xwe ya *"Nivîsandin, bo çi nivîsandin"* de behsa nivîskariya xwe dike û dibêje; *"... piştî windakirina xewnan jî dîsan meriv didomîne û dinivîsîne..."* Ji lewre meriv êdî fêrî fêrbûnê bûye.

Gelo fêrî fêrbûnê bûyîn tiştêkî xirab e? Na xêr. Meriv her di nav herikandina tarîxê de ye. Wê gavê meriv çima bi daxwaz, xîret û avayî û berhemên xwe ve yek ji dilopên behra zanîbûnê nebe? Fêrbûn û pêşketin maratoneke bêdawîn e. Loma jî ew dijwar e, bi jan e. Lê digel vê, ew xweş e jî. Wekî jiyana meriv û merivahiyê rind e, wekî neh mehên di zikê dayikê de bûyîne ye, pêkhatinek û avabûneke hêja ye.

11

Rast e, serê çiyayê bilind her bi mij e. Baş e, serê çiyayê nizm çawan e? Seriyekî bi mij an seriyekî rût hîn hêjatir e? Di nav behra zanîbûnê de dilopek bûyîn an di hemberî herikandina tarîxê de kospek bûyîn baş e?

Ez bawer im, ev pirs, bi taybetî ji bo gelekî wekî me bindest û neçar, gelek girîng in.

Avahiyên hêja ji ber xwe ve ava nabin. Xîret divê, zanîbûn divê, daxwaz divê. Hilberyeke hêja, piştî hezar xebat û lebatî dertê. Dîsan Jean Poul Sartre digot; *"Meriv divê her tiştî bixwaze ku bikaribe tiştêkî ava bike."*

Ji bo me û gelê me jî wisan e. Em jî divê her tiştî bixwazîn ku hin tiştan ava bikin. Em, gelê me, hewcedarî her tiştî ne. Kêmaniyên me bi hezaran, îmkanên me bi hejmarên yekan in. Di her warî de em di nav tengasîyeke mezin de ne. Di warê edebiyat û kultur de jî wisan e.

Tarîx diherike û li benda tu kesî nasekine. Ew li hêviya me jî nasekine, nabêje, *"kurdên belengaz"*

paştamayî ne, ez divê li hêviya wan bim." Tu carî tarîx weha diltenik nebûye. Ew her diherike. Em di- vê xwe bigihînin wê. Em divê di maratona jîrbûn û pêşketinê de bi lez bin. Bî xîret û xwedî daxwazî bin. Ji ber vê yekê jî armanç divê -her çiqas nîrekî mezin be jî- cihekî bilind be. Ango çiyayekî serîmij be...

Herweha berpirsiyarê sedsala xwe bûyin û li gora herikandina tarîxê gav avêtin jî, yek ji girîngiyên armancên hêja ye. Kêmaniyên me yên herî mezin, di vî warî de ne. Wekî gel û ronakbîrên wî, em qîma xwe bi tiştên rojê û sivik tînin. Bindestî û dijwariyên bindestiyê me bi hevsarên xwe girêdane û bernadin em tu gavî bavêjin, bernadin em xwe ragihînin sedsala xwe û bibin dilopeke behra zanînê...

Di qîsa jorîn ya latîni de fortuna navê xwedayek e jî. Di dema antîk de, Roman ji xwe re -bo serfirazî û pêşketinê - xwedayek xweşik ditibûn û navê wê jî Fortuna danibûn. Wan dixwestin di şerê pêşketin û serfiraziyê de Fortuna alîkarî li wan bike. Alîkariya Fortuna'yê çiqas bûye? Kes bi vê yekê nizane.

Lê tiştê tku ê zanîn, êdî Fortuna û xwedanên din di rûpelên kevnar yên tarîxê de mane. Îro bi tenê meriv û xîret û zanibûna wî heye. Pêşketin, serfirazî bese bi zanibûn, daxwaz û xîreta merivan mimkin e îro.

Me jî ev yeka hanê divê îro.

III

Li Swêdê ev bû çendekê ku kovara BERBANG'ê tê weşandin. Piraniya nivîskar û ronakbîrên kurdan, ku li dervayî welat û Swêdê ne, eserên xwe di wê de diweşînin. Li Fransê *Enstîtuya Kurdî* ava dibe. Li hinek cîhên din -periyodîk nebe jî- kovar û kitabên zarokan xwe şanî didin. Dengbêj, hozan, çîrokvan êdî li der û doran xuya dibin. Carina jî kitabên bi zimanê kurdî derdikevin.

Gelo ev yeka di warê kulturî de nişana pêşketinekê ye? Em dê bibînin...

IV

Di hejmara bûrî ya BERBANG'ê de bi navê "*Çi şixulê me hebû di tarîxa merivan de*" nivîsareke min derhat. Hevalên berpîrsiyar dixwestin, ez ji bo her hejmarê tiştêkî lêkim. Tu sedem nebû ku ez bibêjim na. Û di nivîsara bûrî de li ser bingehê meriv kombînasyonêk ji Aragon, Pablo Neruda, D.H. Lawrence û Xalê Evdo çêbû. Gelo ew çî bû?

Di zimanê kurdî de ji vê forma edebî re çî tê gotin? Bi rastî, ez bi xwe jî bi vê yekê nizanîm. Min li wan ferhengokên ku li ba min bûn, nihêrtin. Lê, min nikaribû bersiv bidita. Min ji çend hevalên ku têkiliya wan bi zimanê kurdî heye jî pirsî. Min ji wan hevalan jî nikaribû bersivêke xweş werbigirta. Wisan, bêî ku em jê re navekî bibînin, min dest bi nivîsînê kir.

Di zimanên ewrûpeyî de ji vê forma edebî re "*essay*" tê gotin. Di tirkî de "*deneme*" dibêjin. Ez bawer im, tirkan ev gotin raste-rast ji zimanên ewrûpeyî wergerandine. Bi kurtebirî, meriv dikare ji vê forma edebî re weha bibêje; li ser warekî jiyanê yan tiştêkî, bi şewekî aza nivîsîn e. Nivîsar bi xwe zêde dirêj nîn in. Û ew ne çîrok in, ne jî nivîsarên akademîk in. Lê ev herdu jî dikarin di nav de bin. Cudabûna wê ya herî girîng ji formên din, jixwe, ev e; ew bi alîkariya bikaranîna formên din, formeke taybetî ava dike. Ev form, bi alîkariya formên din (wekî roman, çîrok, helbest, destan û hwd.) xwe digîhîne armancên xwe.

Ev form di navbera xwe û xwendevanan de pireke jîndar ava dike. Wekî ku nivîskar bi xwe û bi xwendevanan re dipeyive. Bi vî awayî, nivîskar xwe radigîhîne xwendevanan û şîret û rexnên wan werdigire. Bûyer, serbûrî û jiyana rojê, ji bo vê formê girîng in. Herweha tarîx û weşan jî.

Gelek tiştên cûrbecûr dikarin di nav bendeke weha de cîh bigirin. Mana vê yekê tevîhev bûn nîn e. Tiştên cûrbecûr tê de li gora pergalekî (duzenekî) rêkûpêk

(1553-92). Montaigne ji Fransa'yê ye. Ew filosof û nivîskar bû. Di dema xwe de wî giraniyeke pir mezin li ser jiyana çandî û ramanî ya Fransê çêkiribû. Di damezrandin û pêşvexistina edebiyata Fransî de cîhê Montaigne girîng e.

Montaigne di nivîsareke xwe de di derheqê xwe de weha dibêje; *"her nivîskar xwe bi şexsiyet û bi hin aliyên xwe yê ecêb dide nasîn. Belam ez, xwe, ne wekî zimanzan an jî hozan an jî parêzer (avûkad) didim nasîn. Ez dixwazim, berî her tiştî, bi şêweyê xwe û wekî Michel De Montaigne xwe bidim nasîn."*

Bila xwendevan min bibexşînin ku ez li ser agahî û enformasyonên vê formê rawestam. Kêfa min ji agahiyên weha bingehîn re nayê. Lê mixabin di zimanê kurdî de hê jî îzeh û agahiyên weha pêwist in. Wekî ku di gotina latîni de dihate gotin, heta em negihîjin cîhekî bilind an nebin çiyakî sermij, em dê her hewcedarî îzeh û agahiyên destpêkî bin.

Xwezî em di cîhekî bilind de bûna û bila nîrê sitûyê me jî hebûya. Xwezî em çiyakî bilind bûna û bila serê me jî di nav mij de bûya...

Xwezî dewsa dilên dagîrkeran em dilên (koleyên) zanibûnê bûna...

Berbang, hej. 8, 1983

Enstîtuya Kurdî û pêwistiya enstitusyonan

Îsal, di dawiya meha adarê de, li Fransê, bi alikariya Wezareta Kulturî, enstîtuyeke kurdî hate damezrandin. Enstîtuyê, bi çend zimanan belavokeke damezrandinê nivîsî û armancên xwe tê de diyar kir. Belavoka Enstîtuyê di *Berbangê* de jî çap bû. Enstîtu di belavoka xwe de dibêje; *"dara ku ji qirnên xwe hatiye birîn, hişk dibe, dimire. Qirnên xelkekî zimanê wî, stranên û çîrok, edebiyat û dîroka wî ne, musikî û pîşe, awayê jiyan, lixwekirin û hezkirina wî ne, bi kurtî çand û kultura wî ye."*

Wekî armancên Enstîtuyê jî, rêzên jêrîn di belavoka Enstîtuyê de hatine nivîsîn;

"Danîna meztirîn kitabxane û wênexane ya cîhanê li ser gelê kurd

-Berhevkirina arşivên neteweyî (milî) yên Kurdistanê

-Nasîn û nêzîkkirina zaravayên kurdî (kurmancî, soranî, zazakî)

-Çapkirina kitêbên xwendin, edebiyat, erdnasî û dîroka Kurdistanê ji bo zarokên kurd

-Berhevkirin û weşandina (kasêt, sêlik) musikîya kurdî

- Çapkirina ferhengên kurdî û kurdî-zimanên biyanî

-Çapkirina afirandinên helbestvan û nivîskarên kurdên hemdem û yên berê

-Çapkirina wergerandinên klasîkên edebiyata cîhanê

-Wergerandin û çapkirina pirtûkên ku bi zimanên Ewrûpayê li ser kurdan derketine

- Danasîna pişekar, hunermend, dengbêj û sazbandên kurd."

Damezrandina Enstîtuya kurd di warê kulturî de

kurd."

Damezrandina Enstituya kurd di warê kulturî de bûyereke girîng e. Ji ber vê yekê jî, piraniya kurdan bi damezrandina Enstituya kurd kêfxweş bûn. Em jî pîrozbahiyên xwe ji Enstituya kurd re rê bikin û hêvîdar bin ku Enstitû bikaribe bi rê keve û xebatên hêja bike.

11

Îcar, giringiya avabûna Enstituyê çi ye? Min xwest, ez di vê nivîsara xwe de -li gora bîr û baweriyên xwe- li ser vê yekê rawestim. Enstituya kurd li Fransê hê nû ava bûye. Wê li gora xwe programek çêkiriye û ew dê bixebite. Enstitû dê çiqas bi ser keve? Em hê pê nizanin. Em hemû divê alîkariya Enstituyê bikin û çi bikeve ser milên me, bi cîh binin.

Lê tiştê herî girîng û berbiçav, damezrandina enstituyeke kurdî ye, hebûn û xebata enstituyeke neteweyî ye.

Ger li Kurdistanê, ger li dervayî welêt hê tu organizasyonên me yên neteweyî nîn in. Herwekî pir warên din, di vî warî de jî, tevî gelek tiştên din, lêkolîneke sosyolojîk hewce ye. Em zêde li serê ranawestî yan zêde bala me nakîşîne, lê rastiyeke û realîteyeke pir tahl û pir bi xof li ber me ye; Kurd jî rêxistin û mûesseyên neteweyî mehrûm in, bêpar in. Li Kurdistanê hemû danûstandin û rêxistinên civakî û çandî bi destê neyaran ava bûne. Dewleta ku li Kurdistanê ye, ne ya kurdan e. Rêxistinên meheli ne yên kurdan in, xwendegê û cîhên perwerdebûnê ne yên wan in, jiyana siyasî bi destê wan nameşe, sînema, tiyatro û rêxistinên kulturî ne yên wan in. Axatî û şêxiti bi destên neyaran, mîna xençerekî jahrîn, li ser sînga kurdan atîye daçikandin... û hwd.

Û kurd jî bese, bi tenê xwediyê rêxistinên xwe yên siyasî ne. Bi hezaran keft û leftan, ew dixwazin bixebitin û xwe bigihînin xelkê û xelkê bi rê xînin.

Ez nizanim, gelo li serê cihanê tu xelkekî din heye ku hejmara wî li ser bihîst milyonan be û tu organizasyonên wî yên neteweyî nîn bin?

Rewşa kurdan weha ye. Eger em otonomiya Kurdistanê Îraqê, 1970-74, nehesibînin, ji destpêka 1900'î heta îro, rewşa kurdan weha bûye.

Herçend rewşa kurdan weha be jî, dîsan ji destpêka 1900'î ve heta îro, kurdan li ber xwe dane. Herwekî ku pîrî caran tê gotin, dîroka kurdan û Kurdistanê, dîroka raperîn û berxwedanê ye. Lê belê, ev raperîn û berxwedan hemû têk çûne. Hê jî, heta îro tu bi serketinekê pêk nehatiye. Çima?

III

Bê guman, cihê bersîva "çima"yê ne ev der e. Û ez bawer im, bersîva sedemên têkçûna (carina jî aşbetali) raperînen kurdan ne yek e jî. Bersîv pir in, divê pir bin. Ji lewre her herekeyek an raperîneke neteweyî bi qasî naveroka xwe ya siyasî, xwedî naverokeke civakî ye jî. Û herweha naverokeke kulturî jî tê de heye.

Eger hin rêxistin, mueseke û organizasyonên civakî, kulturî yên neteweyî hebûna, dê dîsan her weha bûya? Dawiya raperînan dê dîsan têkçûn û stûxwarî bûya?

Kovara *Nîştîmanê* di hejmara xwe ya duwemîn de, nîsan 1983, nivîsareke Îhsan Nûrî Paşa weşandiye. Nivîsar cara pêşîn di kovara Ronahî de, di hejmara 28 adar 1945-an de tê weşandin. Û *Nîştîman* jî iro careke din wê nivîsarê çap dike. Ew baş dike. Pireke jîndar di navbera do û îro de her pêwîst e. Em divê gertim rûpelên dîroka xwe bipelînin. Dîroka kurdan û welatê wan jî iro dest pê nake. Kes nikare rûpelên dîrokê bigire û dîrokeke nû jî xwe destpêkirin bide. Ev yeka şaşî ye, nezani ye. Kurd jî, bi rûpelên xwe yên rind û xirab, bi bûyerên çê û neçê, xwedî dîrokekê ne. Herwekî ku di belavoka Enstîtuya kurd li Fransê de tê gotin; "*dara ku ji qirnên xwe hatiye birîn, hişk dibe, dimire.*" Ji ber vê yekê ye ku em divê bala xwe û der û dora xwe, ber bi aliyê

dîrokê û do bikişînin. Ev balkêşandin hem ji bo îro hem jî ji bo avakirina rojên dahatû pêwîst e.

Nivîsara Îhsan Nûrî Paşa gelekî kurt e, bi xortê kurd re hasbihalekê ye. Ew weha dest bi nivîsara xwe dike;

"Lawo! Tu dizanî çira em hev nabînin; çira axa me reş, esmanê me tarî ye? Efrîtan pêşiya ronahiyê girtiye. Lawo, tu dizanî çira em nikarin hilmeke rehet bikêşin? Em difetisin, dengê me dernakeve, dest û pê me nalipe. Dêw li ser sînga me rûniştine..." Û ew nivîsara xwe weha diqedîne; *"Lawo, te seh kir, ji min dibihure, hevî ji te ye."*

Îhsan Nûrî yek ji wan ronakbîrên hêja yên kurdan bû. Wî di dema xwe de, destpêka salên 30-an, serektiya raperîna Agiriyê jî kir. Ew bi ser neket. Ew di kurte-nivîsara xwe de li ser sedemên bi serneketina raperînê hin tiştan dibêje. Ew pênc sedemên bingehîn nişan dide. Ji wan sebaba duwemîn weha ye;

"2- Zanayî û zor serkaniya xweşiyê ye. Danzanîna esasê ezahiya mîlet e. Yek jê bi xwendinê, ê din bi yekbûnê çêdibe."

Xwendin... yanê zanîn û yekîtî. Ji ber kêmaniya van herdu tiştan, kurdan pir kişandine. Kêmaniya van tiştan piştî kurdan şikandiye. Li ba kurdan ne zanîn heye ne jî yekîtî. Li welatê kurdan tu carî yekitiyeke civakî peyda nebûye. Di dîroka kurdan de tu minakên perwerdebûn û perwerdekirina xelkî, gelêrî nin in. Bi dehan dijîtî û berberiyên axa, şêx, eşîr, bajar, mintiqe, perçe, devok, zarava, tore û şexsan, ji bo kuran, bûne nan û ava rojê. Kurd di nav van dijîtiyan de mezin bûne û hê jî mezin dibin. Kurd fêrî dijî û berberiyên bûne. Û tiştê herî xirab, kurd nizanin, ew ê çawan ji dijîtiyan xelas bin. Em ê van dijîtî û berberiyên çawan ji holê rakin?..

Belê, em nikarin dijîtiyên xwe ji holê rakin û em nikarin wan kêm jî bikin. Ji ber ku dijîtiyan ji meydanê rakirin yan jî wan kêmkirin zanîn û perwerdeyî dixwaze. Bi tenê civateke zane û

perwerdekirî dikare dijîtiyên xwe kêmtir bike, civat û welatê xwe bi pêş ve bixe.

Nivîsara Îhsan Nûrî ya ji lawê kurd re gaziyeke e. Çaxa wî gazî dikir, 1945, law bi tiliyên destan dihatin hejmartin. Lê îro? Îro hejmara lawan gihîştîye milyonan. Îro bi milyonan lawên kurd hene. Çiyayên Kurdistanê, deşt û gundên welêt, girtîxanên biyaniyan, fabrîkên xerîban û kolanên bajarên Ewrûpayê bi lawên kurdan tijî ne... Lawên nezan, lawên neperwerdekirî, lawên birçî û bêpar. Lawên bê xwendegêhên kurdî, lawên bê mamoste û unîwersîteyên kurdî, bê radto û telewîzyona kurdî. Lawên bê rêxistin û enstîtasyonên civakî û kulturî yên neteweyî.

Lê digel vê, hêvî jî di lawan de ye. Ew ê çawan bibe? Li milekî şerekî dijwar li dijî dijmin, li milekî jî nezani û dijîti û berberiyên kurdan yên nav xwe. Û li milekî jî bi milyonan lawên kurd û welatekî ku hewcedarê perwerdeyî ye. Ew ê çawan bibe?

IV

Xwediyê enstîtusyona bûyin riyek e, riyeke bingehîn û girîng. Eger hin enstîtasyonên kulturî ku bi rastî neteweyî ne, bi rastî xweser û niwênerên gelê kurd in, hebin, dê pir problem bikaribin hal bin. Xebat û xîreta şexsan pêwist e. Lê ew têr nake. ≈exis çiqas zane û hunermend dibin bila bibin, tu carî nikarin bi serê xwe ji derheqê probleman bîn û gavên pir mezin bavêjin. Ev yeka hanê ne mumkin e. Herweha tu şansên komikên biçûk jî nîn in ku bikaribin karên enstîtu û akademiyan bi cih binin. ≈exs û komikên biçûk dikarin dest pê bikin, gavên yekemîn û pêwist bavêjin. Lê domandin, meşandin û pêşxistin bi imkanên hîn mezintir, bi ekîtiyên hîn firehtir mumkin e. Ev yeka sîstem, pisporî û xebata îlmî, rûniştî dixwaze.

Xebatên organîzasyon û enstîtasyonan dikarin, ji hemû xebatên din bêtir, alîkarî li pêşveçûna gelê kurd bike. Fekiyên enstîtasyonan ji hemû fekiyên din çêtir

Em hemû pê dizanin ka dijmin çawan êrîşî gelê kurd dikin. Ew ne bi tenê bi ordî û eskerên xwe, lê digel eskerên xwe, bi siyaset û îdeolojiyên xwe, bi kulturên xwe, bi edebiyat, tore û edetên xwe, bi ziman-xwendegêh-radyo-telewîzyonên xwe, bi muzîk-kinc-xwarin û vexwarin û şeweyên jiyanên xwe jî êrîşî gelê kurd dikin.

Baş e, em ê çima eniyeke weha fireh ku pir tiştên bingehîn tê de hene, ava nekin? Eniyeke bi kitab, rojname, kovar, ziman, kultur, edebiyat, muzîk, îdeolojî, siyaset û hwd... Li ser bingeha zanîn û yekitiyeke nûjen, eniyeke weha gelêrî, civakî û kulturî pêwîst e. Bersîva êrîşên dijmin, çi li welêt, çi li derveyî welêt, afirîn, avakirin û organîzebûna alternatîvî ye.

Bê guman, kevîrên koşeyên afirîn û organîzebûnê jî; organîzasyon, enstîtusyon û akademî ne. Bi alîkariya wan, hem hebûnên welêt dê ji windabûnê xelas bibin û hem jî eser, berhem û afirînên nû dê pêk werin.

Di rewşa îro de, li welatê kurdan tu şertên avakirina organîzasyon û enstîtusyonên kulturî û civakî nîn in. Îcar, qet nebe, li dervayî welêt meriv bikaribe, bi hevkarî û yekitiyê hin cîhên weha ava bike...

Em hêvî bikin ku Enstîtuya kurd li Fransê bibe gaveke hêja li ser rîya welat û xelkekî bi enstîtusyon û rêxistinên modern .

Berbang, 1983

Kultur û ronakbîrên kurd

"Dî welatên paştamayi de, nişşên (generasyonên) kevnar li dij hêzên kolonyalîstan rawestine û ji bo şerên îro ji rê vekirine. Em, yên ku di nav şerê îro de ne, divê dev ji piçûk dîtina xebat û kirdeyên bapîrên xwe berdin û bêdengî û pasîwîteta wan tê bigiyên. Ewana, bi çekên xwe yên wê rojê û bi qasî îmkan û zanîna xwe şer kirin. Û eger şer û xebatên wan deng nedaye, xwe ranegîhandiye cihanê, sedemê wî kemaniya rêkûpekî nebû. Rewşa cihanê wê demê gelek çihê bû. Em îro bawer in û dizanin. ku em dê bi ser kevin. Lê ji bo ku em bigihên îro, diviya çend serhildanên eşîrî çebûna, çend raperînên gundiyan t êk biçûya, çend meş û li berxwedan bi destên kolonyalîstan biperçiqiya."

Frantz FANON di gotara xwe ya di Kongra duwemîn a Nivîskar û Hunermendên Reşîk de qîseyên jorîn digotin. Kongre di sala 1959-an de li Romayê pêk hatibû. Û Frantz Fanon gotara xwe weha didomand;

"Em, yên ku îro, wekî karê herî bîngehîn û tarîxî, barê t êkdana kolonyalîsmê dane ser milê xwe, divê van raperîn û serhildanan bimeşînin..."

Kî ye Frantz Fanon?

Ew ronakbîreki Cezayîrî bû. Dengê welatê xwe û xofa dijminên xwe bû. Wî di şerê rizgariya gelê Cezayîr de rolek pir mezin leyist, bîr û bawerî û îdeolojiya şerê rizgariya gelê Cezayîr afirand, li Fransê xwend, bû doxtor, tiştên ku li Fransê fer bû, li dijî kolonyaalisma Fransê bi kar anî. Wî prensîbên WEKHEVÎ, AZADÎ, BIRATÎ li dijî dayika van prensîban bi kar anî, li hemberî îdeolojiya dewleta Fransê, îdeolojiya neteweyî ya Cezayîre; li hemberî kultura Fransê,

kultura ereb u Cezayîr; li hemberî sexsiyeta Fransî, sexsiyeta ereb u Cezayîrî derxist û got:

"Di welatê paştmayî de kultura neteweyî divê navenda şerê rizgariya wan welatan be".

Piştî şerê rizgariya Cezayîrê F. Fanon bû wezîr, xeberdan û nivîsarên xwe bi navê *"Nahletiyên Cihanê"* di kitabekê de berhev kirin. Hin beşên vê kitaba pir hêja bi turkî jî derketiye. Ev kitaba heja bi hemû zimanen ewrupayî heye . Kurd u bi taybetî ronakbîren kurdan divê vê kitabê bixwînin û F. Fanon û baweriyên wî binasin. Jean Paul Sartre jî ji kitabê re peşgotinek pir xweş û manîdar nivîsiye. Sartre di peşgotina xwe de, dewlet û ronakbîrên welatê xwe, angoyên Fransê mehkeme dike.

KULTUR - ZANEBÛN - RONAKBÎRÎ Û LIBERXWEDAN di bir û baweriyaya F. Fanon de gelek cihên girîng werdigirin. Ew, hemû teoriya xwe ya welatperweriyê li ser van hîman ava dike. Ji bo Fanon kultur û pêşvexistina kulturê gelek girîng e.

II

Rast, Kultur çî ye? Meriv jê çî fahm dike? Hem em Kurd û hem gelên din yê cihanê li ser kulturê pir tiştan dibêjin. Ev çend sedsal in ku merivahî behsa kulturê dike. Lê kultur çî ye ? Bêî mana wê ya latîni, ku çand e, li ser vê yekê tu daxuyaniyên wekhev nîn in. Le îro riya lêkolîn û daxuyaniyan ber bi wekhevîyê diçe.

Wekî ku hatiye gotin, kultur yek ji du - sê peyvên herî dijwar yê ziman in. Di gelek cih û gehînekên curbecur de, ew bi gelek manên cihê hatiye bikaranîn. Di destpêka kapîtalîzm û kolonyalîzmê de kultur, bese hêjayîyeke serdestan bû. Kultur, neteweyên xwedî kultur, gelên xwedî kultur u miratên kulturî bese li ba serdestan hebû. Bmdest "bêkultur" bûn. Neteweyên bmdest "keriyên wehşî" bûn, nizanîbûn kultur çî ye. Çêyiya serdestan ev yeka bû, ku pariyek ji kultura xwe -her çiqas bi zordarî be jî- didan bmdestan. Li ser

kulture, nêrîn û daxuyaniyên welat û çînên serdest weha bûn.

Piştîre muzîk, edebiyat, huner uwd jî wekî kultur hatin ditin. Her kî ku xwediyê edebiyat, muzîk û pişe bûya, ew xwedî kultur bû jî.

Piştî vê dîtîne li ser mana û naveroka kulturê lekolîn û hûrnêrîn zêde bûn. Pirsiyar çebûn. Çarçewa naveroka kulturê firehtir bû. Kultura çîn û kategoriyên civakî derketin peş. Mîna kultura burjuvazî, kultura karker, gundî, jin, zarokan uwd... Piştî hûrnêrînan hate ditin ku çîn û kategoriyên civatî ji hev cihê dijîn. Gelek tiştên wan ji hev cihê ne. Û bi normên cihê cihê li tişt û buyeran dinihêrin. Ji ber vê yekê jî, meriv têgihîştin ku di nav tevahî û yekîtiya kultur de, kategori, berberî û curbicurî jî hene.

Û van salên dawîn, bi alikariya lêkolîn û hûrnêrînan, pîspor -bi taybetî antropolog u etnolog-gihîştin havilekî weha; bi tevayî û kategoriyên xwe ve, şeweyên jiyîn û fikirîna gel kultur e. Ango forma jiyane bi xwe kultur e.

Forma jiyane... Bêguman, ev yeka pir tiştan dibêje. Meriv dil dîke ku ji bo her warê forma jiyane peyv û daxuyaniyên xas hebûna. Wê demê mana u naveroka kulturê dê çêtir fahm bibûya. Lê mixabin, zanîna iro bersîva vê daxwaziyê nade. Loma jî peyva kultur hîmên bîngêhîn yê civatek û gelekî di-hundirîne. Şiûra şîrikî û bîhevrebûnê, pîvek u normên civakî, tecrubî civatê, şeweyên fikirîna gel, edet u tore, dan û standînen civakî, hemû di nav naveroka peyva kultur de cihên xwe werdigirin. Û bê şik, ev hemû warên forma jiyane, bi zîman rolên xwe yê civakî dilîzin. Meriv bi zîman dikare hevûdû têbigiyê, bi zîman dikare tecrubên xwe ragihîne hev, zanebûn û tevgerên civakî pêk bîne...

Li gora vê daxuyaniya li ser kulturê, hemû gelên cîhanê xwedî kultureke neteweyî ne. Ji gela herî paştêmayî ta gelên herî pêşketî hemû gel, xwedî kultureke xas û xweyî ne.

Her weha gelê kurd ji xwedî kultureke neteweyî, xas û xweyî ye. Kurd bi dan û standinên civakî, bi edet û torên xwe, bi eşîr û malbatên xwe, bi xwarin û cil û bergên xwe, bi ziman, zarav û devokên xwe, bi şerê xwe yê sedsalan xwedî formeke taybetî ya jiyane ne. Ev forma kurdan ya jiyane bi gelek aliyên xwe, ji formên jiyana gelên cîran û der û dora kurdan cihe ye. (gelek aliyên wekhev jî hene).

Ji stran û govendên kurdan ta rabûn û rûniştina wan; ji şal-şepikên wan ta şihîrên Ehmedê Xanê, Feqiyê Teyra, Meleyê Cizîrî; ji dawet û şahiyên wan ta benîştên kengerê; ji keleh û bircên wan ta şeweyên peyivîn û silavdana wan; ji leyistokên wan yê zarokan ta bêriya pezan... hemû ev tişt perçên kultura kurd in.

III

Bi sedsalan e, di navbera serdest û bindestan de şerekî dijwar dom dike. Digel vê, ji destpêka tarîxa kolonyalîzmê heta roja me, şerekî din yê dijwar jî di navbera biyanî û gelên navxweyiyan de, heye. Ji sedsalan vir ve, di şerê gelên bindest u navxweyiyan de xebat û tekoşîna kulturî cihekî gelekî girîng ragirtiye.

Çima?

Ji ber ku ji bo serketina şerê rizgarî û azadiyê pêşketin û li ser rîya pêşketinê jî hîmên bingehîn divê. Tu xelk nikarin di armancên xwe de bi ser Kevin, -heta ew, li ser rîya pêşketinê, bi şewê û xebatên curbecur yê hîmên bingehîn yê civakî ava nekin û ji bo ve yekê gav navêjin. Tarîx şahîdê vê yekê ye. Hêzên biyanî û dacrker bi darê zorê, bi kotekî, dixwazin forma jiyana gelên bindest têk bidin, û navxweyî jî, ji bo derkirin û qewitandina hêzên biyaniyan, forma jiyana xwe diparêzin û wê, digel pêşketina tarîx û civakê, peşve dixin û modernîze dikin. Ji destpêka tarîxa zordariyê heta roja me, dijîtiya herî bingehîn ya di navbera hêzen biyanî û dacrkeran û gelên bindest ev bû ye.

Afrîkayîyên reşik li hemberê *Societe Europeenne de*

Cultur, Societe Africaine de Cultur ava kirin. Ronakbîrên ereban ji bo armanca Dar-El-Salam rêxistinên kulturî çêkirin. Serekên Latin Amerîkayî ji bo "Amerîka Latîni ya azad" di pêşengiya Simon Bolivar de civiyan ser hev. Wietnamiyan di pêşengiya Ho Chi Minh, Ngo Tat To û To Huu de, di sala 1948'an de kongra xwe ya kultura neteweyî civandin. Li cihane tu ronakbîrên gelên bindest (ger sosyalist, ger welatperwer û demokrat) sînoran dananîne navbera şewê û warên têkoşînê. Ronakbîrên gelên bindest her xwestine li ser riya pêşketina civatên xwe hîmên bingehîn ava bikin. Rêberiya şerê rizgariya gelê Wietnam di destê sosyalist û welatperweran de bû. Rêberên gelê Wietnam di navbera sala 1945 û 48'an de ji bo kultur-edebiyat û pîşeya Wietnamê ev tişt bi cih anîn: Seferberiya xwendin û nivisîne, di dewsa zimanê Fransizî de, bikaranîna zimanê zikmakî, xebata nûjenkirina kultur û mîratîyên kulturê, lêvêbûn û bîdervevêbûna kulturê, avakirin û xurtkirina kultureke zaniyar û neteweyî, afirîna musîka welatperwer û şoreşger, çêkirina kongra kultura neteweyî.

Min mînaka wietnamiyan ji bo vê yekê weha dirêj kir; ger sosyalist, ger welatperwer, rêber û ronakbîrên gelên bindest divê ji bo parastin û pêşvexistina hîmên bingehîn yên forma jiyana gelên xwe bixebitin. Hebûna welêt, parastin û pêşvexistina kultur, ziman û forma jiyana neteweyî esas e, bingeh e. Ev yeka hanê destpêk e, destpêka her tiştî ye.

Esas e, lewre têkoşîn, xebat, şer, lebat bese dikare li ser hebûna welat, gel, kultur, ziman û forma jiyane xurt û jîndar be.

Bingeh e, lewre pêşketin, pêşvexistin, serketin bi tenê dikare li ser bingehê tekûz bê holê.

Destpêk e, lewre tarîx û dem her diherike, pêşdikeve. Tişt tên guhertin, modernîze dibin. Ji bo modernîzekirin, pêşvexistinê divê hîmên bingehîn

hebin û ev hîmên bingehîn divê bibin destpêk.

Mixabin îmkanên me hê dest nadin ku em kovar û rojnamên kulturî, edebî û pişeyî biweşînin. BERBANG, di vî warî de kovara herî ber bi çav e. (Ev çendên dawîn li Swedê bi navê ROJA NÛ kovareke kulturî dest bi weşîne kir. Û li Englîstanê jî, bi tipên erebî û bi zaravayê soranî kovarek bi navê ÇIRÎKA KURDISTAN dêt weşandin.)

BERBANG gîhaye hejmara xwe ya 11'an. Em binihêrin ka di rûpelên BERBANG'ê de çi hene? Piraniya nivîsaran li ser ziman û problemên zimanê kurdî ne. Li ser diroka zimanê kurdî yê nivîsandî, tîkîliya zaravayên zimanê kurdî, bikaranîna elfaba kurdî, nivîsar hene. Çend çîrokên gelêrî û nivîsar û helbestên welatperwerî ku li ser tarîx, edet û tore û şere gelê kurd in jî di nav rûpelan de hene. Li ser folklor, zargotin û weşannên kurdî jî çend nivîsar hene.

Ango piraniya nivîsar, wêne u helbestên BE;RBANG'ê li ser hîm û refên civat û jiyana kurdî û pêşvejistina wan e. Berî niha bi çendekê, ez li Parîs'e bûm. Wekî ku tê zanîn, li wir bi alîkariya dewleta Fransê enstîtuyeye kurd vebû. Ji niha ve piraniya orijînalên kovarên kurdî li Enstîtuyê civiyane. Gava ez li wir bûm, min hinekî li wan kovaran jî nihêrt. Piraniya nivîsar û tedehiyên wan kovaran jî wekî yên BERBANG'ê ne. Çima ew weha ne?

Bersîva vê yeke li ber çavan e; wekî ronakbîrên gelên din yên bindest, ronakbîrên kurd jî li dû kok û rehên xwe ne, dixwazin xwe bigihînin kokên xwe, heyînen xwe bibînin, binasin, derxînin meydanê, biparêzin û hêdî hêdî pêşvebixin. Li ku zordarî û asimilasyona hêzên biyanî û dacîrkeran hebûye, li wê derê parastin, lê xwedî derketin, lêkolîn û pêşvejistina dewlemendî û heyînen wê derê jî her hebûye. Yek ji wezîfên herî girîng yên rêber, serek û ronakbîrên wê derê, parastin û pêşvejistina dewlemendî û heyînen neteweyî bûye.

Ji bo kesên ku ji asimilasyon û nîrên neteweyî dûr in,

dibe, parastin û lê xwedî derketma heyînên neteweyî eceb bê. Lewre ew jana şexsiyeteke neteweyî ya perçiqî nakişinin. Problemên wan yên wisan nînin. Wan pişt a xwe daye ser ziman, kultur û şexsiyeteke azad. Gelên bindest û ronakbîrên wan jana perçiqandina ziman, kultur û şexsiyeta xwe dijîn. Mejiyên wan bi vê jana reş ve tiji ye.

Ji bo kurdan û ronakbîrên wan jî wisa ye. Kurd jî, ji zû ve ye, jana perçiqîna ziman, kultur û şexsiyeta xwe ya neteweyî dikeşinin. Barê vê janê li Kurdîstana Irakê kemtir e. Ji ber ku li wir tu carî ziman, kultur û edebiyata kurdî qedexe nebûye. Îcar barê jana reş li Kurdîstana Turkiyê hîn bêtir e. Ji ber ku li Turkiyê dewleta Turk ya zorker ji damezrandina xwe û vir ve, her tiştê ku bi navê Kurd û Kurdayetî ye, qedexe kiriye. Hebûna gelê kurd nenase. Ê pir bi xurtî diçe ser gelê kurd û Kurdîstanê. Ji bo ku ew bikaribe gelê kurd asimile bike, bi darê zorê, her tiştî dike. Tu tiştêkî ne xema dewleta Turk e, li Kurdîstanê her tiştî têk dide. Parastina dewlemendiyên antik û tarîxa kevn jî ne xema dewleta Turk e. Du bûyerên rojên dawîn, ji bo peyitandina vê yekê, mînakên herî ber bi çav in.

Bûyera yekem li der û dora Herran û Ruha (Urfa)'yê ye. Ev bûye çendekê ku dewleta Turk dixwaze li ser Firatê bendeke avê ava bike. Mintiqeyekî heft sed milyon m dê di bin avê de bimîne. Di nav vê mintiqê de ji hefteyî (70) zêdetir gund û bajarên biçûk hene. Ev gund jî dê di bin avê de bimînin û wînda bin. Lê ya herî girîng, mintiqe kahniya dewlemendiyên tarîxî û arkeolojîk e. Medeniyeta hezar salan li wê derê ye. Ji Kalkolîtîka ta Urartuya, gelên kevn, di wextê xwe de, li mintiqê bi cîh bûne. Mintiqe di navbera Mezopotamiya-Anatolî û Suriyê de pir e. Hinek beşên destana **Gilgamêş** jî di mintiqê de hatibûn dîtin. Di navbera Samsat-Bozova-Karkamiş û Herranê de bi kêmanî berî niha bi 5000 salan merv bi cîh bûne. Li gora dîroknasê Edessaî (Ruha-Urfa) Mateos, bajarê Samsatê ji Bizans

Commagenera payitextî kiriye. Lê sibe roj ev medenîyet û tarîxa hezar salan dê winda bibin û biçin. Her mîna mintîqa Harpêt û bedenava Kebanê...

Bûyera duwemîn, xeberdaneke serekcumhurê dewleta Turk general Kenan Evren e. Berî nuha bi çendekê, K. Evren û serbarên cunta leşkerî bi hev re çûn Çolamergê. K. Evren li wir xeber da. Xeberdana general, ji serî heta binî li ser Kurdan bû. Bi kurtebirî tiştên ku wî digot in, ev bûn; kurd ne kurd in, ew tirk in. Kurd û Kurdîstan nîn e, turk, Turkiye heye. K. Evren li Çolamergê wekî xortekî 18 salî diqîriya, xwe dihêjand û li ber çavên hemû cîhanê derew dikirin. Îdeolojî û siyaseta dewleta turk weha ye. Merivahî, zanîyarî li ba dewleta turk nîn e. Sosyolog û nivîskarê hêja Îsmail Bêşikçi di kitaba xwe ya dawîn de, ku weşanxana "Dengê Komalê" bi nave "Ji Unesco'yê re name" çap kiriye, zordarî û hovîtiya dewleta Turk baş dide xuyadan.

Ji ber zordarî û hovîtiya neditî ya dewleta turk, dilê Kurdistana Turkiyê bi jana perçiqandina ziman, kultur û şexsiyeta neteweyî hîn zêdetir tijî ye. Ev yeka di rûpelên HAWAR û ROHANÎ'ye de baş xuyaye. Kovarên HAWAR û RONAHÎ kovarên herî bedew û hêja yên kurdên Turkiyê û Suriyê bûn, ku piştî tekçûna raperîna ŞEX SEÎD derdihatîn. Di her hejmara van kovaran de ji bo gelê Kurd qîrîn û gazîn hene. Di hejmara 5'an ya RONAHÎ de (1- Tebax- 1942) li ser kovareke kurdî (GELAWÊJ) nivîsareke kurt heye. Nivîsar bê nav e. Lê, xuyaye bergerên RONAHÎ'yê ew nivîsîne. Di dawîya nivîsarê de wisa tê gotin;

"Herwekî bergerê Gulavejê gotiye, kurd nemaze îro, ji her wextî bêtir hewcedarî kovar û kiteban in. Ji ber ko sibê, gava milletên dinyayê dewh û doza heyîna xwe bikin, yên ko heqe milletan lêk vekin, li kovar, kitêp û rojnameyên wan jî dê bipirsîn.

Ji lewre em jî digel bergerê Gulawêjê dibêjine kurdan, nemaze kurdên Iraqê: Kurdîno! ne bi tenê bi çar, le bi

çardeh destan b Gulawêje bigirin û qedrê wê bizanin”.

Qîrîn, qîrîna parastin u lê xwedî derketina heyîn û dewlemendiyên neteweyî ye.

IV

Oîrîn û jana perçiqandina şexsiyeta neteweyî li ba bîrewer û ronakbîran bêtir e. Ji ber ku ew ji xelkê betir ji derva re vekirîne. Dan û standinên wan bi derva re heye, ji xelkê zûtir xwe nêzî tişt, bawerî, raman û normên nuh dikin. Û piraniya wan di cîh û refên biyaniyan de xwe perwerde kirine. Nêrîn û nêzbûna wan î tiştan cuda ye. Bîrewerî û zanebûna wan, alikariya wan dike ku bûyer û tiştan hîn firehtir û kûrtir bipîvin. Loma jî pîvekên wan hişk û girtî nîn in.

Ev tişt hemû pir pozîtîv û rind in. Bi alikariya van tiştan meriv dikare guhertinan bibîne li bûyeran hûr binihere, ji keda kar, xebat û lebatan havilan derxîne, rêberiya guhertinan bike, bibe nûnerê tiştên nû. Fonksiyon û rola ronakbîran jî, jixwe, ev e.

Lê ev yeka hanê bi xwe re tehlikeyeke mezin jî tine; ji hebûnên xwe, ji welatê xwe û gelê xwe bi dîrketin. Trajediya ronakbîrên welat û gelên bindest ev e. Ango di nav ziman, kultur, pîvek, norm û dan û standinên nû de fetisîn, asîmîle bûyin, şexsiyeta xwe ya neteweyî winda kirin. Ji ber vê yekê jî ronakbîrên gelên bmdest ji her kesî zêdetir jana perçiqandina şexsiyeta neteweyî dikêşinin, ji her kesî zêdetir digîrin û xwe diêşînn. Ev normal e. Li ba hemû gelên bindest yên cihanê wisa bûye û dê li ba kurdan jî wisa be.

Baweriyên ronakbîran çi dibe bila bibe, ew divê xwe bigîhînin kokên xwe, li kultur, heyîn û dewlemendiyên neteweyî yên welatên xwe xwedî derkevin, wan biparêzin û hêdî hêdî peşvebixînin. Parastin û lê xwedî derketina do û îro ji bo leylan, xewn û fantazîyan ne, lê ji bo baştirbûna sibê pêwîst e. Baştirbûna sibê û rojên peş, bi rêxistin û tekoşîna gel mumkin e. Gel jî bi tiştên jê dîr û hiç û pûç ve rênakeve. Gel divê xwe û daxwaziyên

xwe di nav tekoşînê de bibîne, ku bi rê keve.

Ronakbîrên gelên bindest ku şerê nîzgarîyê dane û îro serbest in, vê yekê baş bi cîh anîne. Berî her tiştî xwe û der û dora xwe ji krîza şexsiyeta neteweyî filitandine, xwe gîhandine kok û rehên xwe, yekîtiyek jîndar di navbera xwe û welat, gel û kultura xwe de avakirine. Û ew di demeke dirêj de bi ser ketine, welat û gelên xwe rizgar kirine.

Em binêrin; di qirna me ya 20'an de, rêber u pêşengên hemû şerên rizgarîxwaz ronakbîr in. Bîr û bawerî û metodên xebata wan ji hev gelek cuda be jî hemûyan, yekîtiyek bi welat, gel û kultura xwe ve damezrandina. Dan û standin û yekîtiyeke heja, jîndar di navbera bawerî, raman, norm û metodên xwe yên nû û welat, gel û kultura xwe ya kevnar de çekirine.

V

Problemê herî mezin û bingehîn yê ronakbîrên kurdan, bi bawerîya min, ev e. Nemaze ji bo ronakbîrên kurdên Turkîyê weha ye. Ronakbîrên kurdên Turkîyê nikarin dan û standin û yekîtiyeke heja û jîndar di navbera bawerî, raman, norm û metodên nû û welat, gel û kultura xwe de ava bikin. Yan ew jî welat, gel û kultura xwe pir dûrketî ne, yan jî tişt, bawerî, raman û normên nû re pir girtî ne. Helbet ji herdu awiran jî tu havilekî dernayê. Ji ber vê yekê jî, berhem, afirandin û hilberiyên ku bimîne û bibe rêçeyeye koka welat û gelê kurd, zû bi zû, dernakevin. Kurdîstana Turkiye bûye wekî çolekî. Ji 10-12 mîlyon kurdên Kurdîstana Turkiye, 10-12 nivîskar yan rojnamevanên kurd derneketine. Herweha 10-12 kesên pispor, zanyar, dîroknas, zimanzan, musîknas jî derneketine. 10-12 roman, çîrok, helbest, destan yan pirtukên zarokan jî derneketine.

Lê çi derketiye? Bi hezaran, sed hezaran xort u keçên nîvzane, mêjî tevîhev derketine.

Ev xebitîn, bûn serek û rêberên gelê kurd, ji bo ber

doza gelê xwe ked, xwîdan û xwîna xwe rijandin. Gelek ji wan bûn gorbehîşt. Lê mixabin, hezar mixabin, wan li ser rîya pêşketinê himên bingehîn yên forma jiyana gelê Kurd avan nekirin, nikaribûn ava bikin, dan û standinek, yekîtiyeke xurt, jîndar di navbera xwe û welat, gel û kultura xwe de ava nekirin.

Sedemê wêranbûna Kurdîstana Turkiyê, tunebûna ronakbîrên modern e. Xwendayên me pir in, bi hezaran in. Di vê manê de ronakbîrên me jî pir in. Lê ew kêr û paştmayî ne. Wekî kultur, mana ronakbîrî jî gelek fireh e. Nemaze di welatên bindest û paştmayî de peyva ronakbîrî jî pir tiştan îfade dike. Ji lewre di welatê bindest de kadir û merivên pispor yên warên curbicur kêr in. Kêmaniya pispor u kadiran barê ronakbîrên welatên bindest girantir dike. Di welatên pêşketî de pisporî di pêşiya ronakbîriyê de ye. Li wir ne hewce ye ku meriv hem siyaset û tarîx û hem jî edebiyat û sosyolojî bizanibe. Pispor û kadirên pêşketî pir in. Organîzasyon û muessesên wan hene.

Ronakbîrê welatê bindest divê berpirsiyarê tarîxa xwe û qirnê xwe yê îroyî be. Mejîyê wî nûjen be, lê dûrî welat, gel û kultura xwe nebe, di mejîyê xwe de welat, gel û kultura xwe bijî, li heyîn û dewlemendiyên xwe hûr binêre, û tiştê herî girîng, pêşvebixîne. Ronakbîr kesê pêştexiste ye, ango pêşverû ye. Parastin û pêşvexistin du riyên rastî ne û sedemê hebûna ronakbîr e.

Pêşverûti behsa teorî û baweriyên şoreşger kirin nîn e. Pêşverûti, di her warî de tiştan pêşvexistin e. Em dê pêşverû bin, behsa teorî û baweriyên pêşverû bikin, lê tiştan, hêl û warên jîyanê bi pêşve nexin... Pêşverûtiya wisan ne pêşverûti ye. Û pêşverûtiyeke weha tu havilî nade. Meriv divê xwe ji pêşverûtiyeke weha şaş û çewt biparêze.

Rewşa ronakbîrên Kurdîstana Turkiyê ne baş e. (Di perçên din yên Kurdîstanê de rewş gelek cuda ye. Ji ber vê, ez naxwazim di vê nivîsara xwe de behsa perçên din bikim.) Ronakbîrên Kurdîstana Turkiyê, yan bî

ziinan, kultur û şexsiyeteke neteweyî, bêî parastina van dixwæe tiştan pêşve bixîne, yan ji ziman, kultur û şexsiyeta neteweyî ewçend hişk diparêze ku nahêle ev bi pêş kevin.

VI

Bi qasî ku xuyaye, di Kurdistana Turkiyê de du kategori ronakbîrên kurd hene. Bê şik ew kesên ku xwenda ne, lê xwe li kurdiyê danayinin û tu tekîliya xwe bi kurdayetî û beşên xebata kurdayetiye danayinin, li dervayî van kategoriyanan in. Hejmarên van kesan pir e. Nivê xwendayên Kurdistana Turkiyê ji van in. Ji asimilasyon û tîrsa dewleta turk, ji kurdayetiye bi dûr ketine. Eger ronakbîrên me kêmaniyan xwe ji holê rakin û bi xebatek cûrbecûr û gelêrî (bi metodên modern) rabin, ev kes jî -bi kemanî piraniya wan- dê li xwe vegerin.

Îcar xwendevan divê ji bîr neke ku ev dabeşkirina ronakbîrên Kurdîstana Turkiye bi xetên giştî ne. Ez hêvidar im ku em dê di rojên pêş de bikaribin hîn bêtir ji nêzîk ve li ronakbîrên xwe binêrin, hîn çêtir lê hûr bin û lêkolîn.

Kategoriya yekem ya ronakbîrên Kurdîstana Turkiyê, melle û seydayên welatperwer in. Kahniya welatperwerî û ronakbîriyê ev in. Tarîxa seydayan pir kevn e, xwe digîhîne Mellayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Eliyê Herîrî. Bapîrên edeta welatperweriya şêx, melle û seydayan, M. Cizîrî, E. Xanî, E. Herîrî ye. Seydayên me yên îro ji wir, ji kûrahiya tarîxa me tînin. Ji sedsalan û vir ve ye ku ev ekol rêberiya welatperweriya kurdî dike, welat, gel, kultur û tarîxa kurdan diparêze. Ew di nav gel de ne, edet, tore û normên jiyana gelê kurd baş dizanin, ji bûyerên der û dorên Kurdistanê baş agehdar in. Mêjiyên wan bi çîrok, stran, zargotin, destan u serpehatiyên kurdan ve tijî ye.

Lê mixabin ew ji derva re girtî ne. Bi şik li derva dinêrin. Zordariya hezên biyanî ew kirine dijminê

tiştên biyanî. Wan her xwestine heyîn û dewlemendiyên Kurdîstanê biparêzin, ziman, kultur û şexsiyeta kurd li ser lingan pêgirin. Hêla wan ya parastinê gelekî li peş e. Lê hêla wan ya pêşvexistinê gelekî qels e. Ji lewre piraniya wan, ji dîtî, bawerî, norm, pîvek û metodên nû re girtî ne, ji xebatên akedemîk, pisporî û modern dûr in. Edebiyat, kultur û zaniyariya navneteweyî bala wan nekêşîne.

Bi kurtebirî, ekola seydayên welatperwer forma jiyana kurdî diparêzin, lê nikarin wê bi pêş bixînin.

Kategoriya duwem ya ronakbîrên Kurdîstana Turkîyê, xwendayên nû yên welatperwer û sosyalîst in. Ji destpêka 1960' î ta îro nîfşêkî weh j Kurdîstana Turkîyê derket. Ev nîfş jî di nav xwe de yek nîn e. Nêrînên wan ji hev cuda ne. Le hêlên wan yên bingehîn nêzê hev in. (Ez bi xwe jî, ji vê kategoriyê me.)

Piraniya vî nîfşê nû di xwendeghên bilindan de xwendine, avukat, doxtor, mamoste û hwd ne. Bi kêmanî, wan xwendegha navîn qedandine, ji dîtî, bawerî, norm û jiyana modern agahdar in, li ser teoriyên nû munaqaşeyên germ û kûr dikin, xwedî îdiayên gelekî mezin in, dixwînin û dinivîsin, tiştên nû, bûyerên cihanê bala wan dikêşîne, ji derva re, tiştên nû re pir vekirî ne, bi lez û aktîv in, ji welatê xwe, gelê xwe hez dikin, bi xurtî ji bo welatê xwe dixebitin, tîr girtin, tîr kuştin, dixwazin rewşa welatê xwe biguhêrin, welatê xwe bi pêşve bixin.

Lê mixabin xwendegh, perwerî û sîstema dewleta turk, heyîn û hebûna wan ya kurdî çelqandiyê. Ji % 95' ên wan bi zimanê turkî difikirin, nêzê temamiya xebata wan ya sîyasî, civakî û kulturî bi turkî ye. Piraniya wan di nav xwe de bi turkî dipeyivin. Nemaze xeberdan û tevgerên wan yên sîyasî hemû bi turkî ne. Ji% 20 - 30'yê wan dikarin bi kurdî dipeyivin. Eger em bi optimîzmeke boş bibêjin, ji sedî yekê wan dikarin bi kurdî binivîsin û bixwînin. Forma jiyana kurdî û ya turkî di serê wan de tevîhev e. Piraniya wan ji kultur û

tarîxa kurd bi dûr in, krîza şexsiyeta neteweyî dijîn, xwe nadin ber xebata ake- demîk, nêzî lêkolîn û hûrnêrînên kûr û fireh nabin, pisporiyê nadin ber xwe. Keysa wan nîn e ku bibin nivîskar, hozan, rojnamevan, sosyolog, etnolog, dîroknas, zimanzan, muzîknas, dîplomad ûwd...

Bi kurtebirî ev kategorî jî dixwaze biguhîrîne, pêşve bixe, lê belê, bêî ku xwe bigîhîne kokên xwe, bêî ku hîmên bingehîn ava bike.

VII

Bi kurtî rewşa me weha ye. Welatê kurdan di nav nezaniyeke mezin de ye. Ronakbîrên welabê kurdan jî hem kêr û hem belengaz in. Kêmanî û çewtiyên wan pîr in. Lê li milekî din jî welatê kurdan bi lez diguhere. Eşîrên welêt jî hev dikevin. Jiyana koçeriyê mîna berfa ber royê dihele. Dan û standinên kevn wînda dibin. Û asîmilasyona dewleta turk roj bi roj bêtir dibe.

Di gehîneka îro de, vatîniya herî mezin û bingehîn; derxistin, avakirin û berpêş kirina ronakbîrên modern e. Kurd wekî welat, wekî gel îro hewêdarî ronakbîrên modern û pêşverû ne, di çarçeweye pêşverû de hewêdarî yekîtiya nûjenî û kevnariyê ne. Ango kurd îro hewêdarî ronakbîrên ku gelên din yên bindest j zû ve ye ku derxistine, ne.

Li vir divê em tiştekî ber bi çav bikin ku daxuyaniyên me yên li ser ronakbîrên Kurdîstana Turkiyê, bi xetên giştî ne. Ji wan re lêhurnêrîn divê. Em divê van agahî û daxuyaniyan vekin û sedemên wan bidin ber çavan. U bê şik, ronakbîrên modern ku daxwaza me hemuyan e, dîsan dê ji yên hene, derkevin. Armanç, kêmanîyan jî holê rakirin e.

Wekî ku me di rûpelên bûrî de berpêş kir, ronakbîrên kurdan jî êdî divê dan û standineke, yekîtiyeke jîndar di navbera nû û kevn, nûjen u kevnar, kok û pî, kahnî û rêçan de pêk bîne.

Di destpêka nivîsarê de, Frantz Fanon digot; kare me

yê herî bingehîn û tarîxî, domandina raperîn û serîhildanên kevn e. Domandina li berxwedanên kevn? Belê, rast e. Wekî din rê nîn e. Lê li gora dan û standinên îro û bi rêberiya ronakbîrên ku berpirsiyarê sedsala xwe ne û welatê xwe, gelê xwe, kultura xwe di mêjîyê xwe de dijîn...

Berbang, hej. 14, 1983

Kultur, zanîn û ronakbîrên Kurd

Berî niha bi çendekê, min ji kovara Federasyona Komelên Kurdistanê li Swêdê BERBANG re, bi navê "Kultur û Ronakbîrên Kurd", nivîsarek nivîsî. Di beşekî wê nivîsarê de, ez li ser man'a û naveroka kulturê piçekî rawestiyabûm. U bi kurtebirî, ji bo kulturê, min weha gotibû; kultur forma jiyana gelekî ye.

Li ser kultur û man'a wê, ev çend sed sal in ku lêkolîn, lêhûrnêrîn û munaqaşe hene. Gelên din ên cihanê û ronakbîrên wan li ser kulturê, parastin û pêşvexistina wê, bi hezaran tişt nivîsîne. Herweha li welatê me jî, nemaze li Kurdistana Iraqê, di vî warê de, gelek tişt hatine nivîsîn. Di kovar û rojnameyan de guft û goh û munaqaşên kûr, balkêş û mezin çêbûne.

Lê bi taybetî li Kurdistana bakur, piştî raperîna şêx Seîd û heta îro, di warê kultur û lêkolîna kulturê de, tu tişt nehatine nivîsîn. Jixwe ji 1923 an heta 1960 an, tu îmkânên weşandin û çapkirina kitab, kovar û rojnamên kurdî tune bûn. Piştî 1960'î li Turkiyê rewşa civakî û siyasî hinekî çêtir bû. Her mîna hêz û tevgerên çep ên Tirk, kurdan jî rewşa nû ya nerm bi kar anîn û hêdî hêdî dest bi weşîn û çapkirina kitab, rojname û kovaran kirin, - digel ku umrê weşanên wan ne ewçend dirêj bû. Piştî 1974 an, Kurd di warê weşanê de, pir bi pêş ketin. Dema cunta leşkerî ya Tirk, 12. Ilon. 1980, hat ser hukim, hingî Kurd xwediyê çend kovar. rojname û weşanxanan bûn. Wê gavê weşanên kurdî, bêtir kovara TÎRÊJ'ê, hemû siyasî bûn. Gerçî hin rûpelên van kovar û rojnameyan ji edebiyad, çand û hunerê re veqetî bûn, lê ew li ser hîmên siyasî ava bûbûn û armanca wan a herî bingehîn bicîhanîna bernama siyasî ya wê

kovar/rojnamê bû. Û tê de li ser -em bibêjin- dan û standina siyaseta û kultur yan kultur û netewe yan kultur û serên rizgarîxwaz û babetên mîna van, nivîsar û lêkolîn, hema çî bigire, tune bûn.

Herçî TÎRÊJ bû, mixabin ku wê hê reh û tovên xwe negîhandibû nava gel. Cunta leşkerî hê di destpêka weşînê wê de hat û ew jî hate girtin. Piştî cunta leşkerî -her çî Kurd, Tirk- hemû hêz û kesên demokrat, pêşverû û sosyalîst her celeb îmkânên xwe wînda kirin. Û her tişt ku bi navê demokrat, pêşverû û sosyalîstî li meydana bû, hate qedexkirin.

Hêz, tevger û kesên Kurdistana bakûr niha jî xebatên xwe yê çapemeniyê li derveyê welêt didomîn. Ev hewldan û xebat dê, di rojên bê de, çiqas bi kar bê? Havi û berhemên wê dê çî bibe?.. Ji niha ve, zehmet e ku meriv bikaribe bersiva wê yekê bide. Bersiv di hembêza pêşerojê de ye.

Eger em vegerin ser qîsa xwe ya sêrî, em dibînin ku ji 50 salan zêdetir e ku Kurdistana bakûr, tu carî, keys û îmkân bi dest nexistine ku li ser kultur, şax û warên kulturê, kultura me û problem û gelsên wê raweste, lê bikoline û lê hûr bibe.

Li ser riya pêşketinê, ji bo hemû gelên cîhanê û ronakbîrên wan sê esas û mefhumên bîngê hene, tarîx, kultur û îdeolojî... (Bi îdeolojiyê mebesta min, îdeolojiya her texlî tevgerên neteweyî û çînî ye). Ev hersê esas, tarîx, kultur û îdeolojî, bernama kar û barên curbecur ên îro û dahatûyê berpêş dikin. Loma li ser van esasan serwextî û zelalî divê. Bêguman, serwextî û serzelalî ne şîxulê rojek-du rojan yan demên kurt e. Jê re wext û demên dûr û dirêj, xebat î karên kûr û fireh divên. Bi vî awayî (bi xebat, lêkolîn û berhem), di warên tarîx, kultur û îdeolojî de, serê merivan zelal dibe û meriv dikare hem xwe û hem jî welat, gel û kultura gel û welatê xwe bi pêş ve xîne.

Îro, roj roja dagirtina valahî û kêmaniyên me ye...

II

Min dil heye ku ez di vê nivîsara xwe de îzeh û zanîna kulturê, bi awayê forma jiyana gelekî, hinekî vekim. Bêşik, herwekî ku hatiye gotin, gotina forma jiyana gel tê mana pir tiştan. Armanca min ne ew e ku bikaribim, bi her awayî, li ser vê meselê hûr bim...

Di her welatê de dan û standineke pir xurt di navbera kultur û civatê de heye. Ji ber vê yekê jî, lêgerên civaknas (nemaze sosyolog, antropolog, etnolog, tarîxnas, arkelog û feylesof) têkiliya kultur û civatê, jî bo gavavêtin û lêkolînên xwe, mîna himê esasî û destpêkê dibînin. Herwqeha kesên siyasî jî di xebata xwe de pir giranî û ehimiyet didin vê tekiliyê. Çima?

Ji lewre, kultur ne beşekî bingehîn ê abotiyê û ne jî yê organ û mueseseyên civatê ye. U ew ne beşekî ideolojiyê ye jî. Çarçewa wê hîn firehtir e. Kulturê mîna beşekî û perçeyekî ji bingeha aborî yan sergehê yan jî îdeolojiyê dîtin, şaşiyêke pir mezin e. Ji ber ku meriv bi kulturê dijî, jiyana rojane bi pergalekî kulturê bi rê dixê û dan û standinên hawirdora xwe li gora normên kultura civata xwe dimeşîne. Loma, mefûm, hebûn, binyat, giranî û tesîra kulturê firehtir û kûrtir e. Kultur şeweyên bi rêxistin, têgihîştin, izehkirin û bi pêşvebirina dan û standinên civakî ye. Ew di civatê de diafire, form digire û li gora herikîn û pêşveketina civatê û çîn û tebeqeyên civatê xwe diguherîne û tesîr li himên bingehîn ên civatê dike.

Di lêkolînên kulturî de dixuye ku du aliyên kulturê hene; aliyê pasîv û aliyê aktiv. Aliyê pasîv xwe di têkilî, nêrîn, nêzbûn, rabûn û rûniştin û hizir û fikirîna merivî de xwe nîşan dide. Yanê di wan norm û pîvekan de ku meriv ji malbat, perwerî, rêxistin û dan û standinên civakî werdigire. Bêyî ku meriv xwe biêşîne, van norm û pîvekan werdigire û li gora wan dilebite, li xwe dike, dixwe, vedixwe, dinihêre, nêzikî li tişt û bûyeran dike. Digel vê aliyê pasîv, îcar aliyekî aktiv jî

heye ku meriv bi zanîn, bi plan, bername û armanç kulturê bi pêş ve dixê, diguherîne û ji bo feniomenên kulturî yên nû hîm û bingeh ava dike. Herkes di nav kultur û dan û şandinên kulturî de tê dinê, mezin dibe û bi alikariya xebat, rêxistin û dan û standinên civakî, kulturî û siyasî wê bi pêş ve dixê û diguherîne.

Bêşik e ku ji bo pêşvexistin û guhertina kulturê, zanîn/zanebûn divê. Ji bo ku meriv di nav kulturekê de were dinê û bijî, zanebûn ne pêwîst e. Bêyî zanîne ji ev yeka dibe. Jixwe meriv di nav civatê de dijî û di nav têkilyên civakî de ye. Lê pêşvexistin û guhertina kulturê (yanê forma jiyana civatê) bê zanîn û zanebûnê nabe.

Ji bo zanîneke vekirî û zelal jî, meriv divê bizanibe ka hîmên bingehîn yên kulturî çi ne, jiyana civatê û ev hîmên bingehîn di bîr û mêjîyê çawan cih û form digirin... Ez dixwazim, li vê derê, bi kurtî behsa van hîmên bingehîn yên kulturî ku bingeha fikirin û nêrînen meriv in, bikim. Bi qasî ku ez dizanim, meriv bi van esas û pîvekên jêrîn difikire, dilebite, dixebite, dijî û dimire;

1- Fikir, pîvek û normên wext, dem, dewr û dewranê: nêrîna demên kevnare û tarîx, nêrîna îro û dahatû (Pêşerojê), herikîna wext û jiyanê, domandina jiyanê, zayin û mirin...

2- Yên kar û xebatê: nêrîna ked û hêjahiya kedê, afirîn, vekêşan û fekiyên ked û şixul, parvekirina kar û berhem û fekiyên wî...

3- Yên cih û cîgehan: nêrîna vejandin, avakirin, domandin û nûkirina cih, war, ax û welêt, prensîbên bi rêxistin û pêşvexistina wan, mefhûmên nêzbûn û dûrbûnê...

4- Yên meriv, merivahî û qerekerên wan: bîr û bawerîyên li ser meriv û merivahiyê, ferqên merivahî û nemerivahiyê, li meriv, beden, giyan, xweşî û nexweşiyê nêrîn...

5- Yên ez û ezîtyê: nêrînen li ser daxwaz, mebes û

mezinbûnê, xwezî û hêvî, xirab û xirabî, heval û hevaltî, qereker, huwiyet, şexsiyet û h.w.d...

6- Yên hevkarî û tevkariyê: nêrînên li ser têkiliyên civakî û tê de cihê şexsan, şêwe û celebên hevkarî û tevkariyê...

7- Yên civakî û fenomenên civakî: nêrînên di derheqa zanîn î îzehkirina civatê, jiyîn, zîndekirin û vejîna civatê, sînor û çarçeweyên "em" û "ewana", norm, pîvek û kategoriyên civakî...

8- Yên ehlaq û ehlaqiyê: nêrînên li ser çêyî û xirabî, rindî û nerindî, xweşî û kirêtî, rastî û nerastiyê...

9- Yên zor, hukim û îdarê: nêrîn û kar û şîxulên di warê bicîhanîn û bikaranîna hukim, îdare û pergalên wê, helwesta li hember îktidar û fermanan...

10- Yên ol, dîn, cihan û tebiyetê: nêrînên li ser avabûn û heyîna cihanê, -bi aliyên xwe yên berbiçav û neberbicav, hîs û pejnên li hember nexesî û afatên tebîî, dan û standinên dînî, berberî û wekhevîyên fikrî...

11- Yên li ser nêr û mê, jin û mêr: nêrînên li ser cihê jin û mêran di civatê de, dan û standinên wan...

Meriv dikare van esas û pîvekên bîngehîn yên kulturî ku di hizir, fikirin û nêrînên meriv de hene, hîn zêdetir bike. Lê armanca min nişandana hin esasan bû... Îcar eger em bixwazin li gora van esasên kulturî, bi alîkariya hin gotinan, mîsalek ji bo civat û kultura kurdî bidin û bergeheke diyar û zelal berbêş bikin, ez bawer im, bergeheke weha dê were pê; Med, Keldan, rîzgarî, seyda, seyid, şêx, axa, beg, eşîr, koçer, bajarî berdêlî, pişk avêtin, newroz, mêrî, cot, pez, gîsin, traktor, comerdî, çikosî, kerge, bêrî, mizgevt, nimêj, zordariya derve, bindestî, nezanî, pêşmerge, çayxane, qiyamet, bermalî, hesp, kirîv, sawar û h.w.d...

Belê, ji gotinên curbecur bergeheke weha... Em ji xwe bîpîrsin, gelo bergeheke weha bi van gotinan ji bo japonîyan, fransîzan, îngilîzan, afrikayîyan yan jî ji bo amerikalatîniyan çi îfade dike? Qet, tu tiştî. Ji bo wan bergeheke weha xerîb e. Gelo ev ji bo me kurdan çi

ifade dike? Her tiştî. Ji lewre, em xwe di nav bergehêke weha de dibînin, em percekî wê ne. Ev bergeh form û şeweyê jiyana kurdan ber bi pêş dike. Ya fikrî û ya rojane û civakî.

III

Bi ya min, kovara herî jîndar û bikêr ku piştî damezrandina Komara Turkiyê, ji aliyê ronakbîrên kurdan derketiye, HAWAR e. Hê tu kovar û rojname kurdên Turkiyê û Sûriyê, ji aliyê xurtî û jîndariyê, negihîştîye Hawar'ê. HAWAR ji 1932-an ta 1943-an 57 hejmarên Kovarê weşandine. Ew bi kurdî û bi frensîzî weşiyaye. Wekî ku min got, HAWAR bi rêberiya ronakbîrên Kurdistana bakur dest bi jiyana xwe ya weşanê kiriye. Lê ne li Kurdistana bakur, li Sûriyê, şamê. Zordariya dewleta tirk rê nedaye ku kurd bikaribin kovar, rojname û kitabên xwe li Kurdistana Bakur biweşînin. Kurd jî, bêçare, di derên din de xebatên xwe domandine. Di warê weşanan de HAWAR eser û berhema wan a herî giranbiha û hêja ye. Ew iro yek ji afirîn û avahiyên me yên bedew û dewlemend e. anayê gorbehîşt Celadet Alî Bedirxan tevî bira û hevalên xwe (Kamuran Bedirxan, Osman Sebrî, Qedri Can, Qedri û Ekrem Cemilpaşa, Hesenê Hişyar, Nureddîn Usif-Zaza, Rewşen Bedirxan û h.w.d.) Kovar diweşand.

Hemreş Reşo jî, bi alîkarî û şîretên Apê Osman Sebrî û rêdana Kamuran Bedirxan û kurê Celadet Bedirxan, Cemşîd Bedirxan, karekî hêja kiriye û **Hawar** careke din çap kiriye. Û bi vê xebata baş HAWAR gihîştîye roja me. Lê mixabin ji hejmata yekemîn ta hejmara 23-an iro naxuyin. HAWAR heta hejmara 24-an bi elfaba erebî û carina jî bi latîni weşiyaye. Di çapa nû ya HAWAR'ê de ku H. Reşo derxistiye, bi tenê hejmarên 24-57 hene. Hejmarên 1-23 tê nîn in. Kesekî bikaribûya van hejmaran jî derxista ronahiyê û orijînalên wan tevî wergerên wan ên latîni çap bikira, wê dê karekî

hêja bikira.

Her tê gotin; dan û standineke xurt di navbera me û tarîxa me de pêwîst e. Me zanîn û hînbûna tarîxa xwe divê. Tu kes bêreh, bêtarîx nabe. Tu kes bêreh, bêtarîx bi pêş ve nare. Di navbera do-îro-sibê de, her gav, benên xurt hene.

Yek ji kêmaniyên nîfşên nû yên kurd ew e ku ew ji tarîxa xwe bi dûr in yan jî hatine bidûrxistin. Li ba nîfşên nû, zanîna tarîxê pir kêm e. Zordariya dewletê rê lê girtiye ku ew bikaribin xwe bi tarîxa xwe bigihinin. Dewletê, mîna her tiştî, tarîxa kurd jî qedexe kiriye. Piştî damezrandina Komara Turkiyê, 1923, turkan dev ji bikaranîna tîpên erebî berdan û dest bi elfabeya latîni kirin, 1927. Wan nîfşên xwe yên nû di dibistan û xwendegehên de bi elfabeya latîni perwerde kirin. Kurd jî, bivê nevê, di nav vê heyama nû de bûn. Ji ber vê yekê jî, nîfşên kurd yên nû ku di xwendegehên tirkên de perwerde bûne, elfabeya erebî nas nakin, jê re biyanî ne. Bê guman, ev yeka hanê ji bo kurdan bû darbeyeke mezin. Ji lewre benên tarîxî ku di navbera rabirdû û nîfşên nû de hebûn, qetiyên. Nîfşên nû hêdî bi hêdî ji tarîxa xwe bi dûr ketin.

Li milê din, dewleta tirk, ji bo nîfşên xwe yên nû, çi ku pêwîst bû, kir. Hemû kitab, kovar, rojname û weşanên xwe yên ku bi tîpên erebî bûn, wergerandin tîpên latîni; ji bo vê yekê enstîtusiyon damezrandin, bi hezaran tişt derxistin û piraniya eserên xwe yên kevn parastin. Kitabxanên tirk yên mezin bi kitab, kovar û rojnameyên kevn tijî ne.

Lê belê, kurd ji vê tekê bêpar man. Ne ku bi tenê ew bêpar man, eser û berhemên ku di destê wan de hebûn jî, bi êrişên dewletê, ji destê wan derketin û wînda bûn. Kurdan ne dikaribûn eserên xwe biparêzin û ne jî eserên xwe, ji bo nîfşên nû, wergerînin tîpên latîni. Loma ehemiyeta HAWAR'ê girîng e. Bi alîkariya wê û berpirsiyarê wê Celadet Bedirxan, kurdên ku bi zaravayê kurmançî dipeyivin derbazî tîpên latîni bûn.

Ev yeka li hemberî siyaset û assîmilasyona dewleta tirk gaveke mezin bû û ji bo nîfşên nû alikariyeke hêja bû. Iro em, nîfşên nû, ku ji tîpên erebî bi dûr in, bi xêra rêvekirina HAWAR'ê dikarin bi kurdî bixwînin û binivîsînin.

HAWAR'ê rê li siyaseta dewleta tirk girt û ji nîfşên nû yên Kurdistanê re alikariyeke mezin kir. Lê digel vê yekê jî, heyinên kevnare, her wisan, li cîhên xwe man. Eser û berhemên kevn ku bi tîpên erebî ne, ranegihîştin nîfşên nû. Bi hezaran kitab û bi dehan rojname û kovarên kurdî ku bi tîpên erebî derketine, hene. Piraniya wan li Kurdistanê Iraqê weşiyane. Lê ew jî bi tîpên erebî ne. Kurdistanê Turkiyê û nîfşên nû ji van kitab, kovar û rojnaman bêpar in.

Di roja me de, yek ji berpirsiyariyên me yên herî bingehîn ew e ku em hewl bidin û eser û berhemên xwe ji elfaba erebî wergerînin û elfaba latîni. Bi vî awayî benên di navbera tarîxê û nîfşên nû de, ji nû ve, tîpên pê û hingê nîfşên nû dikarin xwe li tarîxa xwe bigihînin, hîn xurttir lê hûr bin û bêtir serwext bin. Ji bo ku gotinên min çewt neyên fahmkirin, ez divê, li vê derê, paragrafêk vekim:

Nasîn û zanîna tarîxê, ne nasîn û zanîna reqemên hin tarîxan e ku hingê hin hedîse qewimîne. Tarîx, bûyer, raperîn, serîhildan, şikestin, lebat û herikîna civatê ye. Yanê yekgirêdana wan e, mozayîkek ji wan e. Ew ne bi tenê ji rastî û rindîyan û ne jî bi tenê ji xirabî û çewtiyan hatiye pê. Ev hemû di nav tarîxê de hene. Ji bûyereke tarîxî dikare pir encam û havilên cihê derkevin. Meriv li gora zanîna, metod û nêrînan xwe, ders û havilan ji tarîxê derdixe. Loma jî, gava ez dibêjim ku em tarîxê bizanibin û lê vegehin, ev gotina min nayê wê manê ku em divê tarîxê, bi her awayî bipesînin. Mîna tarîxên hemû gelan, di tarîxa me de jî rastî-çewtî, rindî-xirabî di gel hev de ne. Ji bo me, ya girîngtirîn, zanebûna wan hemûyan e, zanîna tarîxê û yekseriya wê ye. Gelo em ê xwe bi kîjan havil, encam û dersan

bigihînin, çi jê derxin? Ev yeka êdî bi nêrîn û pîvekên me ve girêdayî ye. Lê belê, zanîn û zanebûn hewce ye. Berî her tiştî zanîn pêwîst e.

Derdê zanînê ne bi tenê derdê me yê iroyîn e. Do jî her wisan bûye. Celadet Bedirxan Beg di nivîsara xwe ya bi navê *Sê Tarixên HAWAR'ê*, 15 Gulan 1932-18 Tebax 1935-15 Nîsan 1941 de (hejmar 27, 15 Nîsan 1941) weha dinivîse;

"Ev bend ji alîkî dîrokiya HAWAR'ê, ji aliyê din pronivîsa xebata me ye. Beriya ku ez vê biqedînim, herwekî di destpêkê de min gîlî û gazindên xwe ji kurdên zana û nezana kir, di xelasê de jî, ez ê wezîfên wan jî nû ve pêş wan bikim. Tiştê ko min divê ez ji we re bibêjim, bi kurtî ev e:

Hîn bin. Hîn bin. Hîn bin.

Hîn bin. Hîn bin. Hîn bin"

Dîsan di eynî hejmarê de, bermaliya Celadet Bedirxan Beg, Rewşen Bedirxan jî, ji jin û keçên kurdan re weha dinivîse:

"Xwehên min ên delal, herwekî hon jî dizanin, derdê miletê me yê mezin û xedar nezani ye. Nezanî nexweşiyek e, dermanê wê zanîn e. Nik miletên xwudan hikumet û teşkilat vê nexweşiyê di xestexaneyîne xisûsî de derman dikin û ji wan xestexanan re dibistan dibêjin. Mamoste, bijîşkên wê xestexaneyê ne.

Miletê me ne xwediyê van xestexanan e. Miletê me, miletekî bê teşkilat, bê xwedî û serî, miletekî bela vala ye. Lê dijminê me yê mezin, ê meztir nezani ye."

Nezanî... welê dixuye, mîna îro, do jî nezani dijmineke mezin bûye. Zanîn, zanebûn... yek jî dermanên me yên bingeîn e. Û ez bawer im, hê demeke dirêj jî, em ê ji derdê nezaniyê (kêmaniya zanînê) binalin.

IV

Li vê derê, me şerhek li ser zanîn û zanebûnê divê;

dema meriv li ser zanîn û zanebûnê dipeyive, dinivîse, divê nekeve nav şaşiyeke mezin. Sînor û çarçewên zanînê ne berbiçav in. Ew li gora kes, hêz, kategorî, cîh, dewr û wextan tên guhertin.

Zanîn û zanebûn... Lê li gora kê û çi?

Her meriv li gora xwe, xebat û têkiliyên xwe zane ye. Ew hin tiştan dizane, hin tiştan diafirîne û hin tiştan bi rê dixîne. Herkes di warê xwe bîrewer e... şivan di şivaniya xwe de, nivîskar di nivîskariya xwe de, necar di necariya xwe de, ramangir di ramanên xwe de, pêşmerge di pêşmergetiya xwe de û mamoste di mamostetiya xwe de zana ye. Ne şivan ji nivîskar biçûktir e û ne jî ramangir û serok ji necar mezintir e. Şivanekî ji nivîskarekî hezar car çêtir çêre, avdan û beriya pêz dizane, hezar car çêtir bi stranên kurdî dizane û li bilûrê dixê. Lê herweha şivan jî ji nivîskar ne hêjatir yan mezintir e. Hemû kes di civatê de xwedî rolek e, herkes fonksiyonek bi cîh tine.

Ronakbîr û sosyalistê îtalî Antonio Gramsci di vî warê de weha dinivîse; *"her meriv karekî ronakbîrî bi cîh tine. Ango meriv bi xwe feylesof, hunermend û xwedî daxwaz û mîraz e..."*

Ji ber vê yekê, meriv divê xwe ji pozbilindî û fortên ne di cîh de biparêze. Meriv divê xwe mezin nebîne û bi nizmahî li kesî nenihêre. Li gora pêşmerge, ramangirekî di warê şer, êriş û xwe parastina çekdarî de nezan e. Li gora ramangir jî, pêşmerge di warê fikir, îdeolojî û ramanan de nezan e. Lê di esasê xwe de, herdu jî zana ne. Û bi hevkarîya herduyan, hêz û quwetek tê pê.

Û tişteki din; ew kesê ku di warê xwe herî zana ye jî, heta radeyekê, nezan e. Ji ber ku pîvan û sînorên zanînê nîn in.

Lê belê, eger em vegerin ser meselê, merama min a li ser zanîn û zanebûnê, zanebûneke civakî ye. Yanê tiştên ku dikarin civatek bi pêş ve bixin û pêla zanebûna civatê berztir bikin. Herweha, gotinên min,

ji bo kesên ku xwedî rol û fonksiyoneke civakî ne. Dîsan A. Gramsci li ser vê yekê weha dinivîse,

"Hemû kes zana ye... lê herkes bi qasî ronakbîran ne xwedî roleke civakî ye."

Baş e, zanîn û zanebûn bi xwe çi ne? Ew cawan tên afirandin, derdikevin holê, çawan di kom, ref û kategoriyên civatê de bi cih dibin û bi şax û ber dibin?.. Bi qasî ku ez dizanim, civat yekgirtina hal, hewal û rewsên têvel û têkel e. Rewş, merc û şettên cuda civatê pêk tîne. Di van rewş û hoyên curbecur de meriv bi rolên cuda, ji bo armancên cuda beşdarî li tevgera civakî dikin, tecrubenin bi dest dixînin. Di her civatê de, rewş, hal û şertên ji hev pir cihê hene û piraniya merivan, kêr yan zêde, bivê nevē, di nav van rewş û şertan de ne. Di civateke mîna ya me paştamayî û bindest de, rewş, hal, hoy ne ewçend ji hev cihê û rengareng in. Ew pir bi sînor in û bi hev dimîni. Yanê rewş, hal û hoyên ji hev cuda kêr in û cudatiya wan ne zêde ye. Ji ber vê yekê jî, beşdariya merivan ya civatê Kêr û bi sînor e. Bê guman, beşdariya civakî li gora çarçewa rewş, hal û hoyan e.

Binyat, jêder û kahniya zanîn û zanebûnê beşdariya merivan ya civakî ye. Meriv bi hin şêwe û awayan li civatê beşdarî dike û hin tecruban tîne pê, bi vî awayî zanîn û zanebûnê diafirîne û civatê dewlementir dike.

Meriv dikare bibêje ku pêkanîn û afirîna tecruban ku bingeha zanîne ye, bi du şeweyan tê pê; yek, meriv bi xwe di civatê de beşdar e û bi beşdariya xwe hin tecrubên şexsî tîne pê û bi vî awayî zanîneke şexsî û xweser diafirîne. Bê şik, nêrîn, nêzbûn, fantazî û daxwazên meriv bi xwe jî pergalênafirîna zanîna şexsî ne. Zanîneke weha şexsî "dewlemendiyeke nêrînê û perspektiveke bîrbirinê" dide merivan. Meriv bi vê dewlemendî û perspektivê li bûyeran û hawirdora xwe dinihêre. Hin kesên ku rol û beşdariya wan a civakî cuda ne, dikarin bi awayekî pir cihê li bûyerekê binihêrin û li hember wê bûyera taybetî xwedî awir û

fikrên ji hev pir cihê bin. Loma jî, meriv dikare bibêje ku riyên bi destxistina zanîne ji hev cihê ne.

Şewê din ê pêkanîna tecruban û afirîna zanîne jî, der û dor e. Meriv bi dan û standinên xwe yê civakî jî dibe xwedî zanînekê. Herwekî ku tê zanîn, meriv di civatê de ne bi tana serê xwe ye. Civat kollektîv e, tê de endamên din jî hene. Meriv bi van endamên din ên civatê re dijî, bi wan re ye; bi wan re dipeyive, radibe, rûdine, dan û standinên curbicur tîne pê, dixebite û bi wan re diafirîne. Meriv ji bîr û bawerî, fikir û dîtînen wan tiştên nû werdigire û yê xwe jî dide wan. bi vî awayî, zanîn her û her diafire, vedikêşe û vedije. Yanê bi alîkariya mesaj, sembol û pergala civakî, meriv zanîne werdigire û dide.

Perspektîv û mesajên civakî du aliyên zanîn û zanebûne ne. Bi perspektîv û mesajan, meriv tişt, bûyer û rewşên cihê qebûl dike yan jî red dike, lê beşdarî dike yan nake, dibe xwedî pêşniyar, bi pêş ve dixîne, diguherîne û her gav sentezên nû diafirîne. Li vê derê, em dikarin bibêjin ku kultur yekitiya perspektîv û mesajên civakî ye jî. Yanê ew, zanîn û zanebûna yekgirtî ye. Di kulturekê de, hin alî û warên kulturî ne bi tenê ji aliyê kesekî, lê belê herweha ji aliyê hin kes û hêzên din ên civatê jî tên zanîn. Ev yeka, bi baweriya min, ji bo ragîhandina mesaj û daxwazan gelek girîng e. Ji ber ku mesaj û daxwazên ku meriv bi rê dike, divê bi cihê xwe bigihên. Wekheviya kulturî di eynî wextê de tê mana wekheviya meraq, daxwaz û pîvekan jî. Kultur û tevgera kulturî di nav dan û standinên weha xurt de ne ku tê de meriv, bivê nevê, tecrube û zanînen xwe radigihîne hinekan, tecrube û zanînen hinekan werdigire û bi alîkariya ders û tecrubên dervayî xwe, form û şekil dide tecrube û zanîna xwe.

Lê em divê ji bîr nekin ku, di welat û civatên mîna me bindest û paştemayî de, ji ber kêmaniya zanîn, tecrube û perspektîvên ji hev cuda, meriv mesajan hîn hêsantir werdigire. lknakirin û bi rêxistina merivan hîn

hêsantir e.

V

Belê, em niha careke din li serê rawestin; di welatên wekî yê me paştamayî û bindest de, beşdariya merivan ya civatê pir kêr û pir bi sînor e. Ji ber ku civat ne aktiv e û ne piralî ye û hal, rewş û hoyên cuda tê de kêr in. Encam û havilên vê yekê, bê guman, kêmanî û bi sînorbûna perspektiv û mesajan e. Yanê di welatê me de şert, merc, hoy û rewşên curbicur kêr in, loma jî tecrube, zanîn/zanebûn, perspektiv û mejasên curbicur kêr in. Pêla zanebûnê nizm e. Em mesajên hevûdu bi hêsaniyê werdigirin. Em bi çend gotinên sivik, hîç û pûç dikarin hevûdu îkna bikin û ji bo tiştên herî nexweş hevûdu bi rê xînin. Di vê pêla nizm de, em, kêr zêde mîna hev in. Zanîn û zanebûna me ya yekgirtî û muşterek li ser hîm û beşdariyên bi sînor yê civakî ava bûye. Û loma jî hem çarçewa wê û hem jî naveroka wê pir teng e.

Rola ronakbîrên kurd jî di vê noktê de pir girîng e. Pêla zanebûna welatê me nizm e. Ji ber sebebên jorîn, çarçewa wê teng e. Ronakbîr jî di vê niqtê de divê li dijî van kêmanî û nizmahiyan rawestin. Wezîfa wan avakirina xebat û tevgerên ronakbîrî ye da ku pêla zanîne berz be. qehîm be, kûr û xurt be. Wezîfa wan, zêdekirina şert, merc, hoy, hal û rewşên civakî; bêtirkirina beşdariya merivan ya civakî; bi destxistina tecrubên nû û curbicur û zêdekirina perspektiv û mesajên curbicur e.

Erk û wezîfa ronakbîrên kurd ew e ku ew bikaribin çarçewa zanîn û zanebûna kurdî firehtir bikin, pêla zanîn û zanebûnê bilindtir bikin... Heta ku hal, hoy û rewşên cihê di civatê de zêde nebin, meriv bêtir beşdarî li tevger, merc, şert û rewşên civakî kenin û heta tecrube, perspektiv û mesajên nû û curbicur zêde nebin, civat tu carî nikare hevsarê nezaniyê, neçarî û bindestiyê biqetîne. Civatê paştamayî û bindest, civatên girtî,

nexweş û cemidî ne. Ne bi tenê ji aliyê aborî, herweha ji aliyê bîr, fikir, raman, bawerî jî, ew paşteemayî ne. Ew mîna ava ron in, naherikin. Ji ber vê yekê ye ku meriv bi hêsani mesajên basîd ên hevûdu werdigirin û tiştên ne îşê aqilan dikin.

Meriv bi hêsani mesajên basîd, sivik û ji aliyê zanîne ve pir qels werdigirin. Le ev nayê wê manê ku civat bi pêş ve dere. Naxêr, pêşveketin bi tenê, bi sentezên ku dikarin biguherînin û bi harmoniya hal, rewş û şertên cuda mumkin e.

Belê, gotina min ev e; me sentezên curbecur û nû ku maqûl in, demokratîk in, li pey avakirina civateke rengareng in, divê... Ev celeb bîr, fikir û sentez ku dikarin me, gelê me, welatê me bi pêş ve bibe, hewce ne. Di vî warî de, ronakbîrên kurd divê bi rol û wezîfa xwe rabin û wan bi cih binin. Heta îro, li her derî, ronakbîr xwediyê sê esasan bûye;

1- Ronakbîr dan û standineke xurt, kûr û fireh bi civat, gel û kultura xwe re aniye pê. Ewî bi hîs û mêjî, bi daxwaz û xebata xwe civat, gel û kultura xwe jiyaye.

2- Ronakbîr rêberiya bîr, fikir, raman û dan û standinên nû kirine. Ger pratîkî, ger fikrî. Dan û standina ronakbîrê nûjen, her gav, bi îfşên kevn ên ronakbîran re hebûye. Lê ew mîna wan nebûye, li ser rîya wan, lê ji wan cihê bûye. Wî hem nîfşên kevn parastîye (ji ber kirin, eser û berhemên wan ên baş û qenc) û hem jî rexnegir bûye (ji ber kêmanî û çewtiyên wan).

3- Ronakbîr her gav, bi ronakbîrên din re, dan û standineke xurt û pozîtîv aniye pê, ji wan dîtîn û mesaj wergirtine û mesajên bîr û bawerîya xwe ragihandiye wan. Bi alîkariya sentez, organ, mûesese û rêkxistinan, hemû bi hev re, wan "zanebûna yekgirtî" bi pêş ve birine.

Bi van yekan û yen din ên mîna van, ronakbîran, li her aliyê dinê, rola xwe ya bîrewerî û civakî bi cih anîne... Bi bawerîya min, ji ronakbîrên kurdan re jî ev

yek divên.

Li jorê min gor ku di civata me de bîr, ditin, mesaj û perspektîv bi sînor in. Ev yeka ji bo ronakbîrên Kurdistanê bakur jî rast e. Ew jî tê de ne. Sedemên kêmanî û bi sînorbûnê ber bi çav in; zordariya dewletê. Zordariya dewletê rê li herikîna civata me girtiye. Ji pir û pir mêj ve ye ku herikîna civata kurdî giran û hêdî ye. Ronakbîrên me jî fekiyên herikînen civakî yên welatê me ne.

Bê guman, heta ew bendên ku rê li herikînen civakî yên welatê me girtine, neyên têkdan, herikînen xurt, serbest û azad bi cîh nabin. Ji ber vê yekê, rê, rêkxistin û bernamên siyasî pir pêwîst in. Le, herwekî tê zanîn, heta tevger, rêkxistin û bernamên siyasî ji aliyê xebat û beşdariyên din ên civakî neyên tahmdan û têkûzkerin, tu havil bi dest nakeve, ked vala dere. Jixwe giringiya beşdariya civakî, ronakbîrî û çandî di vir de ye.

Ji bo her tiştî bername, plan û program divê... Ji ziman, tarîx, edebiyat, çand, huner, musik, xebat û lêkolînen civakî, tevgerên jin, xort, kal û pîr û meslekî û h.w.d. re bername û xebat divê. Li gora her aliyê civatê, xebatên pîralî divên. Ev, destpêka pîralîbûnê ye. Bi tenê, bi vî awayî, beşdarî, tecrube, perspektîv, mesaj û zanînen curbecur derdikevin holê. û bi tenê hingê "zanebûna yekgirtî" dikare bibe pîralî û xurt. Hingê pêla wê bilind dibe û çarçewa wê fireh dibe. Bi kurtebirî; berî hewr tiştî bername, plan û programên civakî, çandî, edebî, siyasî. Piştî, li gora wan, xebat û beşdariyên curbecur û bi dû re jî, encam, netîce û havilên curbecur ku "zanebûna me ya yekgirtî" bilind dibe...

Mebesa min bi van rêzan ev e; diyalog û pêwîstiya diyalogan...

IV

Yek ji aliyên baş ên zimanê kurdî, rakêşana peyv û gotinan e. Peyv û gotin hevûdu radikêşînin û bi

alîkariya lêker, girêk, daçek û qertavan, di cihên cuda de, bi manayên cuda, tên bikaranîn. Mesela gotina kar. Kar bi alîkariya "alî" dibe alîkar, bi alîkariya "hev" dibe hevkar, bi alîkariya "bi" û "anîn"ê dibe bikaranîn, bi alîkariya "cot"ê dibe cotkar... Kemal Badilî'yê rehmetî di kitaba xwe ya bi navê "*Kürtçe Grameri*", 1965, de baş nişan dide.

Hevpeyvîn jî yek ji wan peyvên rakêşandî ye. Hevpeyvîn bi gelemperî di cihê interviu'ya awrûpayî de tê bikaranîn. Helbet, ew di dewsa interviu'yê de jî dikare were bikaranîn. Lê, gelo meriv vê gotinê di dewsa diyalogê de jî nikare bi kar bîne?..

Belê, me diyalog divê. Ji kes, hêz, tevger, çîn û kategoriyên Kurdistanê re diyalog divê. Û bi taybetî jî ji ronakbîrên kurdan re diyalog divê. Welatê me ji bo her tiştî hewcedarê diyalogan e. Û ji ber rolên xwe yên civakî, ji her kesî bêtir, ronakbîrên kurd hewcedarê diyalogan in.

Ronakbîr ew aliyê xwe yê siyemîn ku min li jorê qal kiribû, bi alîkariya diyalogan bi cih tîne. Me got, ji me re bername, beşdarî, tecrube, perspektîv û mesajên curbecur hewce ne. Lê bi qasî van, diyalogjî hewce ye, pêwist e. Eger di navbera van tişt û tevgerên curbecur de diyalog tune be, hingê dîsan "zanebûna yekgirtî" bi pêş ve nare. Ji lewre, sentezên nû û konstruktîv dernakevin. Di welatên paştmayî û bîndest de, meriv mesajên hevûdu bi hêsanî ji hev werdigire, lê bîyî sentez, netîce, encam û havilên nû...

Di navbera tiştên curbecur de, dan û standinên xurt pêwist in. Erk û wezîfa vê yekê jî li ser milê ronakbîran e. Ronakbîr, bi rolên xwe yên civakî, rêberên civatê ne. Berî herkesî, ronakbîr divê di navbera xwe de diyalogeke xurt û jîndar pêk bînin. Heta ronakbîr di navbera xwe de diyalogan ava nekin, ew nikarin di navbera kes û hêzên din de jî diyalogan bînin pê. Ji ber ku, digel berberî û dijîtiyên xwe, dîsan ew di civatê de katagoriyeke pir girîng in.

Ronakbîr, bêyi diyalogên jîndar, nikare bibe ronakbîr. Hingê aliyekî wî/wê kême e. Rast e, gava ronakbîr eser û berhemên xwe diafirîne, ew bi tena serê xwe ye. Ew bi tenê diafirîne. Lê li milê din jî ew bi dinya derve re di nav dan û standineke xurt de ye. Bi tenê diyalogên jîndar û xurt dikarin rê li afirîna eser û berhemên heja veke. Yanê ronakbîr divê, bi baweriya min, li milekî ronakbîrekî xweser be û li milekî jî ronakbîrekî yekgirtî û kollektîv be. Bala wî/wê li derve be, ew mesajên der û dora xwe û yên dervayî xwe werbigire, wan bikole, lê hûr be û bi kar bîne.

Bê guman, dan û standin û diyalog bi têkiliyên şexsî ava nabin. Meriv çiqas jîr dibê bila bibe, ew nikare her kesî bibîne, xwe bi her derî bilezîne û her erk û wezîfê bi cih bîne. Naxêr, li serê cihanê, hê tu kes evcend bihêz û zîrek nebûye. Rê û şeweyên diyalogê cihê ne; weşan, organ, enstîtusyon, konferans, tevger, rêkxistin... Bi riya van, ronakbîr dikarin bi hev re û bi derveyî xwe re diyalogan binin pê.

Di heyama me ya nûjen de, meriv diyalogên fikirî, siyasî, çandî, edebî û civakî bi alîkariya organ û rêkxistinan ava dike û bi rê dixê. Ev organ û mûesese ew cih û war in ku tê de diyalogên ku "zanebûna yekgirtî" bi pêş ve dixîne, tên pê.

Di dawîya nivîsara xwe de, ez divê, ji bo diyalogên weha, li gora baweriya xwe, şertên pêwîst jî binivîsim; demokrasî û tolerans. Yanê ji bo ku diyalogên bikêr û heja li dar bikevin, em divê demokrat bin û xwedî toleransê bin.

Îlon, 1983

Guherînên cîhanê û kurd

Berî niha bi çendekê şairê ereb Adonis hatibû Swêdê. Kitêba wî «Aghani Mihyar ad-Dimashqi» bi swêdî derketibû û Adonis ku ji Sûriyê ye, li Lubnanê demeke dirêj jiyaye û niha li sirgûnê, li Parîsê dijî, bi hincêta weşîna kitaba xwe hatibû Swêdê. Şevkê ez, Adonis, nivîskarê tirk Demir Özlü û şairê kurd Şerko Bêkes li restoraneke li hev civiyan û li ser hal û hewalê cîhanê û Rojhelata Navîn hinekî peyivîn. Tiştên ku ji wê sohbeta xweş û germ derdiketin, ev bûn:

- Cîhan ji binî ve diguhere. Rûpeleke tarîxê tê girtin, rûpeleke nû vedibe. Ew blok û sîstemên ku heta niha cîhanê di navbera xwe de parve kiribûn, hêdî hêdî têk derin. Himên peyman û lihevhatinên mîna Sykes-Picot, Lozane, Molotov-Ribbentrop, Yalta, Tehran, Potsdame hildiweşin û rê li peymanên nû vedibin.

- Di vê guherîna mezin de mêjî, bîr û bawerî, nêrîn û pîvan jî diguherin. Nêrîn û pîvanên ku me heta niha pê tevgerên xwe bi rê dixistin, diguherin. Termên wekî pêşverûtî, paşverûtî, merivahî, demokrasî, hevaltî û biratî, enternasyonalîzm û h.w.d. şekil û naverok diguherînin.

- Ev guherîna gerdûnî dê -bivê, nevê- tesîr li navçeyê ku em, kurd, ereb, tirk, faris, cihû tê de dijîn, bike û navçe û rewşa îroyîn ya navçê dê hêdî hêdî biguhere. Lê belê, ev guherînen ku dê li Rojhelata Navîn biqewimin, mîna guherînen Rojhelata Ewrûpayê nebin. Herwekî ku tê zanîn, di guherînen Rojhelata Ewrûpayê de, ji Romanyayê pê ve, li tu derî xwîn nerijîya û ev guherîn bi şeweyekî demokratîk hatin pê. Lê, li Rojheleta Navîn

ku warê neçarî, paştamayin, anti-demokratizm, bêgavî û zordar û dîktatorên biçûk e, dê xwîn birije. Ji ber sedemên tarîxî, dînî, siyasî û civakî, guherînen Rojhelata Navîn dê bi xwîn be û mîna hêlekanekê hemû navçe bihejîne.

- Meriv divê ji bo van guherînan hazir be da ku çaxa pêla guherînan rabû, meriv di binî de nefetise û li ber pêlê nere. Berî herkesî jî kurdên bêdewlet, bêquwet û jihevketî divê hazir bin.

«Kurd divê hazir bin...» Lê çawan? Bi çi awayî? Çi divê? Meriv divê çi bike?..

Du roj bi dû wê şeva xweş re, serê min bi wê sohbeta bisûd û bi pirsên jorîn tijî, ez çûm konferanseke navneteweyî [21-23.09.90] ku PEN-kluba Swêdê amade kiribû. Gelek nivîskar û ronakbîr, swêdî, danmarkî, finî, amerîka-latînî, afrîkayî, rus, çînî, polonî, letonî, ermen, ereb, faris û kurd, li wê derê gihîştibûn hev. Yek ji babetên konferansê «*Guherînen cîhanê û rewşa zimanên bindest û biçûk*» bû.

Gava li ser vê babetê hat peyivîn, bê guman, li ser zimanê kurdî û rewşa zimanê kurdî jî gelek tişt hatin gotin. Zimanê kurdî ne zimanekî biçûk e, ew zimanekî kevn e û ji aliyê 20 milyon merivî tê peyivîn. Ji bo pêşxistin û nûkirina zimanê kurdî gelek tişt jî çêbûne. Herwekî dr. Kemal Fuat di nivîsara xwe «*The origins, development and state of the kurdish language*» [Yearbook of The Kurdish Academy 1990, hejmar 1] de behs dike, ronakbîrên kurdan hewl dane ku zimanê xwe yê zikmakî bi pêş xînin. Bi taybetî Tewfik Wehbî [1891-1984] û Celadet Bedirxan[1892-1951] di warê zimanzanistiya kurdî de, Abdullah Goran[1904-1962] di warê zimanê şîir de û îbrahîm Ehmed[1914-] di warê zimanê pexşan de xebatên hêja kirine û berhemên baş derxistine. Lê digel vê çendê, zimanê kurdî zimanekî perçiqî, bindest, jihevketî û paştamayî ye. Ji ber rewşa siyasî ya welatê Kurdistanê, zimanê kurdî rê nabîne ku

xwe bi heyama nû bigihîne, xwe nû bike û nîrê jihevketîti û paştewayîni ji ser xwe bavêje. Lê ev rewş dê heta kengê dewam bike? Di vê guherînan mezîni de cîhê zîmanê kurdî li kû ye? Çi rê û şans li ber zîmanê kurdî hene? Ji bo avêtina nîrê kambax yê jihevketin û paştewayîni çî divê? Zîmanzan, ronakbîr, nivîskar û rojnamevanên kurdî divê çî bikin? Cîhan û ronakbîr û nivîskarên cîhanê ji bo zîmanê kurdî divê çî bikin?.. Ev jî, dîsan, çend pirsîyar bûn ku li konferansê hatin pêş. Û ev pirsîyar îroj çendîni ji wan pirsîyarên herî girîngîni ku li ber me ne û jê re bersîv û xebatîni divê.

Bi kurtebirîni, cîhan bi lez û bez diguhere û her tiştîni ser û binê hev dibe. Cîhana kevîni û pîrîni kirasê xwe yê kevîni ji xwe dike û kirasekî nû li xwe dike. U herkes li her aliyê cîhanê serê xwe bi van guherînan diêşîni û hazîrîni li pêşerojê dike. Bi qasî ku ez dibînim, di vî xebatê fikîrîni û kirdeyîni yê hazîriyan de li tarîxa xwe vegeîrîni cîhekî esasî werdigîre. Herkes li xwe û tarîxa xwe vedigîre. Herkes li xwe, hebûn, huwîyet, zîman û çanda xwe vedigîre. Gelên Baltîkî bi doza welatîni, zîman û çandên xwe radibîni. Baskî, katalanî û galîsî dixwazîni mafên xwe yêni neteweyîni firehtîr û kûrtîr bikin. Fransîzên Kanadayê û flamanên Beljîkî ji bo parastîni û pêşvejistîni zîman û çanda xwe qanûnên nû tîni pê. Meksîkayî li hember nîrê zîmanê amerîkayî/îngîlîzî tedbîrên nû distîni. Gelên biçûk yêni Yekîtiya Sowyetê, macarên Romanyayê, korsîkayîyên Fransayê, tîrkên Bulgarîstanê, arnawutên Yugoslavyayê, ermenên Qafqasyayê, tibetîyên Çînê, erîtreîyên Hebesîstanê, berberîyên welatên Mixrîbê û gel û neteweyên din yêni bîndest bi doza mafên xwe radibîni û ji bo avakîrîni pêşerojêke çetîr û ewletîr li tarîxa xwe vedîgerîni.

Li xwe û tarîxa xwe vegeîrîni ji ber gelek sedeman pêwîst e. Sîstem û blokên ku îro hene û cîhanê di nav xwe de parve kirîni, li ser neheqîyan, li ser xwîna gelek neteweyîni û gelîni, li ser perçekîrîni gelek welatan ava bûne.

Dengê gelek gelî hatiye birîn, bi darê zorê perda nizmahî, tirs, bêdengî û bêxiretiyê li ser gelek neteweyî hatiye rakîşandin. Tarîxa gelek gelî hatiye guhertin, gelek gel û netewe ji tarîxa cîhanê hatine derxistin û avêtin. Ew peyman û lihevhatinên ku di navbera serdestan de hatine pê, şekil û dûzaneke nû dabû cîhanê. Lê li ser neheqiyên pir û pir mezin. Tarîx bi neheqiyên tijî ye. Neheqiyên tarîxî tîne pê û diqewimin. Lê ev neheqî tu carî ji bîr nabin û heta ev neheqî rast nebin, birîn necebirin merivahî, tarîx û wext her û her bi birîn e, bi kul e.

Guherînên roja me rê dide ku neheqiyên tarîxî ji meydanê rabin û kul û birînên merivahî û tarîxê bicebirin. Jêr û nivîskarê meksîkî Octavio Paz di berhema xwe «*Le Labyrinthe de la solitude*» [Xaçeriya Tenêtiyê] de dibêje ku ziman, gel û neteweyên bindest her gav di kêleka tarîxê de jiyane. Welat û dewletên mezin û serdest rê nedane ku ev ziman, gel û neteweyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxê de bilizin. Rola navendî ya welat û dewletên mezin û serdest bûye.

Lê îroj, guherînên cîhanê rê dide ku ev ziman, gel û neteweyên bindest roleke navendî di avakirina tarîxa pêşerojê de bilizin. Di tarîxa merivahiyê de, heye ku ev cara yekemîn e ku ev gel evçend nêzikahî li fersend û îمكانên guherîna qedera xwe dikin. Ji ber vê yekê herkes li tarîxa xwe vedigere da ku bikaribe doza huwiyeta xwe bike û bikaribe roleke navendî di tarîxa pêşerojê de bilize.

Li gora gelek pispor û zaneyan, dinya îroj ber bi desentralîzasyoneke bingehîn diçe. Desentralîzasyonek ku neheqiyên tarîxî ji holê radike û ewlehiyekî metîn ji bo mafên gelên bindest û biçûk tîne pê û rê dide ku ev gel û netewe bikaribe, bi rastî, «*Danezana Gerdûnî ya Mafên Merivan*» di jiyana xwe ya civakî û siyasî de bi cîh bine. Nemaze bendên 2. û 21. ku li ser mafên serbestiya kesên û neteweyan in.

Lê li vê derê tiştekî heye; ji bo ku gel û neteweyên biçûk

û bindest bigihên van mafan, ew divê bi yek bin. Her netewe divê yekitiyeke metîn û bi quwet bine pê, daxwazên xwe yên neteweyî zelal bike û bi her awayî yekitî û hêza xwe nişan bide. Ji ber ku zimanê navneteweyî yê çareserkirina mesele, kosp û astengan hê ji zimanê yekitî û hêz û quwetê ye.

Gelo kurd di vî warî de li kû ne? Ew di kîjan konaxî de ne û çi dikin?

Rewşa kurdan li ber çavan e, jê re gotinên dirêj navê. Ji bervajiyê pêşveçûn û guherînên cihanê, rewşa kurdan ne tu rewş e. Ji bervajiyê yekitî, hêz û quwetekî yekgirtî, kurd di her warî de ji hev ketine û nikarin xebat, gotin û daxwazî xwe yên curbecur bikin yek. Ez ne bawer im ku ji vê rastiya tahl re mîsal hewce ne. Di rewşeke weha de, tirsê min[û tirsê gelek kesên din] ew e ku kurd dîsan ji pêşketin û guherînên gerdûnî bêpar bimînin û gava pêla guherînan li navçeyê rabe, ew li ber lingan biçin. Eynî mîna heyema şerê yekemîn yê cihanê. Hingê jî cihan bi lez guherî. Lê ji ber perçebûna pîralî, kurd nikarîbûn bigihîştina mafên xwe. Dewsa ku em bigihîjin mafên xwe, welatê Kurdistanê bû goristan, bi qasî niv milyonî kurd hatin kuştin û piştî welêt şikest, ew bû çar perçe.

Bi hêviya ku tarîx dubare nebe, min dil heye vê nivîsarê bi du rêzên Adonis biqedînim;

«Ji şevên avîs re

ez welatekî diafirînim ji xweliya tarîxê»

Armanc, hej. 109

Huwiyeta Neteweyî

Li ser pirsê huwiyeta neteweyî peyivîn hem pir hêsan, hem pir zehmet e. Pir hêsan e, ji ber ku em hemû dizanin ku her netewe xwediyê ziman, çand, tarîx û welatekî xweser e. Ev mefhûm jî bingehên huwiyeta neteweyî ye. Pir zehmet e, ji ber ku meriv nikare, bi çend gotinan yan jî bi çend "şerhên" sathî bersîva pirsên Em kî ne? Em çi ne? Em ji kû tên û ber kû derin? bide.

Yek ji wan nivîskar û filizofên ku serê xwe bi pirsên weha û bi mesela huwiyeta neteweyî diêşîne, nivîskarê meksîkî Octavio Paz e. Herwekî ku tê zanîn, wî nivîskar û şairê giranbiha îsal xelata Nobelê jî wergirt. Ji ber ku bi hênceta xelata Nobelê, li ser Octavio Paz pir hatiye nivîsîn, min dil tune ku ez li ser jiyana, berhem û şairiya wî binivîsim. Lê belê, gava meriv li ser huwiyet û şexsiyeta neteweyekî dipeyive, bivê nevê, heşê merivan diçe ser ger û lêgerîna Octavio Paz. Ji ber ku nivîskarî û şairiya Octavio Paz li ser gera huwiyetekî neteweyî û daxwaza şexsiyet, ziman, tarîx û çandeke xweser ava bûye. Ji yana wî bi vê ger û lêgerînê pêçayî ye. Di her nivîsar, şîr û berhema wî de şopên vê ger û lêgerînê hene. Ev şêst sal in ku wî daye ser riya xwenasîn, li xwe xwedî derketin û xwe nûkirinê.

Octavio Paz meksîkî ye, yanê mensûbê neteweyekî bindest û welatekî perçiqî ye. Bi hatina spanyoliyan trajediya tarîxa Meksîkayê dest pê kir. Eynî mîna tiştên ku bi serê kurdan de hatine, spanyoliyan bi serê Meksîkayê de anîn; bi darê zorê welatê Aztek û Inkan ku bav û kalên Octavio Paz bûn, vegirtin û ji ziman heta adet û ûsilên xwe, her tiştên xwe li ser serê xelkê

Meksîkayê ferz kirin. Zimanê gelê Meksîkayê winda bû, medeniyeta wan a bedew û dewlemend ji hev ket, rûpelên tarîxa wan a kevnare hatin girtin û bi destê spanyoliyan rûpelên nû ku reş û kirêt bûn, hatin nivîsîn, şexsiyet û huwiyeta meksîkî bi dengê tîfing û topên spanyolî hate perçiqandin û merivê meksîkî bû stûxwar, bêçare û bindest.

Û bi dû keft û lefta sedsalan û tarîxeke dirêj ji xwîn, xwîdan û hêsirên çavan re, îro jî, Meksîka û ziman, çand û huwiyeta neteweyî ya meksîkî di bin nîrê cîranê xwe yê mezin Yekitiya Amerîkayê de ye... Ma nivîskar û şairê vî welatê perçiqî û lawê vê tarîxa trajîk Octavio Paz nekeve pey hebûn û xweseriya welat, tarîx û gelê xwe, gelo hingê kî dê bikeve pey? Ne bi tenê Octavio Paz, lê herweha Carlos Fuentes û gelek nivîskar û ronakbîrên meksîkî jî bi eynî wezîfê rabûne û bi heyecan û daxwazeke bêwest û bêrawest ketine pey pirsiyarên mîna Em kî ne, Em çi ne, Em ji kû tên û ber bi kû derin?..

Yek ji wesîf û xusûsiyetên herî mezin ên ronakbîran ew e ku ew bi kar û berhemên xwe bibin dengê mêjî û dilê welatê xwe, zimanê his û bîrên gelê xwe, çavê hal û hewalê tarîxa xwe û niwênerê yekemîn û metîn ê huwiyeta neteweyê xwe. Gava ronakbîr dikare bi vê rolê rabe û van karan bi cîh bîne, hingê ew ronakbîr e. Ferqeke mezin di navbera ronakbîr û berdevkên xwenda de heye. Ronakbîr dipirse, diafirîne, li tarîxa xwe xwedî derdikeve, feyde û dahatûya welat û neteweyê xwe li ser her tiştî re digire, xwe perçeyekî tevgera gerdûnî ya merivahiyê dibîne. Herçi berdevk e, ew neafirîne, lê vediguhezîne, napirse, lê diparêze û dixwaze tarîx, çand û huwiyeta neteweyê xwe têxe nav kirasê teng ê xwediyê bîr û baweriyên ku berdevk jê re berdevkî dike. Octavio Paz ji bo xwe û welatê xwe dibêje ku *"aqlmendên navdar her tiştî û herweha ferqiyet û newekheviya me û Amerîka Başûr, bi tenê, bi termên*

ekonomîk îzeh dikin û dibêjin; ew dewlemend û pêşketî, hûn neçar û paşketî ne... sebebê her tiştî jî ev e, ferqiyet jî ji vir tê... na, ev yeka ne rast e, eger ev bîr rast be, hingê rol û giringiya tarîx, adet, tore û huwiyeta neteweyî li kû dimîne?"

Tarîx, adet, tore û huwiyeta neteweyî hem ji bo do û îro, hem ji bo pêserojê pêwist e. Ferqên ekonomîk li her aliyên dinê hene û encamên ferqên ekonomîk jî, bêguman, pir in. Lê ronakbîrekî ku ketiye pey pirsiyarên li dora huwiyet û şexsiyeta neteweyî, nikare rû ji tarîx, adet, tore, ziman û çanda welatê xwe bade. Ji ber ku tarîx reh û rêç e; adet û tore bîr û hizr e; ziman û çand mêjî û ruh e. Gava welatekî yan neteweyekî yan merivekî xwediyê tarîx, adet, tore, ziman û çandeke xurt be, hingê tevgera wî jî xurt e. Ew bi xurtî pê li axê dike, bi xurtî dimeşe, bi xurtî difikire, bi xurtî diafirîne. Ew bi xwe bawer e, zû tiştan ji hev derdixîne, pihêt bi stuyê neheqiyên digire, bi leza birûskê bîr bi tiştan dibe, ji xwe fedî nake, dikare yekitiya xwe ava bike, nabe berdevkê kesî û hebûn û xwesiriya xwe her tim diparêze.

Gelo rewşa me kurdan, di vî warî de çawan e? Gelo ronakbîrên kurd di warê huwiyet û şexsiyeta neteweyî de çi dikin û li kîjan qonaxî ne?.. Berî niha bi çendekê, ez bi balafirê diçûm Parîsê. Min çend kitêb jî, ji bo rêwitiyê, bi xwe re dibirin. Yek ji wan kitêban a Şahîne Bekîrê Soreklî *Mehkemekirina Selahaddîne Eyûbî* bû. Gava balafir bi firê ket, min birayeke sar danî ber xwe û kitêba dostê xwe vekir û dest bi xwendinê kir. Kitaba biçûk şanoyeke [piyeseke] biçûk ku li ser hukimdarê îslamî Selahiddîne Eyûbî bû. Selahaddîne Eyûbî kurd bû, lê li kurdiya xwe xwedî derneketibû û bûbû şervanê dîn û ola îslamê û li hember xaçperestên Awrûpayê ola îslamê parastibû. Ew hukimdarê jîr, têkoşerekî yeman ê îslamê bû. Wî ola îslamê parastibû, lê welatê xwe Kurdistanê û gelê xwe yê Kurd ji bîr kiribû. Ola

îslamê bi ser ketibû, lê welat û gelê wî ji hev ketibûn. J.B. Soreklî jî di piyesa xwe de Selahiddînê Eyûbî ji dewrên kevn wergirtibû û anîbû roja me, 1993, da ku wî mehkeme bike û jê bipirse, "Selahiddînê Eyûbî, we ji bo çi sûda gelê kurd nehanî ber çavan?"

Piyas bi zimanekî xweşik kêmaniya hîs û bîrên huwiyeta neteweyî diyarî xwendevan dikir... ðcar sernavê kitêbê bala rêwiyê ku li kêleka min rûniştibû, kişand. Ew jî porreş bû û ji Stockholmê diçû Parîsê. Em hinekî, bi zimanê swêdî, bi hev re, li ser Selahiddînê Eyûbî peyivîn. Haya wî ji meselan hebû û ew merivekî serwext bû. Bi dû xeberdana bîskeke re, min jê pirsî ka ew ji kîjan welatî bû. Wî pêşî got Îran, paşê jî got Urmiye. Min jê pirsî û got, "ma Urmiye ne bajarekî kurdan e?" Wî got, "belê, ez kurd im jî. " Ew "jî" ya ku wî anî dawiya cimla xwe, ez êşandim. Herçend min bi bersîva wî dizanîbû, min dîsan jê pirsî, "çima jî?" Bersîva wî mîna min dipa bû; ew merivekî enternasyonal bû, mesela çîneyetiyê ji mesela neteweyî girîngtir bû... Ev rewşa ku ne xeribî min bû, agir bi dilê min xist. Rewş ne xeribî min bû, ji ber ku min jî bi qîre qîra xwe ya li ser "sosyalizm û enternasyonalîzmê" nefes li gelek kesan çikandibû. Bi dû re, piştî ku ez rastî ziman, çand, edebiyat û neteweyên din hatibûm, ez li xwe û ziman, çand, edebiyat û huwiyeta xwe ya neteweyî ve geriyabûm. Niha jî zîlamê kurd ê Iranê di eynî rewşa kambax de bû... Em her sê, ez, zîlamê kurdê Iranê û Selahiddînê Eyûbî, li ser esmanan, dibûn şirikê tiştêkî nexweş; kêmbûna zanîna huwiyetêkî neteweyî. Ev rastiya me bû. Rastiyeke tahl ku me ji sedsalan û vir ve jê kişandibû. Zanîna huwiyeteke neteweyî li ba me kêmbû. Kesên ku haya wan ji vê zanîne hebû, li ba me kêmbûn. Kesên ku bi doza huwiyeteke neteweyî rabûbûn, li ba me kêmbûn. Bîr û bawerî û îdeolojiyên ku zanîn û şîûra huwiyet û şexsiyeteke neteweyî ji me bi dûr dixistin, em dil girtibûn, em bûbûn berdevkên xelkê,

-bêyî ku haya me jê hebe;

- Eger em ê bibin misilman yan komunist, em divê bibin misilman yan komunistên welat û neteweyê xwe.

- Eger zanîn û şîûra huwiyeteke neteweyî li ba me xurt be, em ê bikaribin ji her celeb bîr, bawerî û îdeolojiyan destkewtî bibin û wê bîr, bawerî û îdeolojiya ku bi dilê me ye, ji bo pêşvebirin û yekîtiya welat û neteweyê xwe bi kar binin...

Loma pirsiyarên ku Octavio Paz li pey in, Em kî ne, çi ne, ji kû hatine û ber bi kû derine, pirsiyarên bingehîn in û bala merivan divê her tim li serê be.

Armanc, hej. 110

ji NECMETTİN BÜYÜKKAYA re

Birayê NECO, kekê delal,

Sala 1990'î ji me xatir dixwaze û diqulipe ser sala 1991'î. Meha çilê û 23'ê meha çilê dîsan tê. Ji wê roja 23'ê çila 1984-an û vir ve, 6 sal derbaz bûn. Ji wê roja ku tu li girtîgeha eskerî ya Diyarbekirê şehîd ketî û vir ve 6 sal bihurîn. Sala 6-an diqulipe û dikeve 7-an. 7 salên bêyî te...

Niha, gava ez van rêzan dinivîsim, şevê dest pê kiriye. Şeva welatê bakûrê niha ber bi rojê nû dere. Lê ecêb e, şeva reş xwe bi rengêkî spî radipêçe. Berf dibare. Kuliye nî spî yê berfê li ber pencera min dilîzin. Berf, kuliye nî berfê, rengê berfê zora reşa şevê dibin. Ronahî di şeva reş de diçirûse û kulî hêdî hêdî xwe berdidin jêr... Kuliye nî berfê ku ji der ve dest li min dikin, heşê min ji oda min a biçûk a xebatê hildigirin û dibin derekî din. Heşê min ji welatê xerîbiyê bi firê dikeve û dere bajarê Siweregê, welatê Kurdistanê... warê bav û kalan...

Sal 1961, roj çile bû, haya min ji bayê felekê û gerîna dewranê nîn bû; ez zarokêkî 8 salî bûm. Kalikê min wefat kiribû. Kahniya ruh û can serê xwe danîbû axa rehmetê. Em, malbata me, bav û apên min, heval û dostên malbatê li goristana bajarê Siweregê bûn. Siwerega xopan hê nû bûbû xwedî goristanekê. Deriyê goristanê bi sitûnan û kevirên mezin ava bûbû. Li dora goristanê dar hatibûn çandin. Goristanê haziriya umrekî dirêj dikir... Di destpêka goristanê de, gorek hatibû vedan. Kalikê min, bextiyarî û kêfxweşiya min di wê gorê de hatibû veşartin. Dinya ecêb bû... kalikê min, bêyî ku ji me xatir bixwaze, çûbû û hew vedigeriya... Berf dibarî, kuliye nî berfê, bêyî ku haya wan ji tiştêkî hebe, dilîstin û bi nazdarî xwe berdidan

jêr û li jêr, kirasekî spî dikişandin ser axa teze ya gora kalikê min. Dinya sar bû, lê ronî û pak bû. Goristan spî dikir. Berfê ronahî reşandibû ser goristanê. Wê gavê goristan û mirinê mohra xwe li min xist. Heşê min ê zarok bi veqetîna kalikê min û ronahiya wê roja çilê hat risandin. Ew roj, ew goristan, ew ronahî bûn siya min û ketin pey min. Ez li kû, ew li wir... Gava, sala 1979, ez û te li Şamê, li goristana Taxa Kurdan, li ber qebra Mîr Bedir-Xan bûn û me li miriyên welatê Kurdistanê dinihêrî, min ji te re got; aramiya goristanan bala min dikişîne û ew roja zaroktiya min û goristana Siweregê ji heşê min dernakeve...

Goristana Siweregê roj bi roj firehtir û dirêjtir bû. Bi dû kalikê min re, gelek nasên din jî, li wê derê, ketin xewa ebedî; pismamê min û dostê te Ferit Uzun, bavê min, ap û birarziyên min... û niha jî tu... Wê goristanê tu jî, lawê xwe yê yekta [bi her wesfê xwe yekta] Necmettin Bûyûkkaya jî hembêz kir. Gelo wê tu bi rêz û rêzdarî, bi qedr û qîmet hembêz kir? Gelo wê bi girîn û axîn, bi dilovanî û delalî bedena te ya xort rapêça? Gelo wê doraliyê gora te bi rihanên mîna bejna te û bi gulên mîna rûyê te neqîşand? Û îro, gelo ew goristana bav û kalan ji bo te dilorîne û strana te, xewna te, daxwaz û armanca te bi hemû welêt digihîne?

Bira, biracan NECO,

Mixabin ku ez heta îro jî nikaribûm bihatama ser gora te û gulek daniya ser axa te. Min ne gora bavê xwe, ne ya Ferit û ne jî ya te ziyaret kiriye. Ev hesreta dilê min e... Lê gava min serê xwe danî diyarê rehmetê, hingê ez dixwazim vegerim goristana zaroktiya xwe û li kêleka te û Ferit bikevim xewa ebedî. Hingê kuliyên berfê dê, mîna roja zaroktiya min, li ser gorên me govendê bigirin. Ev jî xewna min e...

Herçend min nikaribûye gulek jî dayinim ser gora te, lê ez dizanim ku keça te, delaliya ber dilê te Serdil her tim gulên sor tîne û dide bavê xwe. Te hay jê heye; Serdil mezin bûye. Ev bûn 13 sal ku min jî ew nedîtiye. Lê li

gora gotinan, ew bûye keçeke bi dilê te...

Heye ku niha ne şûna gotinê be, lê piştî ku eskerên bêbext te li zîndana tarî ya Diyarbekirê kuşt, min xwest ji Serdilê re nameyeke dirêj binivîsim û jê re behsa te bikim. Mîna destanekê. Destana jiyana te ya pak, daxwaza te ya pîroz, dilê te yê xurt, heşê te yê serwest, baweriya te ya pole û wîdanê te yê nerm... Lê min heta niha jî hê ew xelas nekiriye. Peyvên min ên xaf têr nakin ku ez bikaribim wê biqedînim û bi Serdilê bigihînim... Bi rêdana te, ez dixwazim li vê derê rêzên pêşin ên wê destanê binivîsim...

"JI SERDILA MERXASEKÎ GORBEHIŞT RE ÇEND GOTIN

*Serdilê, gulîzerê... Keça delal,
Roj giran, dil tenik, çav bi hêsir in.
Sersilê,
Ez çawan bibêjim, ji te re çawan bidim fahmkirinê...
Serdilê, ji îro pê ve,
Ji wê şeva reş a 23.01.84-an pê ve
Edî ji devê te dê gotina BAVO dernekeve...*

*Axx Serdil, ax çivîka Bavo,
Wan kuştin... hêviyên te jî kuştin,
Dijîminan, dijîminên hêviyên te,
Di şeva tarî de
Li pey cax û deriyên hesin
Bi bêbextî hêviyên te vetisandin,*

Axx Serdil... di rojên weha tu giraniya gotinan namîne. Reh diguwişin ser hev, dil ditengize, mêjî naxwaze bedenê bi rê xîne... Li min bibihure ku ez nikarim bi zimanekî xweşik û nermik bi te re bipeyivim...

*Dijwar e, Gulîzerê dijwar e.
Li welatê me jûyan dijwar e.*

Li ser şehîdbûna hevalekî peyivîn, yan nivisîn, yan fikirîn

Dijwar e.

Zarotiya te,

Evîn, heval û hogirê diya te, şêrê pîrika te

U hêviyên me... û hêviyên me ji me digirin Gulizerê.

Serdilê,

Xwişka xwe, pîrika xwe, kalikê xwe yê kokim bihewîne,

Ji wan re bibêje ku

Diyarbekir, Silêmaniye, Mehabad û Cizîre

Di şîrê de ne.

Ji wan re bibêje ku

Ew mêrxas, ew jîr, ew birewer bû.

Ji wan re bibêje ku

Wî ji we hez dikir,

Ji te û xwişka te, ji diya te, ji kalik û pîrika te,

Ji meriw, heval û hogirên xwe,

Ji gel û welatê xwe hez dikir...

Serdilê,

Ez niha li pirtûkeke bavê te dinihêrim; Doza Kurdistan. Di çapkirina vê pirtûka hêja û tarîxî de alikariya bavê te jî pir bû. Di pirtûkê de, şehîdên me yên neteweyî li pey hev, di nav rûpelan de, rêzbûyî ne. Şêx Seîd, Seyid Ebdulqadir, Xalidê Cibirî, Yada Axa, Dr. Fuad Beg, Bavê Tûjo, Seyid Riza, Qadî Mihemed û gelekên din tê de ne... Ma tu dizanî, bavê te di bin sûretê Bavê Tûjo de çi nivisiye?.. "Qehremanê mezin" ... Wî weha nivisiye... Qehremanê mezin...

Serdilê, kezîzerê,

Bavê te hevalê qehremanên mezin bû...

[Sibat-1984]

Armanc, hej. 111

Zimanê Kurdî

Seydayê Ehmedê Xanî, berî niha bi sê sed salan, di "Mem û Zîn"ê de, gotiye;

*Da xelk nebêjin ku Ekrad
Bê meerîfet in, bê esil û binyard
Enwaî melet xudan kitêb in
Kurmanc lenê di bê hesêb in
Hem ehlê nezere nebên ku kurmanc
Işqek ne kirin bo xwe amanc*

Eşqa ku Seyda behs dike kitêbên kurdî ye, nivisîna zimanê kurdî ye, bi zimanê kurdî kitab afirandin e... Nemiriya Seydayê Ehmedê Xanî ji vir tê: wî bi kurdî, bi zimanê zikmakî, bi gotinên bav û kalan nivisî. Wî peyv û gotinên kurdî mîna gewher, lûlû û yaqûd li ser kaxizên spî reşandin, şewq û ronahiya peyv û gotinên kurdî bi her aliyê welêt gihandin. Wî, mîna zêrkerekî, peyv û gotinên kurdî hûnandin, neqîşandin, peyv û gotinên kurdî li hev anîn û pê eserên abadîn afirandin. Wî ji peyv û gotinên kurdî lehiyeke nemir ava kir... û ya herî girîng, rê li ber nîşên nû rast kir.

Herwekî tê zanîn, berî niha bi çend heftan, li Tirkîyê, serokkomarê Tirkîyê Turgut Ozal û gelek gernasên dewleta Tirkîyê li ser zimanê kurdî peyivîn û behsa serbestkirina zimanê kurdî kirin. Gelo ew dixwazin çi bikin? Ew çi difikirin, bi çi awayî dixwazin rê bidin zimanê kurdî û nivisîna wî?.. Em hê baş bi vê yekê nizanin. Lê ev munaqaşe û gotûbêjên dawîn dîsan, careke din, yek ji wezîfên herî girîng ên kurdan(nemaze ên ronakbîrên kurdan) pêşberî me kir: kurd divê li zimanê kurdî xwedî derkevin, pê bixwînin û binivîsin,

wî pêşve bibin. Bêguman, gelek girîng e ku meriv bizanibe ka dewleta Tirk çî û çawan difikire. Pir û pir girîng e ku serbestî û azadiyek ji bo zimanê kurdî were pê. Lê girîngtirîn tişt ew e ku kurd bi xwe li zimanê xwe xwedî derkevin, zimanê xwe mîna nan û ava xwe biparêzin, pê bijîn.

Em hemû pê dizanin ku gelek tevgerên kurdî û ronakbîrên kurd, bi xurtî, li zimanê xwe xwedî dernakevin, pê napeyivin, pê nanivîsinin. Ew rizgarî û serbestiya zimanê kurdî dihêlin pey "şoreşa mezin". Ecêba mezin ev e; ew ji bo "Kurdistanê yekbûyî û xweser" şer dikin, dixebitin, lê kar, xebat û tevgerên xwe ne bi zimanê xwe, bi zimanekî biyanî, bi rê dibin... Ma li vê derê kêmaniyekê, şaşiyekê tune? Çawan ev daxwaz, armanc û xebatên pîroz ê bi zimanekî biyanî û bêyî zimanê kurdî bi ser keve? Ma zimanê kurdî ne yek ji hîmên esasî yên netewayê kurd e? Ma şexsiyeta kurdî û huwiyeta gelê kurd bi zimanê kurdî nehatiye risandin?

Zimanê kurdî divê di her celeb tevgerên kurdî de bibe zimanê esasî. Ev yeka hem prensîbekî ehleqî ye û hem jî ji bo biserketina daxwaz, armanc û xebatên pîroz pêwistiyekê ye. Kurd dikarin di tevger û xebatên xwe yên curbecur de zimanên din, tirkî, farisî, erebî, îngilizî, fransîzî, alemanî, rûsî û h.w.d. bi kar binin. Bikaranîna zimanên din, ji bo me û tevgerên me yên pîralî dewlemendî ye. Lê zimanê esasî, hîmê bingehîn divê zimanê kurdî be. Ji ber ku zimanê kurdî heyina herî muqeddes ya civat û tarîxa kurdî ye, ew nişana edet û ûsilên tarîxa kurdî û nişana baweriya pêşerojên tevger û civata kurdî ye. Zimanê kurdî ruh û giyanê netewayê kurd, alaya serihildanên kurdî û rêberê tarîxa hezar salan a kurdan e. Zimanê kurdî hem kilîta deriyê dilê merivên kurd hem jî kilîta têgihîştina çand û edebiyata kurdî ye. Meriv bi tenê dikare, bi alîkariya zimanê kurdî, bi musîka bedew û dewlemend a kurdî sermest be.

Çawan tevger û ronakbîrên kurd dikarin bê zimanê kurdî bixebitin, bilebitin, bifikirin? Zimanê kurdî, li serê vê cîhana kambax, mal û warê kurdan e, stariya wan e, parêzgeha wan e, ji bo wan hembêza dê ye, germahiya dapîr û bapîran e... Serokkomar û gernasên dewleta Tirkîyê çi dibêjin bila bibêjin, lê ew tiştêkî tînin bîra me; merivên têgihîştî, tevgerên siyasî û ronakbîr, gel û neteweyekî serwext divê, berî her tiştî, rêz û rêzdariyeke bêhempa nişanî zimanê xwe ye zikmakî bide. Kesê ku nikaribe rêz û rêzdariyeke maqûl nişanî zimanê xwe bide, ew nikare rêz û rêzdariyê nişanî tu tiştê din jî bide. Kesê ku li zimanê xwe xwedî dernekeve û jê hez neke, ew nikare li tu tiştêkî din jî, bi başî, xwedî derkeve û jê hez bike.

Ziman nişandeka haletî ruhiyê civatan e. Bi xêra zimanê civatê û qayide û normên wî zimanî, meriv dikare civatan fahm bike. Civata kurdî û insanên kurd jî bi zimanê kurdî tê fahmkirin. Ji ber ku insanê kurd hê jî bi zimanê kurdî dipeyive, bi zimanê kurdî difikire, bi qayide û normên zimanê kurdî tevgerên xwe bi rê dixê. Ma li ber destê tevgerên civakî, siyasî û ronakbîrî yên kurdan, ji zimanê kurdî pê ve, dikare çi tiştê hêjatir hebe?

Nemaze ji bo me kurdên Tirkîyê, Suriyê, Lubnan û Yekitiya Sowyetê, bi kurdî peyivîn, nivisîn û fikirîn pêwistiya herî mezin e. Ji ber ku, ji her kesî bêtir, em li ber xetera asîmilasyon û windabûnê ne, em di bin bandûr û tesîra zimanên biyanî de ne. Gava em li zimanê xwe vegehin, hingê em ê li xwe û şexsiyeta xwe jî vegehin. Em ê di ruh û şexsiyeta xwe de guherînên mezin û pîroz binin pê. Ma ji destê kesê bêşexsiyet çi tê? Ew dikare çi bike, çi biafirîne?.. Ma kesê ku bi şexsiyeta xwe, bi huwiyeta xwe ya neteweyî, bi ziman û çanda xwe bawer nebe, baş bi wan nizanibe, dikare mîna Seydayê Ehmedê Xanî berhem û eserên abadîn biafirîne?

Bi kurdî fikirîn, nivisîn û afirîn tevgereke pîroz,

kurdî nivisîn, fikirîn û afirîn li hember qirêjî û gemariya serdest û zordaran rawestîn e, li hember bêdengî û bêrûmetiyê serîhildan e, li hember tirs û şermezariyê qîrîna baweriyê ye, li hember derew û sextekariyê alaya rastiyê hildan e; xweşî, germahî û paqijî ye; rûmet e.

Serokên dewleta Tirkiyê, pir caran, dibêjin ku zimanê kurdî nîn e. Ew iddia dikin ku zimanê kurdî devokeke tirkî ye. Çima ew van gotinan dikin? Ji ber ku ew dizanin; em kurd li zimanê xwe xwedî dernakevin, pê naxwînin û pê nanivisînin. Ew dizanin ku kesên ku bi zimanê kurdî nivisîne û dinivisînin, bi tiliyên destan tên hejmartin, rojname, kovar û kitabên kurdî pir hindik in. Eger bi sedan nivîskarên kurd hebûna, kitabxanên me hebûna û ew bi kitêbên kurdî tijî bûna, rojnamên me pir bûna û ew bihatina xwendin, zimanê tevgerên me yê civakî, siyasî û ronakbîrî kurdî bûya, gelo wan ê dîsan van gotinan bigotina û van iddiayan bikirina?.. Ew dizanin ku piraniya me ji eşqa ku Seydayê Xanî behs dike, dûr in. Ew dizanin ku *"enwayî millet xudan kitêb in, Kurmanc tenê di bê hesêb in."* Ji ber vê yekê ye ku ew herçend behsa kurdan û zimanê kurdî jî bikin, bi hêsanî, zimanê kurdî dixin qalib û kirasekî pênc peran.

Rûmet û bêrûmetî, rûgeşî û rûreşî, serfirazî û bindestî û h.w.d. bi hev re ne. Ew du aliyên tiştan in û pir caran sînor jî di navbera wan de ne zelal û ne diyar e. Bi bawerîya min zimanê kurdî vê sînorê diyar û zelal dike. Çima Seydayê Xanî bû nemir? Ew bû nemir, ji ber ku ew li aliyê rûmet, rûgeşî û serfirazî yê sînorê bû. Ew bû nemir, berhem û eserên wî bûn nemir. Lê mixabin ku xewna wî jî hê nemir e. Xewna wî rûmet, rûgeşî û serfiraziya zimanê kurdî bû.

Em divê ji bîr nekin; xewna Seydayê Xanî hê jî xewn e û îroj jî derbas dibe.

Armanc, hej. 112

Eger me jî hebûna hin nemir...

Mamosteyê edebiyata kurdî Mam Hejar Mukriyanî şeva 21'ê sibatê wefat kir. Hingê ez li Parîsê bûm. Li ser mirina Mamosteyê mezin, Enstîtiya Kurdî li Parîsê şevê amade kir û deftereke bîranînê vekir. Min jî li defterê, bi vê şeweyê, rêzine kurt nivisîn;

"Mamostayê Hêja... Te dabû ser riya Seydayê Ehmedê Xanî yê nemir. Niha tu jî, mîna Seyda, bûyî nemir... Tu her bijî..."

Hevalekî ku hingê li kêleka min bû, li rêzên min nihêrî û bi ken got,

- Malava, Mamoste wefat kiriye, tu dibêjî "her bijî..."

Her bijî...

Meriv ji kê re û kengê dibêje her bijî? Li ser mirina kê?

Bi bawerîya min, meriv li ser mirina şair û nivîskarekî mîna Mam Hejar, bêşik û bêguman, dibêje "her bijî." Ji ber ku ew ê bi eser, berhem, avahî û xebatên xwe her bijî. Di dil û mêjiyê me de. Li ser rûpelên rojname, kovar û kitêbên me. Li cîh û war û avahiyên me.

Tiştê ku Mam Hejar dike nemir; jiyana wî ya dirêj [70 sal], xebatên wî yên siyasî, edebî û ronakbîrî û bir û baweriyên wî yên pêşverû, welathezî û merivhezîyê ye. Hê di xortiya xwe de, wî beşdarî li tevgera Komara Mehabadê kiriye, gelek rojname û kovar derxistine, di gelek rojname û kovaran de nivisiye, 22 kitab weşandine, şîrên Omer Xeyyam wergerandine kurdî, hin kitêbên tarîxî ji farisî wergerandine kurdî, "Dîwana" Seydayê nemir Melayê Cizîrî, digel şerh û ferhengê, weşandiye, "Mem û Zîn" a Seydayê nemir Ehmedê Xanî wergerandiye zaravayê mukrî û soranî û

Ehmedê Xanî wergerandiye zaravayê mukrî û soranî û digel şerh û ferhengekê, weşandiye û şîirên xweş, giranbiha û abadîn afirandine û bi nivîskarî û şairiya xwe ziman û edebiyata kurdî dewlemendtir kiriye...

Merivekî weha dê, bêguman, her bijî. Mirin şexs û bedena wî ji me bi dûr dixîne, lê belê ruh û giyanê wî, bîr û baweriyên wî, eser û berhemên wî her li ba me ne. Ew nemir in.

Nemirî ev e. Kesê nemir bi vî awayî dibe nemir...

Milan Kundera, nivîskarê navdar ê çekoslawakî, di romana xwe ya dawîn *"Inmortalité"* [Nemirî] de behsa du celeb nemiriyê dike; nemiriya biçûk û nemiriya mezin. Nemiriya biçûk ew e ku meriv, piştî mirinê jî, di heşê nas, dost û cîranên xwe de dimîne, di bîr û heşên wan de dijî. Heta ku ew jî dimirin. Îcar nemiriya mezin ew e ku meriv, piştî mirinê, di heşê nenas û xelkê de dimîne, di bîr û heşê netewe, gel û navçeyekî de dijî.

Herkes nemir e. Mezinê malekê, giregire malbatekê ji bo mal û malbata xwe nemir e. Keyayekî gundekî ji bo gundê xwe, heta demekê, nemir e. Piştî mirina wî, nifşekî-du nifş, bavekî-du bav wî bi bîr tine. Meriv û nasên wî, xelkê gund behsa wî dikin. Lê paşê, ew ji bîr dibe. Nemiriya kesên weha bi sînor e; hem ji aliyê wext, hem ji aliyê cîh û war.

Lê, nemiriya nemirên mezin bêhed û bêhidûd e. Jê re ne cîh û ne jî war qîm dike. Ji ber ku wan bi eser, berhem, avahî, xebat û fikrên xwe ruh û can dane neteweyekî û herweha insanîyetê. Nemirên mezin ne keyayê gundê xwe, mezinê malbata xwe û serekê koma xwe ya biçûk in. Ew ne li pey keyatî, mezinahî û serekiyê ne. Nemirên mezin wîjdanê neteweyê xwe, pîvanê merivevîniyê û sembolê xebat û lebatên rast û dirust in. Ew li pey afirandin û avakirina eserên nû, ronesans û şoreşên fikrî û nûjenkirin û dewlemendkirina medenîyet û neteweyan in. Ew li pey dewlemendî û rengîniya jiyana siyasî, çandî, edebî û

civakî ya civatan in. Ew li pey eser, afirîn û avahiyên in. Eser û avahiyên wisan ku gel û neteweyên wan û însaniyet pê serbilind bibe. Ew ne merivên îdare û îdarekirinê ne, ew merivên afirîn û avahiyê ne.

Jiyana rojane, xire-cir û teşqelên rojane, şer û dijîti û kar û xebatên nedûrbîn mîna berfa li ber tavê ne. Ew dihelin û winda dibin. Ew îroj hene, sibê tune ne. Lê eser û berhem tav in. Ew îroj jî hene, sibê jî hene, dusibê jî hene... Ew şewq didin me, ronahî direşînin ser me. Ew jiyana me ya basît û dinya me ya ku bi şer û teşqelan tijî ye, ronî dikin.

Loma xwediyên van eser û berheman nemir in. Loma ew her û her hene, ew her û her dijîn. Kî dikare bibêje ku Goethe najî? Kî dikare îddîa bike ku Shakespeare îroj ne li mal û bîraxanên îngilîzan e? Kî dikare bibêje ku dengê senfoniyên Beethoven, Mozart, Schubert û h.w.d. îroj aheng û aramiyeke xweş nade dil û ruhê merivan? Kî dikare bibêje ku eser û avahiyên Gaudî ne serbilindiya gelê Katalan û Spanyayê ne? Kî dikare bibêje ku rêzên nivîskar û şîrên nûjen ên farisî bi bîr û fikrên Fîrdewî nehatine neqşandin?..

Gava em çavê xwe li ser tarîxa gel û neteweyên pêşketî digerin, em dibînin ku nemirên van gel û neteweyan pir in. U ew her dixwazin, dil dikin û hewl didin ku nemirên wan pirtir bin. Ji ber ku piraniya nemiran nişana pêşketina wan, garantiya pêşeroja wan û sembola jiyana ronakbîriya wan e. Lê li ba gel û neteweyên paştmayî û bîndest rewş bervajiyê vê yekê ye. Li van welatan hejmara nemiran pir kêm e û bîr û şîûra pirkirina hejmara nemiran tune. Bêguman nemir bi eser û avahiyên xwe dibe nemir. Kes bi qise û gotinan nabe nemir. Lê belê, ji bo avakirin û afirîna eser û berheman jî rê, gav û îmkân divên. Gel û neteweyên ku dikarin van rîyan vekin, gavan bavêjin û îmkanan peyda bikin, dikarin bibin xwediyê nemiran.

Mîna her gel û neteweyê paştmayî, hejmara nemirên

kurd bi pêçiyên tiliyan dikare were hejmartin. Nemirên kurd mîna stêrikên serê sibê ne; kê m in, hindik in. Mixabin ku ev yeka rastiya me ya tahl e. Ma em dikarin navê çend nemirên kurdan di warê huner, çand, edeb, avahî, felsefe, îlim û siyasetê de bihejmêrin? Di warê çand û edebiyatê de, Mîr Celadet Bedirxan, sala 1941, weha dibêje; "... ji eserên beriya islamiyetê hesêb tiştêk nemaye. Piştî islamiyetê ji nav kurdan gelek şahîr, edîb û peyayên zana rabûne, lê eserên xwe bi piranî bi erebî, bi farisî an bi tirkî nivîsandine û ji wan millet û edebiyata wan re xizmeteke mezin kirine... Yên ku bi kurdmançî nivîsandine gelek hindin in û wan jî bala xwe nedaye zimên û çêtir kêfa xwe ji pirsên erebî û farisî re anîne..." [Hawar, hej. 33]

Nemir tav û stêrik in. Meriv li gora wan rê li ber xwe rast dike. Seydayê Ehmedê Xanî bi xêra nemirên beriya xwe rê li ber xwe rast kir û bi xwe jî bû nemir. Mam Hejar bi xêra Seydayê Ehmedê Xanî rê li ber xwe rast kir û bi xwe jî niha bû nemir. Seydayê E. Xanî di şîreke xwe de nemirên beriya xwe bi nav dike û weha dibêje;

"Min da ilama kalamî mewzûn Alî bikira li banê

gerdûn

Bi nav e riha Melê Cizêrî Pê hey bikira Elî Herîrî

Keyfek we bida Feqiyê Teyran Heta bi edeb bimaye

heyran

Çi bikim ko qewî kesed e bazar Nîn in ji qimaşê re

xerîdar"

Bi hêviya ku ji qimaşê kurdî re jî hebin xerîdar û bazara kurdî nemîne kesed û me jî hebin bêtir nemir...

Amanc, hej. 113-114

Bigî Welatê min ê delal, bigrî..

Gava Ovidius, şahîrê hukimdariya Romayê, nivîskarê bajarê Romê, bi neheqiyekî mezin sirgûnî Zerya Reş, wî aliyê dinê, bû, hingê wî xemgir, bîhteng, keserkûr, hîsên xwe weha bi lêv kirin; meriv gurê hev in...

Ez, mîna kurdekî, di van rojên reş de, bi keder û keser, pir caran li gotina Ovidius a basîd û balkêş difikirim. Ji ber ku ez dizanim; kurd, gelê jibîrbûyî yê dinê, qurbanê herî mezin ê Rojhelata Navîn, niha, li ser rîya sirgûnê û mirinê, xemgir, bîhteng, birçî û keserkûr, di bêdengiya hêsirên çavan de, hîsên xwe weha bi lêv dikin; meriv gurê kurdan in...

Ew gotina kurdî ku di esasê xwe de trajediyêke mezin e, îro, careke din, bi qetliamên rejîma Saddam û bi bêdengiya cihanê li hember van qetliaman, rast derdikeve; bi tenê çiyayên kurdan dostên wan in. Heval û dostên kurdan nîn in. Her gav îxanet li wan dibe. Ew dibin qurbanê îxanetê, îxanetê û dîsan îxanetê... Hemû gelên ku diperçiqin û li ber xeterên mezin in, digel her tiştî, dîsan bi awayekî, xwediyê alîkariyên ekonomîk, siyasî, eskerî û ehleqî ne. Lê ne kurd. Li Rojhelata Navîn ku warê zordarî û dîktatoriyê ye, mesela USA û hevalbendên din ên bi quwet li piştê cihûyan, hemû şêx, emir û dîktatorên ereb li piştê filistîniyan, Iran û Sûriye li piştê şihyên Iraqê, Siûdî Erebiyan li piştê sûniyên Iranê, Turkiye li piştê turkmenên Iraqê û ezeriyên Iranê ne. Lê kes, tu kes ne li piştê kurdan e, bêyî dijmin. Ne dinya Rojava, ne dinya Rojhelat, ne welatên cîran û ne jî hin welatên din dostên kurdan in. Rojava, bi serekiya Engilistan û Fransê, di destpêka 1920-an de, piştê kurdan şikand û welatê kurdan di nav dewletên ku bi temamî dijminê kurdan in û bi temamî ji adet û ûsilên însaniyet û demokrasiyê bi dûr in, parve

ji adet û ûsilên însaniyet û demokrasiyê bi dûr in, parve kir. Bloka komunist, bi serekiya Yekitiya Sowyetê, bi durûtî û bêhlehqiyekî mezin, tu carî alikariya kurdan nekiriye û her gav alikarî li Turkiye, Iran û Iraqê kiriye ku ew serîhildanên kurdan, 1925, 30, 45, 75..., bişkinin. Welatên cîranên bêbext ku di nav tixûbên wan bi xwe de beşekî ji gel û welatê kurdan heye, tu carî alikarî li kurdan nekirine û bi tenê xwestine kurdan li dijî cîranên din bi kar binin. Wan kurd bi tenê, mîna qurbanê listikekî ditine û ne tiştêkî din...

Çima dinya jiyanê bextewar û hêja ji gelê kurd re pir dibîne? Çima ji vî gelî evçend tê tirsîn, tê nefretkirin? Çima ev gel evçend tê perçiqandin? Çima ev gel dê, ji 1844-an û vir ve, di her deh salî de carekê, qetliamekî mezin bijî? Gunehê vî gelî çi ye, vî gelî çi guneh kirine ku evçend biperçiqe, bê vetisandin û ji bîr bibê?.. Iro, di van rojên şînê de, ez û 25 milyon kurd van pirsan ji xwe dikin...

Heta berî niha bi sê heftan jî, her tişt xweş, baş û bi hêvî dixuya. Li Konferansa navneteweyî ya li ser kurdan, li Hasseludden, Swêd, 15-17 adar, 1991, çîrûskên hêviyê ji çavên beşdarên kurd difiriyan. Serek û niwênerên Cepha Kurdan ku iro serekiya şerê li hember diktatorê Baxdayê dike, bi hêvî, fikr û baweriyên ronî tijî bûn. Wan pêşerojê çêtir û însanî û bextiyar xeyal dikirin... Kurdan bawer dikirin ku êdî dawiya tunela tarî û reş dixuya. Ronahiyê nêzîkî li wan dikir. Ew çembera şeytanê Beko Ewan ku kurd mecbûr mabûn û tê de dijiyan, dest pê kiribû ku bişkiyê... Kurdan navê Hêvî li zarokên xwe yên nûbûyî dikirin.....

Kurdan baweriyê xwe bi Irakekî yekgirtî, demokrat, plural û layîk dianîn. Wan, car bi car, ji hemû dinê re digotin ku Irakekî yekgirtî, demokrat, plural û layîk garantiya mafên kurdan e. Gotinên wan ne ji bo xapandina cîhanê bûn, wan bi dil û can bawerî bi gotinên xwe dianîn. Ji ber ku li cîhanê tu neteweyekî

tune ku mîna kurdan ji nebûna demokrasiyê evçend
kişandibe û tu netewe tune ku mîna kurdan evçend li
pey aramî û ewlehiyekî demokratîk be.

Kurdan bawer dikirin ku ew dê, îcar, nebin berdevk û
qurbanê listikên dewletan, îcar, bêtir xweser bin û
alîkariyeke navneteweyî werbigirin û îcar bi ser
kevin...

Wan bawer nedikirin ku dinya û Yekitiya Koma
Neteweyan ê fersend bide Saddam ê şikestxwarî û
birîndar da ku ew li kurdan xwe... Lê "dijminên"
dîktator û xwînrejê Baxdayê bi xwe ew fersend danê.
Yekitiya Koma Neteweyan, USA û şexsê George Bush
Saddam vexwandin ku ew, Hitlerê nû (George Bush
Saddam weha bi nav dikir) gelê kurd ser jê bike. George
Bush ew tiştên ku ji bo rizgarkirina Kuweyta hûrik û ji
nû ve avakirina jiyanêke bextewar ji bo milyonekî
kuweytiyan kir, ji bo bi milyonan kurdan nekir û ew
fersend neda kurdan. Wî kurd ji alîkarî û parastinê
bêpar hiştin. Wî bi şîretê Siûdiyan Saddam û rejîma wî
ya xwînrejê û qesab tercîh kir û kurd avêtin ber pencên
cinawirekî xof, xwînrejê û birîndar...

Tiştêkî pir aşkere û diyar e; eger rejîma Saddam
nikaribûya çekên modern û giran, helikopter û
balafirên şer bi kar baniya û ev îmkanên rejîmê
nebûna, kurd ê neşikayana û rejîmê ê bi ser neketa.
Kurdan dijîtiyên xwe dan aliyekî û yekitiya xwe ava
kirin, wan hemû gel (ji zarokê heft salî ta kalê heftê
salî) bi rêk xistin, programek pir mutewazî ji bo
lirakekî demokratîk û Kurdistanekî otonom
pejirandin û şer kirin û li ber xwe dan... Gelekî bêpişt,
perçiqî û tenê çî dikare ji vî bêtir bike?

Berî çend rojan, li rûpela yekemîn a rojname îngilîzî
The Independent wêneyek li ser qetliama kurdan hebû.
Li wir, li milekî, George Bush masîvanî dike û masiyeke
mezin nû ji avê derdixe û li milê din jî Saddam Husên
masîvaniya kurdan dike û bi çenqalekî masîvanan
gelê kurd ji Kurdistanê derdixe. Herdu jî kêfxweş

dixwiyin. Herdu jî kêfa xwe tînin û istirihet dikan. Herdu jî baş dizanin ka ew çi dikan... Ev wêna basîd hemû rastiye dibêje; George Bush jî, bi qasî Saddam, berpîrsiyarê qetlima kurdan e. Gotar û xeberdanên George Bush li ser dûzana nû ya demokratîk li cîhanê û li Rojhelata Navîn, bi tenê, sextekarî û durûtî ye. Gotar û xeberdanên Yekitiya Koma Neteweyan, USA û George Bush li ser da ku ew tekiliya xwe bi karên hundirî yên Iraqê nayinin, bi tenê, cynism e. Cynismeke nedîtî ye.

Gotar û xeberdanên George Bush ên bêhejmar li ser demokrasî, xweseriya neteweyî, mafê çarenîwîsîn, edalet û ehlaq, nemaze yên li ser ehlaq, derew in. Bi tenê derew. Wêneya 'The Independent' ê hemû rastiye diyar dike; George Bush bi qasî Saddam Husên xwedî ehlaq e. Ew kesên ku petrolê ji xwîna gelekî hêjatir dibînin, nikarin behsa ehlaq û durîstiyê bikin.

Lê hed û hudûdê durûtiyê nîn e. Niha, piştî ku rejîma Saddam tevgera kurdî şikandiye û gelê kurd qetl kiriye, dor hatiye ser gotar û gotinên alîkariya însanî. Ew wîjdanê ku bi xwîna gelê kurd hatiye şuştin, niha divê were paqijkirin. Niha, piştî ku xwîna gelê kurd rîjiyaye, gelekî ji warê xwe bûye û ew hêviya paqij a kurdan bi çekên Saddam bûye perçe perçe, wexta alîkariyên însanî hatiye. Pêşî kesê xwe nede ber avakirin û parastina jiyaneke bextewar a kurdî û kesê rê li cinawirê ku cîhana Rojava û Rojhelat ava kiriye, negire ku ew kurdan qetl bike û paşê, piştî ku cinawir bi ser ketiye, cîhan ê alîkarî li "kurdên mazlûm û bêçare" bike. Niha wext hatiye ku laş û meyîtê kurd ê qetl kirî, bi awayekî însanî bi gor be... Alîkariya însanî pêwîst e. Pir û pir û hema, bi carekê. Her roj, bi sedan zarokên kurd li Kurdistanê dimirin. Alîkariya însanî bi her awayî pêwîst e. Lê ev trajediya ku kurd tê de dijîn, heta ku ew mafên xwe yên neteweyî û însanî wernegirin û Koma Neteweyan û cîhana Rojava nebe garantiya van mafan û wan neparêze, dê berdewam be...

Berî niha bi çendekê, gava min kitêba Walter

Benjamin *Illuminationen*, kurte-nivîsarên wî yên balkêş, xwendin, demeke dirêj, min li sûretê wî yê ku li ser bergê kitabê bû, nihêrî. Wê çaxê min keser û kederek li ser çavên wî yên xweşik dît. Paşê, min eynî keser û kedera di çavên wî de, li hemû sûretên wî dît. Hingê min fahm kir ku ev eynî keder e ku ez pir caran di çavên hevalên xwe yên cihû û ermenan de dibînim; keser û kedera ku mensûb û endambûna gel û neteweyekî ku ji bo qetlîmanên mezin hatiye helbijartin. Keser û kedera ku meriv xwe bêpişt, bêhêz, çewtfahmbûyî û îxanatlêbûyî hîs bike. Keser û kedera ku meriv baş fahm neke çima evçend kuştin, zulim û zordariya dujehî li dijî netewe û gelekî bêpişt û bêçare... Lê, ez niha, di van rojên reş de, hîn çêtir fahm dikim ka çima Walter Benjamin û gelek cihû û ermenên din xwe di dema qetlîam û piştî qetlîaman kuştin. Ji ber ku ew bûn mehkûmên destana mirineke nehêja, ew bûn mehkûmên keser û kedereke bêeman û bêdawîn.

Heye ku kurd, ev 25 milyon merivên bextreş divê, ji bêtî liberxwedaneke qehreman, vê yekê bikin; hemû bi hev re, bi awayekî kollektîv, xwe bikujin. Hingê ew ne dibin meseleyekî hundirî û ne jî meseleyekî derwayî ji bo civata dinê û hingê, êdî, ne hewce ye ku kes xwe ji bo van kurdên "nerehet" eciz bike.

Ovidius, şahîrê nemir ê însaniyetê, di nameyeke xwe de, xemgir, bihteng, keserkûr, ji warê xwe yê sirgûniyê, ji wî aliyê dinê, weha dinivîsî; "*ez hatim vê derê... û ez ê li vir bimirim... Jixwe, ji bo pir kesan, gava stêrka min vemirî, ez jî mirim...*" U berî ku ew xatir ji dinê bixwaze û winda bibe, here, wî her tiştî bi gotineke din a basîd xelas kir; "dinya bêbext e..."

Kurd, gelê jibîrbûyî yê însaniyetê, ku niha li ser rîya mirin û revê ne, heq didin Ovidius û di bédengiya hêsîrên çavan de, weha dibêjin;

Bigrî welatê min ê delal, bigrî... dinya bêbext e, hê jî...

Amarçij115

Tolerans

Gelo kurdiya toleransê çi ye? Ez bixwe pê nizanîm. Heye ku peyv û gotineke kurdî di dewsa toleransê de hebe. Meriv dikare, bi erebî, jê re bibêje, "tehamul, musameha..." Yanê tiştêkî ku ne bi dilê merivan be jî, meriv bikaribe qebûl bike, rê bidiyê, xweş bibîne. Meriv bizanibe ku ji daxwaz û dîtînen merivan pê ve jî dîtî, tevger, lebat û daxwaz hene û ew jî xwedî maf in. Di civatên pêşketî û demokratîk de, peyva toleransê mefhûmeke (consept) esasî û bingehîn e ku endamên civatê pê perwerde dibin û her haya wan jê heye. Peyva toleransê yek ji hîmên wan civatan e. Kes wê naleqîne, pê nalîze û li dijî wê dernakeve. Ji ber ku herkes dizane, gava ew hîm bileqe, aheng û dûzana civatê û konsesusa di navbera çîn û komên civatê dê têk here. Civat ê ji hêz û quweta xwe wînda bike, dijîti, hemberî û navkokiyên hundurî ku ji bo civatan birînen kûr in, dê pir zêde bibin. Sergêjî û perçebûn ê dewsa zîrekiya civakî û entelektuelî û yekitiyê bigire. Yekdengiyekî tarî dê dewsa pirdengiyekî rengîn bigire... û gelek bûyerên din ên nexweş...

Ji ber vê yekê ye ku merivên welat û civatên pêşketî toleransa şexsî û civakî mîna îmkaneke baş dibînin. Ne mîna xeterekê ku rê li pêşketinê digire.

* * *

Çima ez qala toleransê dikim? Du hevalên min ên hêja hene. Gava ez wan dibînim, bi wan re dipeyivim an jî li wan difikirim, her, ev gotina toleransê tê bîra min. Ev herdu hevalên min jî, li welatê xerîbiyê, penaber in, ji Kurdistana Turkiyê ne, xwenda û ronakbîr in, ji bo welat û gelê xwe gelek tişt kirine û her di xizmeta welatê xwe de ne. Ji ber kar û xebatên xwe û daxwaz û

armancên xwe, ew nikarin vegerin welêt. Ew di nav hesreteke zîz de, jiyaneke penaber, di salên xwe yên 40-an de, dijîn. Bi gotineke din, hema çî bigire, qedera wan mîna hev e. Lê belê, wekhevîyên wan jî heta vê derê ye. Ji vê derê û pê ve, ew ji hevûdu pir cihê ne.

Yek ji wan pir cîddî ye, bala xwe pir dide ser rabûn û rûniştinê, pir bi diqet dipeyive, her gotina xwe bi caran dipîve û paşê dibêje, di dan û standinên xwe de pir bi ihtiyat e, ji lêkolîn û lêgerînan hez dike, analîz û nêrinên tarîxî, fikrî, felsefî jê re pir girîng in, ji siyaset û tevgerên siyasî hez dike, bi disîplîn û terbiya siyasî bawer e, tekiliyên wî bi tevgerên siyasî re xurt e, hemû belavok, kovar û weşanên wan dixwîne, li Ewrûpê, lê hema çî bigire, li dervayî jiyana ewrûpê, di taxeke dervayî bajarekî mezin, di nav kurdan de dijî, her gav dere civînên kurdên penaber, lê tu carî nare civîneke ewrûpî.

Yê din xweşsohbet e, ji henek û qîrfan hez dike, zêde guh nade rabûn û rûniştinê û paşgotinan, pir spontant dipeyive, hazircewab e, li gora her rewşê gotinên wî hene, pir bi hêsanî dikare bi her celeb merivî re bipeyive û dan û standin dayîne, bala wî li ser tiştên rojane ye, ji lêkolîn û lêgerînan hez nake, ji analîz û nêrinên kûr direve û henekên xwe pê dike, ew û siyaset û tevgerên siyasî pir ji hevûdu dûr in, belavok û kovarên tevgerên siyasî naxwîne û wan pir biçûk û nizm dibîne, eger pir ne pêwîst be, nare civênên kurdan, bi azadî û serbestiya şexsî û kabîliyeta şexsî bawer e, merivekî nerm e, pîvanên demokrasîyê û demokratbûnê jê re pir girîng in, di kar û xebatên xwe de jîr e û li gora xwe pir tişt dike û diafirîne, li Ewrûpê, di navenda Ewrûpê de dijî, zîman hîn bûne, bi hêsanî dikare bi ewrûpayîyan re bixebite, tiştên ku li Ewrûpê û cîhanê dibin, pir bala wî dikişîne, tekiliyên wî bi dezgeh û sazgehên ewrûpî re xurt in, berpîrsiyariyên wî hene...

Yanê du merivên ku ji hevûdu pir cihê ne û wesfên wan cuda ne. Qîsûr û kêmanî di vê yekê de nîn in. Meriv ji

hev cihê ne. Lê kambaxî ew e ku ev herdu hevalên min qet ji hev ne razî ne û bi hev ne qayil in. Herweha ew ji hevûdu hez jî nakin û nikarin tu carî bi hev re bixebitin jî. Yek ji yê din re dibêje "qeşmer û sivik", yê din jî jê re dibêje "paştamayî û hov". Herdu jî ew wesfên hev ên ku ew jê hez nakin, derdixin pêş û rexne li hev digirin. Bi vî awayî, dijîtiyek, berberiyek di navbera wan de tê pê ku tesira wî qet ne baş e.

Ma ev herdu heval, eger em wan gotinên vala mîna "qeşmer, hov..." li aliyekî bihêlin, hevûdu temam nakin? Ma wesfên cihê yên van hevalan bigihên hev, hingê hêz û quweteke çêtir û berfireh ê neyê pê? Ma dewsa dijîti û berberiyê, germahî û tolerans di navbera van hevalan de hebe, hingê feyda wan ê ne zêde be? Ez, pir caran, bi awayekî basîd, weha difikirim.

* * *

Heye ku ez çewt im, lê ez bawer dikim, ev bêtehamulî û nerazîbûna ku ez bi mîsaleke şexsî tînim zimên, di her aliyê me û civata me de heye. Bêtehamulî û ji toleransê dûrbûn, ez bawer im, yek ji wesfên me yên esasi ye. Dewsa ku em hevûdu bi alî û wesfên xwe yên taybetî qebûl bikin û dan û standinek li ser wê ava bikin, em dixwazin yên din jî mîna me bin, mîna me bifikirin, bipeyivin û tevgerên xwe bi rê xînin. Çi şexsî û civakî, çi siyasî û entelektuelî. Gava ew ne mîna me bin, hingê ew ne dost û hevkarên me ne jî... Ma ev ne yek ji wan sebebên paştamayin û jihevketibûna kurdan e?

Ji lewre, eger gotina toleransê yan jî hemberiya wê ya kurdî, bikeve nav zimanê me yê rojane û bibe kevirekî esasi yê stûna tevger û fikrên me yên şexsî û civakî, hingê dijîti û berberiyên me kurdan jî dê kêm bin.

Amac hej. 116

Rexne û Rexnegirî

Sê xwedyên kitêbeke edebî hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Nivîskar kitêba xwe diafirîne û diweşîne. Piştî ku kitap weşiya, ew xwedî diguherîne û xwendavan dibe xwedyê kitebê û bi xwendin û ditinên xwe li kitêbê xwedî derdikeve û wê dike nemir. Herçî rexnegir e, ew di navbera nivîskar û xwendevan de pireke xurt e. Ew pireke welê ye ku herdu aliyan digihîne hev û alîkarî li herdu aliyan dike da ku nivîskar hîn çêtir binivîse û xwendevan hîn çêtir bixwîne. Bi vî awayî rexnegir alîkarî li jiyana edebî dike da ku ew hîn geştir, xweştir, pêşketitir û kûrtir be.

Rexnegir bi karekî weha pîroz radibe. Bi alîkariya rojname, kovar, radiyo û kitêban, rexnegir dibe ziman, guh û çavên jiyana edebî. Ew kitêba edebî, form û naveroka wê û nivîskarê wê dide nasîn, çavê xwe li kêmaniyan û ditin û pêşniyarên xwe (ji bo herdu aliyan) dinivîse.

Ji lewrê pêşvexistina edebiyatekê, avakirina jiyaneke edebî û perwerdekirina xwendevanan pir bi rexne û rexnegiriyê girêdayî ye. Li cîhê ku rexne û rexnegirî hebe û xurt be, li wê derê, hêdî hêdî, edebiyateke xurt ji tê pê. Lê li cîhê ku rexne û rexnegirî tune be yan jî qels be li wê derê edebiyateke xurt hêşîn nayê û edebiyat û jiyana edebî di nav komeke teng de dimîne.

Gelo revşa rexne û rexnegirîya kurdî çawan e? Ez baver nakim ku kes bikaribe bibêje ku rewş baş e. Ji bervajiyê, rewş kambax e. Sebebên vê pir in. Berî her tiştî, zordariya dewletên dijmin, perçebûna welatê Kurdistanê, paştamayina civatê û bikaranîna sê elfabeyên cîhê (latînî, erebî, kirilî) di warê rexne û

rexnegiriyê de jî girêk û bêgaviyên mezin anîne pê. Digel wê yekê, perçebûna civakî û siyasî jî problem zêde kirinê. Mîna her tiştê kurdî, di warê rexne û rexnegirîya kurdî de jî mesele û zahmetî pir in û kesên kû serê xwe bi wan mesele û zahmetîyan diêşînin, kêmin in. Li hemû Kurdistanê û li derveyî welêt, bi tenê çend kes îlmê rexne û edebîyatê xwendine û serê xwe bi meseleyên rexne û rexnegirîya kurdî diêşînin û gava rê li wan vedibe, dîtînen xwe dinivîsin.

Li her derî, rexnegir danasîn, rexne û dîtînen xwe li ser sê pirsan ava dike; kî, çima, çawan? Û rexnegir, dîsan li her cîhê bi erîni (konstruktîv) dikeve pey bersîva van pirsan û bi erîni li esera edebî dinihêre...

Heye ku ez şaş im, lê bi qasî ku ez dibînim, li ba me kurdan ne weha ye. Ji ber sebebên ku min qalê kirin, em kurd ne bi erîni, lê bi neyinî (destruktîv) dikevin pey bersîva pirsan û bi neyinî li esera edebî dinihêrin. Loma, pir caran, li ba me kurdan, rexne dibe çêr, qîsên bêedeb û dijminahî. Û dewsa dilopên zêrin yênan danasîn, edeb, perwerî û dostiyê, pêûs dilopên jahrîn yênan bedbînî, hesûdî û berberiyê direşîne.

Kî ji vê yekê destkevtî dibe? Heye ku hin kes û hêz jê destkevtî bibin, lê ne kurd û edebiyata kurdî. Di vê rewşa kambax de, para nezaniyê pir e. Gava dewsa pisporan, militan û dewsa nivîskaran xwendevanekî ku çend kitêb xwendine, rahêjin pêûsê, rewş weha dibe. Ji lewre pir girîng e ku nivîskar, hunermend û ronakbîrên kurd hewl bidin rexne û rexnegiriyê û pêla vî karê pîroz bilind bikin. Ziman, edebiyat û hunera kurdî hewcedarê rexna bedew û rexnegirên pispor e.

Edebîyata kurdî hewcedarê rexnegirên welê ye ku

1-Bi îlim, qayide û prensîbên rexne, rexnegirî û edebîyatê perwerde bûye.

2-Pêşvexistina edebîyata kurdî ji bo wî/wê esas e û ji bo xwendevanan dinivîse.

3-Ji bo kesekî û hêzekê nanivîse û pîvanên bi tenê kesekî û hêzekê ji xwe re esas nagire.

4-Rû ji ehlaq û pîvanên rexnegiriyê ba nade, di nav komên îdolojî, siyaset, hêz û rêxistininan de xwesarîbûna rexnegiriyê ji bir nake.

5-Bi zimanekî sivik, zelal û xweş li ser kitêba edebî û nivîskarê wê agahdariyên esasî dide xwendevanan û aliyên baş û kêmaniyên nivîskar nîşan dide.

6-Bi zanîn rexnegirî dike û rexna xwe li ser lêkolîn, lêhûrbûn, agahî, rexne,şerh û giranbihayiyê avadike.

7-Tu carî rewşa zimanê kurdî û hejahiya nivîsîna bi zimanê kurdî û kitêba kurdî ji bir nake.

Wekî, destpêk, di vê hejmara Kurdistan Pressê de em dest bi rexne û danasînên kurtêçîrok û romanên kurdî dikin û hêvî dikin ku ev gav di xizmeta pêşvexistina rexne û rexnegiriya kurdî de be

Kurdistan Press, 26.Gulan.1990

Li ser romana TU

Berî her tiştî, ez spas dikim ku hevalên mamoste ez nivîskar hesibandime û vexwandime vê derê da ku ez bikaribim li ser romana xwe bipeyivim. Spas... Ez ê ji "romana kurdî" bêtir li ser romana xwe bipeyivim. Bi min xweş nayê ku ez mîna nivîskarê romanekê rabim û li ser romanên kurdî bipeyivim. Lê belê, bi dû xeberdana min re, em bi hev re dikarin li ser vê yekê jî sohbet bikin.

Bêguman, gava ez dibêjim "ez ê li ser romana xwe bipeyivim", ev nayê wê manê ku ez ê li ser başî yan jî xirabîya romanê bipeyivim. Xwendekar dikarin wê bipîvin û li ser hêjahîya berhemê bipeyivin. Lê ne nivîskar bi xwe. Min romana "TU" nivîsiye, ew êdî ji destê min derketiye. Ew niha ya xwendevanan e, ya gelê kurd e, ya tarîxê ye. Xwendevan û pêşerojê wê bipîve û li ser hêjahîya wê bipeyive. Ne ez... Ez dixwazim, bêtir, li ser sedemên nivîsîna vê romanê bipeyivim û bersîva pirsên çima, çi, çawan bidim û zehmetiyên nivîsînê, nivîsîna kurdî pêşkeşî we xwendekar û guhdarên hêja bikim. Di her nivîsîna berhemek edebî de hin kesp û kospên teknîkî hene, problemên lihevanîne hene. Zanîna van, ji bo pêşerojê, dibe tecrube. Nivîsîna bêproblem nîn e. Nivîsîn jî celebek matematîk e. Eger ev nivîsîn bi kurdî be, problem hin zêdetir in. Û di ser de, herwekî tê zanîn roman û nivîsîna romanê li ba me kurdan fenomenek nû ye. Ji lewre, kêmanî û çewtî pir in. Bêşik kêmanî û çewtîyên min jî hene.

Çima?

Gelo min çima ev roman nivîsî?.. Sedem pir in, lê bi kurtahî, ez dikarim vê yekê bibêjim: Di destpêka

1970-an de, 3.adar.1971, ez û çend hevalên din, em bi hev re hatin girtin. Bi qasî du (2) salan, ez li girtîxanên eskerî yê Diyarbekir û Anqerê mam. Girtîxana Diyarbekrê ji bo min bû tecrubeyek gelek mezin, bû dibistanek. Ji aliyê civakî, çandî, siyasî û zimanê min ê zikmakî û li wê derê, ez cara yekemîn, bi xurtî, rastî edebiyatê hatim... Bi dû derketina girtîgehê re, min her dil dikir ku serpêhatî û tecrubên xwe yê wê demê binivîsim. Lê qet min wext çênebû. Piştî1974-an, me dest bi xebatên siyasî kirin û heta ku ez hatim Swêdê, xebata siyasî û weşandina kovara Rizgarî ku min berpirsiyariyê dikir, dewam kir. Gava ez hatim Swêdê, min bîr û fikrên xwe yê di derheqê dema girtîgehan de, mîna not, rijandin ser kaxiz. Derketina derveyî welêt û ziman û çandeke nû nasîn jî hîn bêtir alîkarî li min kir ku ez ber bi aliyê edebiyatê bêm rakêşandin. Lê destpêkirin û nivîsîna romanê piştî 1980'yî ye. Di navenda 1981-an de, min dest bi nivîsîna romanê kir... Cunta eskerî ya Turkiyê, 1980, ji bo min bû dersek baş. Heye ku ez çewt im, lê min, mîna şexis, jê derxist ku mesele, zehmetî û problemên kurdên Turkiyê ne bi tenê qelsiya xebatên siyasî û rêkxistinî ne, herweha civakî, çandî, ronakbîrî, edebî, felsefî, nefîsî û h.w.d. in. Ji ber vê yekê, bala min bêtir, rakêşa ser ziman, edebiyat, çand û hunerê. Em dikarin bibêjin ku "TU" encam û berhema vê balkêşanê ye.

Lê belê, gava min dest bi nivîsînê kir û bi qasî 50 rûpelan nivîsî, min dît ku ez nikarim binivîsim. Ji ber ku kurdiya min têrî nivîsîna romaneke kurdî nedikir. Ez nikaribûm ji binî derkevim. Min berê jî bi kurdî dinivîsî û nivîsarên min di kovar û rojnamên kurdî de diweşîyan. Lê nivîsîna romanekê karekî kûrtir, firehtir û dirêjtir bû. Hingê min dev ji nivîsîna romanê berda û dest bi xwendin û temrînên nivîsîna kurdî ya edebî kir. Demeke dirêj, min berhema, eser û weşanên kurdî ku diketin destê min, xwendin. Min ji wan not derdixistin, lîsta peyv, cimle, gotin, edet û ûsilên

nivîsîn û fikirîna kurdî çêdikirin. Min, ji bo xwe, name, gotar bi kurdî dinivîsîn, bi rûpelan taswîrên edebî çêdikirin... Bi dû vê xebatê re, ez dîsan li romanê vegeyriyam. Yanî romana TU, meriv dikare bibêje, berdewama rîyeke dirêj e, dilopeke nû ya kahniyeke kevn e. Ev kitêb li kitêbên ku hene, zêde bûye. Wan ev anîne dinê. Hin ji gotin û qiseyên windabûyî yên wan kovar û kitêban, niha, di nav rûpelên TU de, dîsan, derdikevin ronahiyê.

Çawan?

Di nivîsînê de, jiyana min a girtîgehan bû esas. Ew dewr, wext, cîh û dewran bûn hîmên bingehin. Min dest bi salixdana wê dem û jiyane kir. Lê dîsan, gava xebat bi pêş ve çû û ez ketim nav romanê, ez têgihîştim ku ez ne romanek, lê riportajek, serpêhatiyek, bîranînekê dinivîsim. Qayide û prensîbên nivîsîna romanê hene. Meriv behsa xewn û xeyalan jî bike, behsa rastiyan jiyana û civatê jî bike, ev weha ye. Gelek roman ji serî heta binî xewn û xeyal in, tu pêwendiya wan bi rastiye nîn e. Lê belê, ew xewn û xeyal jî, dîsan, li gora pîvan û ûsilên nivîsîna romanê hatine hûnandin. Roman divê bête hûnandin, bedewiya edebiyatê divê tê de hebe, stîl, naverok, raxistin û ziman divê lihevhatî be û tahm bide xwendevan. Ew beşên sohbeta bi kêzê re, bi van bîr, hîzr û fikiran hatin pê. Eger ev beş nebûna, bi baweriya min, roman ê nebûya roman. Ew ê pir kêmbûya. Armanca min nivîsîna romanek bû. Ji bo vê yekê jî, ji dema girtixanan pê ve, tişt, bûyer, wext, dewr, dewran û cîh û warên din jî diviya hebûna. Min ew ceribandîn û beşên kêzê peyda bûn. Bi vî awayê, raxistina romanê hate pê.

Herwekî we dîtiye, roman bi du forman hatiye nivîsîn. Forma yekem girtîgeh, bûyerên girtîgehê û wê wextê di hundirîne. Jixwe roman jî li ser wan şax dide. Bi kurtî, em dikarin ji vê formê re bibêjin forma tu. Li wir nivîskar bi kesê yekemînê romanê(qehremanê

romanê) re dipeyive, jê re behsa wî û jiyana wî dike. Forma duwem jî, em dikarin bibêjin, forma ez e. Li wir jî, ne niviskar, lê qehremanê romanê bi xwe dipeyive. Ew bi kêzek re dipeyive. Ji qehreman re yek diviya ku pê re bipeyiviya. Min kêzek jê re peyda kirî.. Û tiştên ku qehreman ji kêzê re behs dike, piraniya wan çêkirî ne. Mesela wî hin tiştên ku xwendine, mina ku wî ew jiyane, behs dike. Ev yeka pêwist bû da ku min bikaribûya hin bûyer, wext, cih û dewrên din ên rast û nerast jî bixista nav romanê û roman, bi rastî, bikira roman. Peydakirîna kêzek, bêşik, xeyalî ye, fantazî ye, ne rast e. Bi alikariya xeberdana qehreman bi kêzê re, roman şax dide û vedibe, ber bi hin aliyên din dere. Girtîgeh, jiyana û wexta girtîgehê, bi vî awayê, perçe dibe, tê şkestin û hin wext, cih û bûyerên din dikevin navê.

Herweha roman ji deh beşan hate pê: pênc beş girtîgeh û jiyana wê derê û pênc beş jî bi kêzê re xeberdan û hin cih û dewrên din. Beşên ku bi kêzê re ne, herikîna bûyerên girtîgehê û taswîra wê demê dibirin, car bi car. Û li wir mesele û bûyer carina ber bi paş, carina ber bi pêş derin. Bi vî awayî, roman dîsan dizivire û tê cihê ku dest pê kiribû û li wir diqede. Di destpêkê de, qehremanê romanê li hucrekî ye, îşkence dîtiye, bîhteng e, tenê ye, esebî ye û bi tesadîfî kêzek dibîne û dest pê dike û bi kêzê re dipeyive. Gotinên wi tev li hev in, piranî ne li hev in û di nav wan de dûzan nin e. Tişt û bûyerên rast û nerast di nav hev de ne. Roman weha dest bi herikîna dike. Di dawiyê de, herikîna romanê dîsan xwe digihîne hucre û diqede. Di romanê de raxistineke edebî ya weha heye.

Çima min ev roman weha bi du formên nivisî? Ma ew bi tenê bi formek ve bihata nivisîn ne hêsantir bû? Ma hê ji bo pexşan û edebiyata kurdî ne zû ye ku meriv bi formên weha binivîse? Hin xwendevanên ezîz vê yekê ji min dipirsin... Di forma tu de bûyerek heye ku ez ji tê de bûme, pê re jiyame; hepîsxane. Girtin, lêdan, hepîsxane û h.w.d. tiştên nexweş in, bîhtengî ne. Ez bawer dikim

ku taswîrkirina wan û salixdana rewşa psîkolojîk ya wan ne hêsan e. Nemaze ji bo kesekî ku bi xwe jî tê de bûye û dixwaze wan tecruban bi zimanê kurdî û bi şeweyek edebî binivîse... Di vir de, min wisan çêtir dît ku bûyer û mesele hinekî ji min bi dûr kevin ku ez bikaribim wê demê binivîsim. Bi forma ez, ev yeka dê zehmet bûya. Loma min wê demê, mîna ku hatibe serê kesekî din, bi forma tu nivîsî. Wekî ku hatibe serê kurdekî. Mixabin ku jiyana hepisxanê li welatê me ne tiştêkî pir orijînal e. Gelek kes ketine hepisxanê. Loma min xwest di vî warî de xetên hevbeş bibînim da ku ji tecrubên hemû girtiyên welêt tiştine tê de hebin. Ew tecrube nebin tecrubên şexsekî, lê di şexsê kesekî de bibe neynika hemû tecruban.

Bêguman di helbijartina van forman de, eserên edebî ku min xwendibûn, tesîr li min kirin û piştî ku min li ser forma **tu bîyar da**, min ji nû ve ew eserên ku bi vê formê hatine nivîsîn, xwendin. Hin nivîskaran bi vê formê nivîsîne. Form ne hêsan e, lê xweş û pir edebî ye, eger meriv bikaribe li hev bîne. Meselan ji xwe bi dûr xistin û bi vî awayê taswîrkirin, bi qasî ku ez dizanim, ne hêsan e. Meriv divê hakîmê formê be da ku tê de wînda nebe û mêzîna herikîna gotinê têk nere. Ji bo agahiyê, min dil heye navê hin nivîskarên ku bi vê formê nivîsîne, li vir bibêjim; Carlos Fuentes, Oriana Fallaci, Julio Cortazar... û Ihsan Nûrî Paşa. Belê ew jî. Gerçî Ihsan Nûrî Paşa tu roman yan jî berhemên edebî nenivîsîne, lê nameyek kuwî ji "*xortê kurd*" re şandiye, di HAWAR'ê de weşiyaye. Ew name bi forma hitabê hatiye lêkirin û gelek xweş e. Û di romana TU de jî, hin hevokên wê namê, ji devê yek ji qehremanên romanê Apo, hatiye veguheztin. Nivîskarê navdar ê meksîkî Carlos Fuentes ku gelek roman û kurte-çîrok nivîsîne, bi vê forma ku ez qal dikimê kurte-romanek nivîsiye; *Aura*. Ev kurte-romana ku bi forma tu hatiye nivîsîn, gelek balkêş e, tê de şopên simbolîzma dawîya sedsala bihurî heye, xewn, xeyal û fantazî di nav hev de ne. Di

romanê de, nivîskar ji qehremanê romanê re ku ronakbîrekî ye, qala jiyana ronakbîr dike. Bi hêdika, sivik û tenik. Ew di nivîsara xwe "Çawan min Aura nivîstî" de behsa rîya nivîsîna vê kurte-romanê dike. Romana C. Fuentes û bûyerên tê de ji romana TU pir cihê ne. Lê ez dikarim bibêjim ku hawa û atmosfera vegotina Aura'yê gelekî alikariya min kir.

Herçî forma **ez e**, bi baweriya min, hêsantir e. Di vê formê de, kes û qehremanê roman û bûyerê behsa xwe dike. Berhemên edebî ku bi vê formê hatine nivîsîn, pir û pir in. Li ser vê formê jî, dîsan, ez divê behsa romanek C. Fuentes bikim; *Mirina Artemio Cruz*. Nivîskar di vê romana xwe de gelek form, şêwe û awayên gotinê bi kar anîne. Qehremanê romanê Artemio Cruz li ber mirinê ye û ew jiyana xwe ya bihurî bi bîr tîne. Haletê ruhiya mirinê, mîna xeta esasî, di hemû romanê de rakêşayî ye. Ew bihtengî, bêçaretî û esebiyeta li ber mirinê her xuyaye. Ji bo taswîrkirina qehremanê romana TU jî, di forma ez de, ev haletê ruhiye û ev şeweyê edebî diviya. Ji ber ku qehremanê me di romanê de girtî ye, îşkence ditiye, êşiyaye, perçiqiye, ditirse, bi tenê ye û nizane ka çi dê bi serê wî de were.

Hawayên ev her du formên romana TU ji hev pir cihê ne. Forma tu nerm, tenik, hêdî û giran e. Mîna şerîda filmekê. Taswîr, salixdan û vegotina psîkolojiya merivan di beşên ku bi vê formê hatine nivîsîn de, ji beşên din bêtir in. Forma ez bi lez û bez e, metafor, fantazî, xewn û xeyal tê de pir in, gelek aliyên wê çewt û şaş in, gotin bi hev namînin, carina ber bi jor, carina ber bi jêr in, taswîr ne li ser xetek rast in, ne heş lê daxwaz, ne mantik lê tesaduf esas in. Icar di beşên ku bi forma ez hatine nivîsîn de, haletê ruhiya însanekî ku li ber dînbûnê ye, heye. Raxistina romana TU, bi kurtahî, bi van şeweyan e. Hem ji aliyê bûyer û salixdana wan û hem jî ji aliyê awa û şeweyên wan, ev her du form ji hev pir cihê ne. Û ew bi zanîn di romanê de hatine bikaranîn.

Ev celebeke nivisîna romanê ye. Ji vê pê ve jî, gelek celebên nivisîna romanê hene. Lê min ji xwe re ev celeb helbijart.

Bedên û kirasê edebî

Niha jî ez dixwazim çend gotinan li ser diyalog û stîlên romanê bibêjim. Her form û stîl xwediya awayekî taybetî yê gotin û taswîrkirinê ye. Ji bo her formê her celeb ne rast e. Meriv divê li gora formê bikaribe awa û şeweyên gotina ku li wê formê tê bibîne, peyda bike. Gava weha nebe, form, bûyer, hawa li hev nayên û ew nabin yek. Ji bo helbijartina şeweyê gotinê, meriv divê pêşî biryar bide ka kîjan formê bi kar tîne. Min li gora her du formên ku min di romanê de bi kar anîne, du awa û şeweyên gotinê hilçandin; 1- *awayekî dîn, bi lez û bez, heyecan, tirs...* 2- *awayekî hêdî, tenik, sivik...* Li vê derê meseleyek din jî heye; kesên ku dipeyivin kî ne, çi ne, ji ku tîne, bi kîjan devokan dipeyivin, ji kîjan kategorî û aliyên civatê tîne? Di edebiyatê de, hostetî ew e ku meriv bikaribe kesan bi awayekî jîndar, balkêş û lihevhatî bîne pê. Gundiyekî divê di romanê de ji gundî be, profesorekî jî herweha. Ev her du celeb meriv divê nekevin dewsa hev. Bi fikirîn, rabûn û rûniştin û dan û standinên xwe, ew ji hev cihê ne. Ev di edebiyat û romannivisînê de esas e. Esasekî din jî heye; lihevhatina stîl û bûyerê. Stîla ku meriv di romanê de bi kar tîne divê li bûyerên romanê were. Hin nivîskarên navdar, mîna Umberto Eco, Roland Barthes, Knut Ahlund, Italo Calvino, li ser vê meselê berhemên hêja nivisîne... Ev nivîskar nişan didin ka min romana TU li gora kîjan qayide, edet û ûsilên romannivisînê nivisiye. (Hejmartina navan hinekî jî loma ye). Di romannivisînê de gelek edet û traditionên cuda hene. Meriv nikare romaneke amerîka-latîni bide ber romaneke bulgarî, yan jî yeka norweçî bide ber yeka îtalî. Romaneke romantîk ji ya realist, yeka "nouveaux romane" ji ya sosyalrealist pir

cihê ye. Ji ber îdeolojiyên siyasî û hinek qayide û prensîbên nivisînê, ew ji hev cihê ne.

Helbet berî ku roman tê nivisîn, nivîskar divê li gora war, dewr û bûyerên romanê, ji xwe re cihanekê "ava bike." Ev jî, dîsan, ez bawer im, bi xwendin, lêgerîn û lêpîrsînê dibe. Di romana TU de jî hin cihan hene; cihana zaroktiyê, cihana xortiyê, cihana îşkence û lêdanê, cihana jiyaneke hevkar li girtîgehê û h.w.d. Min ev jî, li gora xwe, bi xwendin, lêgerîn, lêpîrsîn û sohbetan ava kirin... Herçî cihana girtîxanê ye, gelek tişt li serê hatine nivisîn. Li dunyayê herkesî li ser girtîxanê nivisiye. Eger min jî, bi tenê jiyana girtîxanê taswir bikira, hingê romana min ê nebûya romaneke kurdî. Ji bo romaneke millî diviya edet, ûsil, jiyana, civat, fikirîn û rabûn û rûniştina kurdî jî tê de hebûna. Min hem cihaneke girtîxanê ya millî diviya hem jî hin cihanên din diviya lê zêde bûna... Beşên bi kêzê re sohbet li ser vê hewcedariyê hatin pê.

Çi?

(War û wext û kes)

Eger ez li ser warên ku di romanê de lêbûne jî hin tiştan bibêjim, divê berî her tiştî ez behsa girtîgeha eskerî ya Diyarbekirê bikim. Girtîgeha ku di romanê de ye, ya Diyarbekirê ye. Lê ne ya piştî 1980-an. Ya destpêka 1970-an. Ev herdu girtîgeh jî hev pir cihê ne. Min ya 1970-an taswir kiriye. Em hemû dizanin ku ya 1980-an cehenemek bû. Lê ji ber ku min ew girtîxane neditiye, ez li wir nemame, min nikaribû girtîgeha 1980-an ya Diyarbekirê salix bida. Lê ez bawer im û hêvî dikim ku ew girtîxane jî dê rojekê bê nivisîn. Hucra ku di romanê de ye, çêkirî ye. Ez neketime hucreyeke welê û min mîna qehremanê romanê ewçend îşkence jî neditiye. Ji lewre, ez dikarim bibêjim ku di avakirina qehremanê romanê de perçeyek jî min û tecrubên min jî heye, lê ew ne ez im. Roman ne otobiyografik e. Tê de ez jî heme, lê qehremanê romanê

em hemû ne. Cîh û warên din ên ku di romanê de hene, piraniya wan, çêbûyî ne. Di avakirina wan de, realîte û xeyal ketine nav hev. Ma jixwe edebiyat jî ne ev yeka ye? Armanc; lihevanîn û ahenga stîl, form, bûyer û taswîran bûye.

Em werin ser mesela wextê... Gelo kîjan wext di romanê de hatine bikaranîn û çawan? Wexta hemû romanê di esasê xwe de kurt e, bi tenê çend roj in. Hemû roman li ser bûyereke çend rojan ava dibe. Lê ji bo ku roman bibûya roman, diviya min ev wexta teng û kurt bi hin aliyên din firehtir, dirêjtir bikira û hemû bûyer gav bi gav venegota. Bi tenê vegotin û salixdana bûyerek ne roman e. Jê re estetîkeke edebî, zimanekî xurt û kûr, bûyerên dewlemend û balkêş, qehreman û kesên jîndar û h.w.d. divê. Yek ji sedemên forma ez û beşên bi kêzê re sohbetê, dîsan, ev e. Wê formê û wan beşan alîkariya min kir. Bûyara bingehîn ya romanê bi van beşan hatin veqetandin. Û bi alîkariya wan, hem nivîskar û hem jî qehreman carina bi metoda flashback li rabirduya xwe vegeriya û carina jî ber bi pêşerojê çû. Wext ketin nava hev. Do, îro û dahatû bûn yek. Ez bawer im, bi vî awayî, roman ji aliyê ziman, stîl, form, bûyer û gotinan kemilî.

Mîna her romanê, di romana TU de jî çend kes hene. Ez dixwazim, bi kurtî, çend gotinan jî li ser qehremanên romanê bibêjim û gotara xwe bi dawî binim. Digel hin kesên din, di esasê xwe de, çar kes xwediyê rolên sereke ne. *Xort*; qehremanê romanê ye. Kurdekî xort e. Di pêkanîna vî qehremanê de ji min bi xwe jî hin alî û tecrube hene, lê ew ne bi giştî ez (nivîskar) im. Min xwest bila ew bibe kurdekî giştî ku hemû xwendevan bikaribin xwe tê de bibînin. *Apo*; ev kalekî kurd e. Qehremanê romanê li hepisxanê rastî wî tê. *Pismam*; kurê mamê qehreman e, li hepisxanê ye, xebatkar û aktivistê kurd e. Û *mamoste.*, şexsên esasî di romanê de ev in.

Tecrubên min ên wê demê kakila taswîra xortê kurd

tîne pê. Lê ew ne ez im, bi tenê hin aliyên min pê re ne. Ji ber ku min dixwest, bi alîkariya vî qehremanî, hin tiştan bibêjim û vebiguhezînim xwendevanan. Rola xort di esasê xwe de ne zêde ye. Belê, ew qehremanê romanê ye, di navenda romanê de ye, lê ew ne însanekî aktîv e. Gelo wî çi kiriye, çi dike, ji bo çi hatiye girtin? Ev ne diyar in. Ew mîna lampayekê ye. Min xwestiye, bi alîkariya wî, bi bikaranîna wî, ronahî bireşînim ser bûyerên romanê. Xortê romanê ne beşdarvan, lê nêrevan e... Icar Apo merivekî rasteqîn e. Ew li girtîgeha eskerî ya Diyarbekirê bû, ji kurdayetiyê, dawa Partiya Demokrata Kurdistanê hatibû girtin. Navê wî yê rastî Halîl Çiftçi û ji Botanê bû. Jê re "Xalê Xelil" digotin. Ew hê hingê pir kal bû. Tevî ku ew kal bû, jê re 16 sal ceza dan. Xalê Xelil ji bo Apo bû esas. Lê gelek wesif û aliyên din ên hin ronakbîrên kurd mîna Osman Sebrî, Celadet Bedirxan, Qedri Cemîlpaşa, Ihsan Nûrî Paşa lê zêde bûne. Jixwe gelek gotin û vegotinên Apo (çirokên ku ew behs dike jî tê de) ji gotin û vegotinên van şexsiyetên kurd ku piranî di nav rûpelên Hawar, Ronahî û Roja Nû de ne, hatine veguheztin. Bi alîkariya Apo, ew ji nû ve hatine vejandin. Bi vî metoda hanê ku jê re bi zimanê îlmê edebiyatê "intertekstualîtê" tê gotin, diyaloga tekst û nivîsarên do û iro çêbûye. Pismam di esasê xwe de pismamê min bi xwe ye; rehmetî Ferîd Uzun. Hingê ew jî li girtîgehê bû, ji dawa DDKO'yê (Dewrimci Dogu Kültür Ocakları). Ew merivekî xebatkar û piralî bû, dilê wî bi doza welatê Kurdistanê hildavêt, gelek germ bû. Lê kesê Pismam di eynî wext de hemû endam û serokên DDKO'yê ne. Wê çaxê ev rêxistin fenomaneke gelek baş bû. Serok û endamên wê ku hemû xwenda û ronakbîr bûn, tevgera kurdî nû û modernîze dikirin. Pismam kurdê ronakbîr ê wê demê ye. Herçî Mamoste ye, şexsê Ismail Beşikçi, ronakbîr û lêgerekî tirk, lê kurdperwer û kurdparast, esas hatiye girtin... Lê kesê ku min xwest di romanê de, bi alîkariya van her çar şexsan, nişan bidim, merivekî

bû. Ev her çar şexis di esasê xwe de merivekî ne. Di taswîrkirina her şexsî de, min xwest hin aliyên wî merivî bidim. Ew meriv jî qereker û şexsiyeta kurdî ye. Qereker û şexsiyeta ku ez dil dikim û hêvî dikim ku di rojên bê de pir bin û gelê kurd temsîl bikin. Merivekî bi vê qereker û şexsiyetê ku ez dil dikim hebe, ne dûrî gel û welatê xwe ye, ew tarîx û tecrubên rabirdû dizane, bîr bi pêşerojê dibe, bi xwe bawer e, haya wî ji edebiyat, çand, îlim û hunerê heye, jiyana civakî dewlemend dike, qedr û qîmetê dide tiştan, dijminahî nake... Di taswîrkirina kesên romana TU de, bi veşartî, daxwaz û hêviya qereker û şexsiyeteke weha heye. Bi qasî dilopekê be jî, min xwestiye, bi qayidên edebî, vê daxwazê berpêş bikim.

Nemaze di taswîr û salixdana Apo de kovarên giranbiha *Hawar*, *Ronahî* û *Roja Nû* gelek alîkarî li min kirin. Apo di romanê de tarîx û çand e, ziman, edet û ûsilên civata kurdî ye. Kêmaniyên min di van waran de gelek bûn û hê jî gelek in. Her kes û qehremanê romanekê divê li gora cîhana ku ew tê de dijîn, bên salixdan. Cîhan, jiyana, peyv û fikirîna Apo, bi her awayî, di nav rûpelên van kovaran de hebû. Ez alîkariya van kovarên hêja û nivîskarên wan ên hêja tu carî ji bîr nakim. Ez ji wan gelek tişt hin bûm... Di taswîrkirina Mamoste de, rêz û rûpelên kitabên Îsmail Beşikçi, ya Pismam de, yên bultenên DDKO û kitabên ku li ser DDKO weşiyane, gihîştin alîkariya min.

Eger em werin ser navê romanê, min navekî ecêb tercîh kir; **TU**. Eger nav hinekî ecêb be jî, min di romanê de dixwest şexsekî, bi tenê merivekî taswîr bikim û behs lê bikim. Û bi alîkariya wî şexsî, ez tiştin bibêjim û tabloyên jiyana civakî ya Kurdistanê bidim. Herwekî ku em dizanin, civata me, civateke kolektîv e, şexis tê de bi hin dan û standinan girêdayî ye. Şexs (indivud) bi serê xwe hem di civata me de hem jî di civatên din ên paştamayî de ne esas in. Girêdanên din wekî malbat, eşîr, bajar, dever esas in. Min dil kir ku

şexsekî derxim pêş û gotin, daxwaz û mirazên xwe bi alikariya wî û piraniya caran, bi çav û nêrînen wî bibêjim.

Û ziman...

Ez bawer dikim, eger ez bi kurtî behsa zimanê romanê jî bikim, ji bo munakaşan, dê baş be. Min di nivisîna de, ji xwe re, çend prensîb derxistin û ew li ser dîwarê oda xebatê daleqandin.

1- Elfabe û gramera *Hawarê* esas bû. Min hewl da ku ez bi wê binivîsim. Iro di warê nivisîna kurmanciya jorê de, em divê qebûl bikin, tevliheviyek heye. Ji bo çareserkirina tevliheviyan û standardîzekirina zimanê kurdî, em divê li ser elfabe û gramerekê biryar bidin. Bî ya min, di vî warî de, îro alternatîfa herî baş û herî bi rêk û pêk elfabe û gramera *Hawarê* ye.

2- Min ji ber xwe peyv, gotin û qise çênekirin. Ez bi dîrê vê yekê mam. Dewsa ku ez wan çêbikim, min ew ji der û dorên din wergirtin. Eger peyvek, gotinek didevoka min de yan jî di zaravayê kurmanciya jorê de tune bû, min ew ji zaravayên din, eger di wir de tune bû, ji erebî, farisî yan jî zimanên ewrûpî wergirtin.

3- Ji tarîxê û vir ve, di zimanê kurdî de, devoka edebî ya Botanê ye. Min xwest, ez li gora vê devokê, qet nebe, nêzî vê devokê, romana TU binivîsim.

4- Min hewl da ku ziman bi awayekî sivik lêbe. Ew bikaribe biherike. Ez bawer im, ew mesele, îro, ji bo me, problemeke mezin e. Ji ber ku kurdiya ku em pê dipeyivin, ne edebî ye, ne zimanê nivisîna ye. Ew bi tenê zimanê xebirdanê ye. Mixabin ku ev rastiya me ye. Du sed sal in ku ev ziman di warê nivisîna de bi pêş neketiye, baş nehatiye bikaranîn. Zimanê ku em pê dipeyivin, ji hêjahî û spehîtiya xwe gelek tişt wînda kiriye. Ji zimanê kurdî re reformek, şoreşek divê. Û ji bo ku ev reform bikaribe bi ser keve, ziman divê bi awayekî pir zelal, rehet, sivik bête nivisîna û bikaranîn.

5- Herçî mesela devokan e, bi baweriya min, em divê

zimanê kurdî ne kêmanî, lê dewlemendî ye. Zimanê yekgirtî yê kurdî dê bi bikaranîn û dewlemendkirina devok û zaravayan were pê. Jixwe dewlemendiya zimanê kurdî di kûrahiyên devok û zaravayan de veşartîye. Nivîskar û zimanzanên kurdan divê xwe bi wan kûrahiyan bigihînin û wê dewlemendiyê derxînin. Lê li vê derê, meriv divê bala xwe bide ser tiştêkî; devok divê li gora qayide û prensîbên zimanê kurdî werin nivîsîn. Hin devokên kurdî, îro, ji qayideyên zimanê kurdî bi dûr ketine û zimanên biyanî gelek tesir li wan kiriye. Ji lewre, di vir de jî qayide girîng in. Dijwarî û zehmetî hem li ber min, şexsî, hem li ber me, kesên ku bi kurdî dinivîsînin, pir in. Herweha kêmanî û çewtî jî pir in. Lê ez bawer dikim ku her ku kurdî bê nivîsîn, kêmanî û çewtî dê kêm bin.

Wext diherike. Mîna ku feylesofê yewnanî gotiye; meriv nikare xwe du caran di eynî ava çemê herikî de bişo. Romana TU di destpêka salên 1980-an de hate nivîsîn û di 1984-an de ji destê min derket û weşiya. Niha, ew ne ya min e, ew ya we xwendevanên hêja ye. Eger ez îro rahiştima pênûsê, heye ku min ê ew bi awayekî din binivîsiya. Gava min ew nivîsî, ez pir pê qayil bûm. Lê çaxa ez îro lê vedigerim, dibînim ku kêmaniyên wê pir in. Û ez bi dîtina wan kêmaniyan jî kêfxweş dibim. Yan na, ez ê ew kesê berî 5-6 salan bûma. Ez hêvî dikim ku romana TU di xizmeta afirîn û teşwîkkirina nivîsîna romanên hîn hêjatir de be...

Ji we hemûyan re gelek spas ku we xwe êşand û romana TU xwend.

Not; *Bihara sala 1987-an, mamostayên Xwendegeha Mamostayan, Beşê Kurdî, li Stockholmê, ji bo konferansê li ser romana min a yekemîn TU, ez vexwandim Xwendegêhê. Ev nivîsar ji wan notên konferansê amade bûye.*

Memduh Selim Beg û Em

Pirs: Çima Memduh Selim Begê ewqas bala te kişande ser xwe û bû merxasekî romana "**Siya Evînê**"?

M. Uzun; Sala 1977 bû. Ez ji Kurdistana Tirkîyê derketibûm û hatibûm Sûriyê, Kurdistana Suriyê. Kurdistana Tirkîyê li pey mabû, rojên nû bo min dest pê kiribû ez li Qamişliyê bûm. Rojê mirovê birewer, dostê hêja Necmettin Büyükkaya yê gorbêhîst ez birim mala Mele Hesên Hîşyar ku niha xwe gîhandiye dîyarê gorê, cem heval û hogirên xwe yên serihildana şêx Seidê nemir. Mele Hesên ji Licê bû, kalêmêrekî dewr û dewrandîtî bû, bi kurdî û tirkî xweş dipeyivî.

Di vê zîyareta me de, Mele Hesên behsa serihildana şêx Seid û serpehatiyên xwe yên tê de kir. Ew tarîxa kurdan ku me li Tirkîyê bi awayekî dizî û veşartî, bi tirs û xof dixwend, bi carekê li mala Mele Hesênê Hîşyar vejyabû. Ronahiya nêrîn û baweriyên kurdî li ser dîwarên mala Mele Hesênê Hîşyar alan dida.

Li wê derê min ferqa di navbera gotina devkî ya tecrubeyan û gotina niviskî ya îdolojîyan hîn baştir dît.

Di zîyareta me ya duwemîn de, Mele Hesên ji me re behsa *Partiya Xoybûnê* kir. Gotin û agahdariyên wî, ji bo min pir giranbiha bûn. Di vê sohbeta me ya 5-6 saetan de, navek car bi car ji devê Mele Hesên derdiket; Memduh Selim Beg... Navekî ku ji bo min xerîb bû, min tu cara ew nebihîstibû. Mele Hesên bi rêz û rêzdarî di eynî wextê de, bi axîn û keser behsa Memduh Selim Begê dikir. Memduh Selim Beg jî, li Suriyê, li amê jiyabû û berî salekê, di sala 1976-an, di nav neçarî û belengazîke mezin de wefat kiribû.

Dostaniya min û Memduh Selim Begê wusan dest pê

kir. Ez ji Qamişliyê hatim Şamê û qasî meh nîvekê li wir mam. Min li wir Apê Osman Sebrî û hin kesên mayîn ku ji dema Xoybûnê bûn, dîtî. Li Şamê ez hin çêtir hîn bûm ku Memduh Selîm Beg yek ji baştirîn ronakbîrên kurd e ku di navbera 1900-1970-an de jiyaye û wî hemû jiyana xwe bi xebata doza kurd û Kurdistanê derbas kiriye.

Li Şamê, ez ji tiştêkî pir û pir êşiyam; Memduh Selîm Beg bi rastî jî, di nav rebenî, bêkesî û belengaziyeke ecêb mezin de serê xwe danibû axa rehmetê. Pere û îmkanên wî tune bûne ku wî bikaribûya mesrefên nexweşxanê bida û li nexweşxanê bima. Digel ku bi hezaran, deh hezaran, milyonan kurd li Şamê û Kurdistanê dijîn, kesî alîkarî li Memduh Selîm Begê kal û bêkes nekiriye (ji çend kesan pê ve...)

Kitabxaneke dewlemend ya Memduh Selîmê Begê hebûye. Tê de ji rojname *Kurdistanê* bigire (ya ku sala 1898-an li Kahîrê weşiyabû) heta sala 1960-an her tiştê ku li ser kurd û Kurdistanê, çi ji aliyê kurdan, çi ji aliyê biyaniyan de weşiyaye, hebûye. Memduh Selîm Beg ev kitabxana dewlemend jî, ji bo mesrefê, bi deh hezar lîrayên Suriyê yê wê wextê derdixe firotinê. Lê tu kesî deh hezar lîra nedîne û ew kitabxane ji windabûnê xelas nekiriye. Ma çi bi serê kitabxanê tê? Ew wînda dibe. Akademiya Kurdî Ya Bexdayê hin ansîklopedî û kitabên îlmî dibin Iraqê, çend kes jî hin tiştan werdigirin, dibin. Ji van pê ve, hemû tiştên mayî ku li gora gotinan giranbihayiya wan bi malê dinê bûye, bi kîlo, di dikanan de hatine firotin û bi vî awayî kurdan kitabxaneke din jî wînda kirine...

Min ev bûyer di romana xwe ya **Siya Evînê** de nenivîsî. Min nikaribû binivîsa. Pênusa bêruh, bêhiş, bêpejn nelivîya ku vê bûyera kirêt li ser kaxiz salix bide.

Gava ez diçûm Şamê, min berê xwe dida taxa mihaciran ku Memduh Selîm Beg lê jiyabû, ez kuçe û kolanên wê gav bi gav digeriyam, min kaşa ku mala wî lê bû, ziyaret dikir û ez diçûm wan aşxane, çayxane û

cîhên ku Memduh Selim Beg diçûyê.

Sala 1984 an, gava ku ez li Sûriyê bûm, çûme mala jina Celadet Bedir-Xanê gorbihîşt, xanima hêja Rûşen Bedir-Xanê. Wê ji min re behsa evîna Memduh Selim Beg û Ferîhayê kir. Hingî çirûska nivisîna Romanê li wir veda û min kakila romanê, rengê nexşa wê û teşîya rêsandina wê peyda kir. Eger alîkariyên Rûşen Xanimê nebûna, ez bawer nakim ku min ê bikaribûya romana Siya Evînê bi wî awayî binivîsa. Di nivisîna vê romanê de ez ez mînetdarê wê û kesên wekî Necmettîn Büyükkaya, Seyda Cigerxwîn, Mele Hesên Hîşyar, Osman Sebrî, Gurgin Hîşyar û kesên mayîn im.

Pirs: *Mirov dikare romana "Siya Evînê" wek romaneke nûv-îrokî bihesibîne?*

M. Uzun; Di vî warî de, romannivîskar û endamê Akedemiya Fransîzî Marguerite Yourcenar ku berî çand salan çû rehetê, weha dibêje; *"Her roman, di esasê xwe de romaneke îrokî ye."* Ev gotin rast e. Romanek li ser daxwaz, xewn, bûyer, dan û standin, bîr û baweriyên duh yan jî îro ava dibe. Wext, dewr û dewran diherike. Di demeke kin de, îro dibe "duh". Li vê derê, tiştê esasî yekitiya îro û duh e. Îro berçavka duh e. Duh neynika îro ye û ev herdu bi hev re ne, rêberên pêşerojê ne. Mirov tovên pêşerojê, ji îro ve bi tecrube û zanînen duh, diçîne. Netewe û welatên ku dan û standinên ahengdar di navbera duh-îro-pêşerojê de de ava kirine, bi pêş dikevin û serfiraz dibin.

Bi bawerîya min, neteweyê kurd û welatê Kurdistanê dan û standineke ahengdar ava nekiriye. Bi qasî ku ez dibînim îro bawerîya neteweyî, zanîn û nasîna huwiyeta neteweyî li ba me kurdan kê m e. Eger weha nebûya, me dê rê bida ku Memduh Selim ji bîr bûya û kitêbxana wî wînda bibûya.?

Sebeba vê yekê çi ye? Sebebên vê yekê di duh û îroka duh de veşartî ne. Eger ez li duh vedigerim û li dora Memduh Selim Begê û evîna wî romanekê dirêşînim, daxwaza min fahmkirina rewşa kambax ya îro ye. Ez

dixwazim xwe binasim, bizanim bi rastî ez çi dikim.

Ez ji kategoriyên (dabeşkirin) "romana dîrokî, romana civakî, romana pîskolojîk û hwd." hez nakim. Di romanekê de divê ev hemû tişt hebin û lihevhatî bin. Bi romana Siya Evînê, min xwest ku ez romaneke nûjen binivisim ku duh û dîroka duh wekî dekorasyona wê be. Min jiyan û evîna Memduh Selim Begê salix daye û taswîr kiriye. Lê Memduh Selim Beg, di eynî wextê de, ez im, tu yî, em in. Memduh Selim daxwaz, tekoşîn û tradejiya 300 salan ya ronakbîrên kurd e.

Neteweyekî, welatekî ku li dîroka xwe xwedî derneketiye, dernakeve kor e û pêşiya wî tarî ye, di nav koma netewe û welatan de rûmeta wî tune ye. Dîrok ji bo şexsiyet û huwiyeta netewî û ji bo îro û pêşerojê pêwîst e. Dîroka kurdan jî, herwekî welatê wan Kurdistanê, hatiye vegertin. Ez wusan bawer im ku piraniya çewtî, qelsî û şikestinan bi vê yekê ve girêdayî ne.

Pirs: *Berî nivîsîna romanê, çi xebat û lêgerînên te li ser jiyana Memduh Selim Begê pêk hatin.*

M. Uzun: Bi qasî ku ez dizanim, di nivîsîna berhemeke edebî de sê esas hene. Yek, zanîneke fireh û kûr li ser mesele û babetê romanê, berhevkirina belge û dokumentan. Dudu, hiş û mejîyê xwe bi qehreman û bûyerên berhemê re parvekirin, xwe bi wan ragêhandin û bi hîs û pejn bi wan re jiyîn. Sisê, dan û standinên xurt û ahengdar di navbera wexta nuh (îro) û wexta berhemê de avakirin. Mirov divê, herdu wextan, rewş û mercên wan wextan baş bizanibe.

Lê belê ji bo kurdekî û nivîskarekî kurd di praktikê de bi cîh anîna van esasan pir zehmet e. Ji milekî de zordariya dewletên dijmin û ji milekî jî belengazî û peregendeyiya kurdan. wûsan kiriye ku her tiştê me dikeve ber ba û bahozê û wînda dibe, ji nû ve van peyda kirin êdî pir zehmet dibe... Eger em vegezin ser pîrsa xwe, bêguman min hewl da ku ez her tiştê ku li ser

Memduh Selim Begê ne, bibînim, bixwinim, peyda bikim û bijîm da ku Memduh Selîm Beg bikaribe ji nû ve, wekî însan, wekî min û te, wejîyî. Ew ronakbîrekî nûjen yê sedsala 20-an bû û di navbera salên 1910-1934-an de di warê xebata ronakbîrî û siyasî de pir aktif bûye. Tarîxa welatê kurdan di van salan de reng diguherîne û bêbextiyeke pir mezin li kurdan dibe. Ev sal ji bo kurdan pir û pir girîng in. Lê digel ve yekê, em kurd, bi başî, bi vê demê nizanin. Ev dem veşartîye, ji kurdan hatîye dizîn. Mesela partiya Xoybûnê ku Memduh Selim Beg yek ji serokên wê bû û bi şev û roj, bi xebatên wê radibû... Kî ji me tiştine bi rêk û pêk li ser *Xoybûnê* dizane? Li ba kîjan kurdî çî bêlge li ser *Xoybûnê* hene? Bi bawerîya min kurdan hê rêxisteneke mîna *Xoybûnê* modern, xurt û lihevhatî ava nekirine. Lê digel vê yekê, ji çend bîranîn û serpêhatiyên biçûk pê ve, tu bêlge li ba me kurdan tune. Bêlgeyên *Xoybûnê* di arşîwên fransîz, îngilîz, tirk, ecem û ereban de ne. Di wexta xwe de, ev bêlge li ba kurdan jî hebûne, lê ew wînda bûne û çûne.

Ji aliyê din, di warê berhev kirin û bi dest xistina bêlge û dokumendên li ser Memduh Selim Begê, min alîkariyeke mezin ji Rewşen Bedir-Xan, Mele Hesenê Hişyar, Gurgîn Hişyar, Xanima hêja jina çerkez Saadet Abla ku hevala dergistiya Memduh Selim Begê bû, wergirtin. Bi alîkariya wan, min gelek sûret, name, destnivîs bi dest xistin, cîh û war nas kirin, li gelek kesan guhdarî kirin û notderxistin... Mesela ev hersê sûretên ku tevî vê hevpeyvînê diweşîn... Ji wan du heb li ba Rewşen Xanimê bûn û ya sêwemîn (Memduh Selim Beg, Qedrî û Bedrî Cemil Paşa) li ba dostekî Mele Hesenê Hişyar bû. Nama ku diyan bi vê hevpeyvînê ve tê weşandin, Rewşen Xanimê ew teslîmê min kir. Ez spasdarî wan kesan im ku alîkarî kirin û ez fedakariya wan ji bîr nakim.

Pirs: *Di jiyana Memduh Selim Begê de bi bawerîya te*

hûsûsîyêtên herê mezin çi ne?

M. Uzun: Li ser rûyê dinê, gava behsa kurd û Kurdistanê dibe, hîn tişt, hîn sûret tên bîra meriv; pêşmergeyekî bi tîfing, jineke şermoke û rûpêçayî, gundiyeke simbelboq û rûtirş, gundekî weran, zarokekî belengaz ku meş li ser çav û rûyê wî weniştine... Ev hemû, sûret û tabloyên civat û neteweyekî belengaz, reben, girtî, bindest û paştamayî ne. Bi rastî jî, ma civata kurdî bi tenê ji van pêk tê? Ka ziman, edebiyat, huner, felsefe, têngîhiştin, birewerî, berhem û eseren ronakbîrî yên vê civat û neteweyî? Ka nivîskar, feylesof, hunermend û ronakbîrên wî gel û welatî? Ka ew li ku ne?

Ziman, edebiyat, huner, felsefe, berhem û eserên ronakbîrî serbilindahiyên civat û neteweyekî ne. Jiyan bi van geş û xweş dibe, hevsarên bindestî û paştamayînê bi alîkariya van tên qetandin. Ronakbîrên welatekî rûmeta wî welatî ne.

Em li tarîxa xwe û kirinên dijmin binehêrin. Dijmin tu carî nexwestiye ku tecrubên kevn yên kurdî rabigihên nîfşên nû yên kurd. Dijmin tu carî nexwestiye ku ronakbîrên kurd li welatê xwe, di nav derya gelê xwe de bijîn û dijmin tu carî nexwestiye ku nîfşên nû yên kurd, ronakbîrên xwe yên mirî, şehîtbûyî bi bir binin û wan vejînin.

Nîfşên nû yên kurd rêwindayî ne. Ez ji tecrubên xwe dizanim, ji her tiştî bêtir, ez hewcedarê tecrube, xebat û dersên ronakbîrên kurd yên ku di nav rûpelên rîzyayî yên dîrokê de mane, me, -da ku ez bikaribim pêşiya xwe bibînim.

Gava min Memduh Selîm Beg, Celadet Alî Bedîr-Xan Beg, Îhsan Nûrî Paşa, Hecî Qadîrê Koyî, Nalî, Ahmedî Xanî û h.w.d hîn çêtir nasîn, min dît ku tu kêmaniya van ronakbîrên kurd ji ronakbîrên din yên cihanê tune, min fahm kir ku heta ez nikaribim xwe bi wan bigihînim, ez nikarim xwe bigihînim zanîneke zelal, bîr û hişekî kûr.

"Çawa wicdana me dest dide ku em mirovekî mîna Memduh Selîm Begê ku ewçend tişt kirine, jiyana xwe ji bo netewê xwe, welatê xwe daye, ji bîr bikin?" Min ev pirs, car bi car, ji xwe pirsî û ev pirs bû gava yekemîn ya nivîsîna "Siya Evîne." Di xebata nivîsînê de, her ku ez lê hûr bûm, ez bi jiyana, meziyet û hususiyetên wî serbilind bûm û bi siûda wî ku bi gelemperî, siûda ronakbîrên kurd e, êşiyam. Hususiyetên Memduh Selîm Begê di romanê de hatine teswîr kirin, ez li vir careke din li ser nasekinim. Lê belê, kurd divê ronakbîrên xwe û hususiyetên wan derxin ronahiyê û berpêşên nîfşên nû yên kurd û cîhanê bikin. Digel jina rûpêçayî, kalêmêrê simbêlboq, zarokên birîndar û mêş li rû veniştî, gundê kavi, zanîn, bîrêwerî, edeb, terbiye, bawerî, cesareta medenî, hez û humanîzma Memduh Selîm Begê ji perçeyên dîroka civat û welatê kurdan e.

Min di romana xwe de Memduh Selîm Beg wekî mirovekî û şexsekî ku ji hususiyetên curbecur pêkhatiye, teswîr kiriye. Ne ku wekî qehremenekî, mîna Rustemê Zal yan Kawayê hesinker. Roman ne berdevka îdolojîyên hişk û xizmetkara mesajên qehremaniyê ye. Leheng û qehramanên romanê jî, wek min û te carina baş, carna nebaş, carna rind, carna nerind, carna jîr, carina nejîr, carina qels in. Ew jî, herwekî me, dikarin bigrîn, hêrs bikevin, li ber tiştan bikevin, bi bûyeran biêşîn, bitirsîn, biwestin û bimirin.

Em divê ji bîr nekin ku ew jî însan bûne û dîrok bi destê însanên weha ava bûye.

Gelek spas.

Kovara **BERGEH**'ê, hej. 4. 1990

Tarîx, huwiyeta neteweyî, nivîsîn û xwebûn

Mehmed Uzun yek jî nivîskarên xurt yên kurd e. Di van salên dawiyê da, wî kariye cîhê xwe di edebiyata kurdî da bike û çendîn romanên serketî biafirîne, romana kurdî ber bi pêş da bibe.

Lewra min bi fer zanî, xwe berdime di nav cihana nivîskariya wî da. Min nevêt bahsî jiyana wî bikim, çînkû ew çend jî xwendevanan ra xuyaye, lê belê ez dê bi tenê çend pirsiyaran jê bikim û ez bawer im bersivên wî, wê çend layên tarî rohn bikin.

Xelîl Dihokî

Xelîl Dihokî: *Te divê çi bibêjî? Mebesa te bi vê romana "Siya Evînê" û nivîskariya te çi ye? Mesajên te çi ne?*

Mehmed Uzun: *Gava ez hê 7 salî bûm, bi his û hizrên zaroktî, min bala xwe dayê ku hin tişt ne normal in. Hîngê min dest bi dibistanê kir. Heta hîngê, ji çend wêşeyan pê ve, ez rastî zimanê tirkî nehatibûm. Zimanê me kurdî bû û jiyana me ya civakî bi kurdî dilebitî. Lê roja ku min dest bi xwendinê kir, ez rastî cîhaneke nû hatim; cihana zimanê tirkî. Kurdî, zimanê bav û kalan, li dibistanê qedexe bû û pewist bû ku em zarok hemû bi tirkî bipeyiviyana, bilebitiyana û bifikiriyana... Bi darê zorê, em mecbûrî cîhaneke nû dibûn... Lê gava ez mezin bûm û min bir bi tiştan, gerina gerdûnê û çerxa felekê kir, hîngê min fahm kir ka çi nîrekî kambax û dijwar li ser milê civat u jiyana kurdî ye. Jiyana me, ziman, çand, muzik û edebiyata me li me hatibû qedexe kirin. Kurd û kurdayetî, huwiyet û wesfên me yên neteweyî ketibûn bin qeyd û zîncîran. Kesê ku doz li nav û huwiyeta xwe dikir, dihate girtin,*

îakence didît, li girtîgehan diriziya û mala wî wêran dibû.

Ma li cîhanê, ji vê yekê xirabtir tiştêkî din heye? Tiştê herî xirab û trajîk ku dikare li merivekî biqewime, qedexekirina ziman û huwiyeta wî ye. Bi vê qeyd, bend û qedexeyê, ew meriv dibe lal, kerr û gêj.

Gava ez cara yekemîn ketim girtixanê, 1971-73, hingê min wext pir bû ku ez bixwînim. Ez pêşî li girtixana eskerî ya Diyarbêkrê, paşê li girtixana eskefî ya Anqerê mam. Li girtixana Anqerê îmkanên kitab peyda kirin û xwendinê hîn bêtir bûn. Li wê derê, hema, çî diket ber destê min, min dixwend. Ji wan kiteban gelekî wan roman bûn. Romanên ku ji aliyê nivîskarên tirk hatibun nivîsin. Hin ji wan romanên jî li ser kurdan bûn. Li ser serihildanên kurdan, li ser jiyana civakî, çandî, tarîxî û siyasî ya kurdan... Gava min ew kitab xwendin, min hingê, 19 salî, fahm kir ku ji zordarî û totalîtarîzmê re bîr û bawerî, îdeolojî û nêrîn jî divên da ku ew bikaribe xwe biparêze û xwe bi heq derxe. Ji ber ku di wan romanên de kurd, tarîxa kurdî, jiyana kurdî, zimanê kurdî, çand û edebiyata kurdî bi awayekî din, bi çavê zordaran hatibû salixdan. Di nav wan rûpelan de, kurd hov bûn. Zimanê wan qels û "çiyayî" bû, serekên kurdan diz, keleş û sextekar bûn, kurdên nezan mîna keriyekî pez didan pev wan "serokên dilxirab û dijminê dewletê." Dewletê, dewleta xweşperest, adîl û qedîm dixwest ronahî bireşîne ser welatê kurdan û kurdên çiyayî kedî bike... Di nav wan rûpelan de her tişt sero-bino bûbû. Qurban bûbû cellat u cellat bûbû bav. Cinawir û ruhîstîn reng guherîbîn û bûbûn melayike...

Hingê ez têgihîştim, edebiyat û nivîsîna ku divê di xizmeta merivahî û biratiya meriv, welat, çand û neteweyan de be, dikare bibe şîrikê zordar, çavsor û dîktatoran. Hingê ez têgihîştim ku şerê di navbera heqî û neheqiyê, rindî û xirabiyê, serdestî û bindestiyê, totalîtarîzm û demokrasîyê de li her warî dewam dike.

Şer ne bi tenê bi çek û çekdarî ye. çek û çekdarî bi tenê yek ji wareser e. Û hingê min ji xwe pirsî "ka roman, şihîr, destan, kurte-çîrok, şano û berhemên din yên kurdi ku her tiştî [civat, jiyan, bîr û bawerî, ziman, çand, edet û tore û h.w.d.] bi çavê bindest û neçarmayîyan salix dide?" Hingê her çiqas ku min çavê xwe lê gerand, min nikaribû ew berhem biditina. Ew tune bûn û yên ku hebûn, hejmara wan bi tiliyên destekê dihate hijmartin, qedexe bûn.

Malwêraniyeke weha bi serê kê de hatiye?

Tarîx, bêbext e. Eger meriv ne xurt be û bi xurtî nexebite û eserên heja neafirîne. bûyer, kirde û tiştên qewimî, bi demê, ji bîr dibin û şekil û şêwe diguherînin. Hingê ji bo serdestan pir hêsan dibe ku ew bikaribin bi van tiştan bilizin, biguherînin û şekil û şêweyên nû bidinê. Loma di her warî de xebat, bi bîranîn, nivîsin, belge û îspatkirin divê. Ev tişt pêwistiyeke bingehîn e.

Ji aliyekî din ve, min bi tecrubên xwe fahm kir ku meriv nikare jiyanê civat, gel û welatekî têxe nav qalibên teng yê rêxistineke siyasî. Ev fikir û raman bi xwe fikreke kambax e, jiyanê û aliyên jiyanê mehkûmî tengahî, nîzmahî, bêgavî, neçafi û sivikiyê dike. Jiyanêke civakî herçend berfireh û piralî be, ew jiyan hewqas dewlemend û pêşketîtir dibe. Civateke bêkitab, bînivîskar, bêilm û felsefe û nexwende, civateke tarî û girtî ye. Û civateke weha tu carî nikare qeyd û zincîrên bindestî û paştamayîne bişkîne û bi peş ve here. Ma heta zimanekî xurt û dewlemend, çand û hunereke berfireh tune be, şexsiyet û huwiyeteke xurt û zane ya neteweyî dikare were pê? Ma heta şexsiyet û huwiyeteke xurt û zane neyê pê, welatekî dikare nîrê bindestî û nîzmahiyê ji ser xwe bavêje?.. Lewra tişt bi hevûdu ve girêdayî ne û hev temam dikin.

Digel gelek sebebên din ev his, ev bîr û tecrubên min, rê li nivîskariya min vekirin û ji min re bûn rêber.

Em vegerin ser mebesta min ya "**Siya Evîne**"... Min heta niha 3 roman nivîsîne: **Tu** (1985), **Mirina Kalekî**

Rind (1987) û **Siya Evînê** (1989). Niha jî romaneke nû li ber destê min heye. Eger meriv bi dîqet çave xwe li van romanên bigerîne, hingê meriv dibîne ku ew li ser yek babetê hatine hûnandin: ronakbîre kurd û rewşa wî.

Her nivîskar bi xurtî bi reh û rêça xwe ve girêdayî ye. Dan û standinên malbatî û civakî, salên zaroktiyê, mala ku nivîskar lê mezin dibe û tecrubên salan pir tesir li nivîskariya nivîskar dikin. Nivîskar tu carî nikare ji van bi dûr keve. Û beguman her nivîskar dikare der û dora xwe ji herkesî bêtir û çêtir salix bide. Gelek heval ji min dipirsin ka çima ez romaneke li ser jiyana û civata gundî û gundîtiya kurdî nanivisînim. Bersîva min ji bo vê yekê pir basît e: ez nikarim, ev yeka jî min nayê. Ez jiyana gundiyan û gundîtiyê nizanîm, ez bi hîs, fikirin, hizr, edet û toreyên wan nizanîm. Eger ji min bihata, min dê bi kêfxweş, li ser gundiyan xwe jî binivîsa.

Ronakbîr û jiyana û tevgerên ronakbîrî, ji mêj ve ye, bala min dikişnin. Hem ya neteweyî hem ya navneteweyî. Herwekî tê zanîn, ronakbîr li her welatî roleke esasî di jiyana civakî, siyasî û çandî ya wî welatî de dilize. Pêşketina ronakbîran û tevgera ronakbîrî pêşketina welat e. Paştmayîna ronakbîr û tevgera ronakbîrî paştmayîna welat e. Mesele ewçend zelal e. Heta niha barê kurdîtiyê li ser milê ronakbîrên kurdan buye. Wan doza welate Kurdistanê kiriye, xebitîne, xwe êşandine û xwe dane kuştin. Ew bûne deng û wîjdanê gelê kurd. Ew li hember îdeolojî, bîr û baweriyên dewletên zorker rawestiyane... Bêguman, di nav wan de gelek celeb ronakbîr hebûne. Hinan dest bi dozê û xebatê kirine lê paşê westiyane û dev jê berdane. Hinên wan li ser rîya têkoşîn û xebatê li girtîgehên, li serê çiyên û bi sêdaran ve hatine kuştin. Hinan îxanet kirine û li doz û huwîyet û şexsiyeta xwe bêbextî kirine û bûne berdevkê dijminên Kurdistanê. Hinan jî heta mirinê, bi gelek texlîtan, doza kurdî domandine...

Jiyana ronakbîrên kurd pir balkêş e. Tê de ders û

tecrubên pir mezin hene. Hem ji bo kurdan û hem ji bo cîhanê. Ez bi coş û heyecaneke mezin dikevim pey van ders û tecruban û dixwazim jiyana wan binasim û xwe bi dengê wan yê jibîrbûyî û windabûyî bigihînim. Ji lewre, meriv dikare romanên min mîna beşên kitêbeke fireh û mezin, mîna dengîn ji jiyana ronakbîrên kurd û rûpelin ji ders û tecrubên wan bibîne.

Bi şertê ku meriv ji bîr neke: berî her tiştî ew roman in. Nivîsîna romanê ji celebên din yê nivîsînê pir cihê ye. Qayide û usîlên wê yê xweser hene. Min di romanên xwe de tarîxa ronakbîrên kurd nenivîsiye. Lê ew jî tê de heye. Min kronolojî, biyografya û bîbliyografya wan jî nenivîsiye. Ew jî carina tê de hene. Min roman nivîsîne. Herweha min hewl daye ku romanên baş biafirînim. Ez çiqas bi ser ketime. pê nizanîm. Heye ku hê pir zû be, meriv behsa biserketin û neketinê bike. Lê belê, armanc û hedefa min her ew bûye ku ez bikarîbim romanên kurdî bi qayide û usîlen navneteweyî biafirînim.

Ji bo min, navneteweyîti bi qasî kurdbûnê girîng e. Bêguman ez nivîskarekî kurd im û her dixwazim welê bimînim. Ji lewre, digel ku min dikarîbû romanên xwe bi zîmanen din jî binivîsanda, lê min ew bi kurdî, bi zîmanê bav û kalan ku hatiye qedexekirin û hewcedarê alîkariya ronakbîrên kurd e, nivîsîne. Mîna ronakbîrekî kurd, berpirsiyariyên min li hember zîmanê min yê zikmakî pir in. Ez nikarim jê rû badim û xwe bidim alî. Lê digel vê yekê, ez dixwazim bibim ronakbîrekî navneteweyî ku tekîliya wî bi zîman, çand û edebiyatên din re heye. Çima ez ê xwe ji hêjayî û avahiyên merivahiyê bêpar bihelim? Ders û tecrubên merivahiyê, bi her awayî, merivan dewlementir dikin. Ev yek şexsiyet û huwiyeta neteweyî jî xurttir dikin...Ez bawerî bi "enternasyonalîzma çînekê" nayînim. Baweriya min bi navneteweyiyekê ku li ser hemû ders û tecrubên merivahiyê ava bûye, heye.

Pir caran kurd bi şik li der û dora xwe û li "xerîban"

diniherin. Meriv vî awirî fahm dike: kesên ku mala kurdan wêran û welatê wan kavi kir, “xerib” bûn. Lê ji “van xeribên çavsor u lehîzvanan” pê ve jî, xerib hene. Xeribên ku bi qasî kurdan bi rewşa wan diêşin û tiştê ku li kurdan qewimiye, neheqiyeyeke pir mezin dibînin. Xeribên ku qayide û himên demokrasî û merivahiyê di tevgera cîhanê de esas dibînin. Ders u tecrubên merivahiyê divê ne “xeribê” kurdan bin. Ji lewre ez dil dikim, Ehmedê Xanî hem bavê ziman û edebiyata kurdî hem jî hevalbendê Dante, Cerwantes, Firdewsi, Shekespaer bibînim. Herweha Mîr Bedir-Xan jî hem rêberê tevgera kurd û hem jî hevalbendê Garîbaldî, Bolîviyar, Bismarc bibînim... Ez bawer im ku yekitiyeke weha dê jiyana civakî, felsefî, edebî ya kurdî dewlementir bike.

Gava ez romanên xwe dinivisînim, bala xwe didim pîvanên navneteweyî [universel] jî. Min romana “Siya Evînê” jî bi vê bir û baweriyê nivisiye. Rast e, berî her kesî, ez ji xwendevanên kurd re dinivisim, lê herweha xwendevanên cîhanê jî divê bibin pardarên berhemên kurdî. Da ku ew jî jê fahm bikin û jiyana, ders û tecrubên jiyana xwe di eserên kurdî de jî bibînin.

Ji ber vê yekê, meriv dikare bibêje ku mesajên min di romanên min de hem neteweyî hem jî navneteweyî ne. Û ez dixwazim mesajên xwe bi tarîxa ders û tecrubên merivahiyê ve girêbidim û bikim beşekî jê. Ez romanên xwe, her gav, li ser hin mefhûman (conception) ava dikim. Mîna evîn, hezkirin, siûd, bext, tarix, dijîtî, ronakbîr/ronakbîrî, kes, netewe, xeribî, zor û zulim, biratî, nivisîn, afirîn û h.w.d. Ji bo min gelek girîng e ku gava ev mefhûm di romanê de, bi alikariya cîh, war, bûyer, dan û standin û lehengên romanê tên raxistin, ew bibin hem neteweyî û hem jî navneteweyî.

X.D.: *Tesîren edebî li ser te çi ne?*

M.U.: Ji jiyana şexsî ya meriv pê ve, tu tişt bi merivan dest pê nake. Meriv berdewamê tiştin e. Herikîna wextê bêser û bêdawî ye. Her tişt li hin tiştan zêde dibe. Tesîr û

tecrube jî weha ne. Eger bav û dîya min tune bûna, ez jî iro çênedibûm. Eger tecrubên wan nebûna. iro ez ne kurd bûm.

Meriv mehlûqekî civakî ye û di nav civate de ye. Ew bi tena sere xwe nahewe, ew her û her divê di nav hin têkiliyan de be, hin tiştan bigire û hin tiştan bide. Tesîr bi lebata civakî tê pê û tiştêkî pir baş û pir girîng e. Ji ber ku bi xêra tesîrê, civat bi pêş ve diçe û eser û berhemên nû tên pê. Tesîr dewlemendiya merivahiyê ye, bizav û geşbûn e, nişana serwextbûnê ye û hînbûn û hînkirin e.

Mîna her kurdê Turkiyê, ez jî çûm dibistanên tirkî û li wan deran perwerde bûm. Loma zimane min yê ronakbîrî bû zimane tirkî. Jiyana min bi du zimanan hat rapêçandin: kurdî û tirkî. Kurdî bû zimanê rojane û xeberdanê, tirkî jî bû zimanê xwendin, nivîsîn û xebatên ronakbîrî. Ji aliyê ronakbîrî, ez ji zimanê xwe pir bi dûr ketim. Heta ku ez neketim girtîgehê, 1972, min xwendin û nivîsandina bi kurdî nizanibû. Li girtîgeha eskerî ya Diyarbekirê, ez rastî hin kesan hatim ku bi kurdî dinivîsîn. Yek ji wan jî pismamê min yê gorbihîşt Ferît Uzun bû. (Ew di 1978 an de, bi destê dijminan, hate kuştin). Hingê hin nivîskarên kurd jî li girtîgehê bûn. Bi tesîra girtiyên yekta yê girtîgeha Diyarbekirê, min dest bi fêrbûna xwendin û nivîsîna kurdî kir.

Çawan ku min li jorê jî qal kir, di wan salan de min pir xwend. Jixwe li girtîgehê ji xwendin û nivîsandinê pê ve, tiştêkî ku me bikira, tune bû. Hingê, min gelek **klasîkên rûsî** xwendin. Wan nivîskarên rûs li ber min cîhaneke nû vekirin; cîhaneke xurt, kûr, fireh û rewşen. Ew cîhan ewçend xurt bû ku ez bi mehan di bin tîna lehengên wê cîhanê de dimam. Ez jî di xewn û xeyalên xwe de dibûm pardarê siûda wan. Bi xêra wan, min xwe ji bîhtengiya girtî û dilbûnê bi dûr dixist.

Bi **klasîkên rûsî** re, min **klasîkên cîhanê** jî xwendin. Tirk pir qedr û qîmet didin wergerandina kitêban. Di destpêka salên 1940-an de, Wezaretê Perwerdeyî ya

Tirkîyê bi navê “Tercûme Bürosu” rêxistineke çandî ava kiribû da ku klasîkên cihanê wergerîne tirkî. Wê rêxistinê gelek klasîkên giranbiha wergerandibûn tirkî û hin ji wan klasîkan digihîştin destê girtiyên Diyarbekirê û Anqerê. Min jî ew ji wan girtiyên heja werdigirtin û dixwendin. Ew bêtir klasîkên yewnanî, fransîzî û îngilizî bûn. Wan klasîkan jî cihaneke din li ber min vekir; cihana medeniyet, îlim, felsefe û merivahiyê. Her çiqasî min ew baş fahm nedikirin, lê wan gelek tesîr li min dikir.

Herweha kitêbên din jî ku diketin destê min, min dixwendin. Bi vî awayî, ez hînî xwendinê bûm. Min terbiya xwendinê wergirt.

Piştî ku ez ji girtîgehê hatim berdan, min hîn bêtir bala xwe da ser kurdî û hin kitêbên kurdî bi dest xistin. Yek ji wan “*Memê Alan*” ya berevoka rehmetî dr. Nurettin Zaza bû. Yeka din diwana Seydayê nemir Cîgerxwîn “*Sewra Azadi*” bû. Yên din niha nayên bîra min. Van kitêban jî gelek tesîr li min û li ruhiyeta min ya kurdî kirin. Destana Memê Alan mîna lehiyekê diherikî û dilê min şa dikir. Ez jî pê re diherikim. Jixwe şihîrên Seyda Cîgerxwîn coş û keleke nedîtî dixist hundirê min...

Ez û çend ronakbîrên kurd di 1975-an de, li Anqerê, me bi hev re biryar da ku em kovareke kurdî-tirkî biweşînin. Ji bo vê yekê, me dest bi xebatê kir û me komekê ji bo zimanê kurdî anî pê. Serokê wê komê ap û dostê min yê heja Feqe Husên bû. Bi qasî 8 mehan, her roj, em çar saet li ser zimanê kurdî (bi gelek şeweyan) dixebitîn. Bi xêra wê xebatê, min hîn bêtir nêzikahî li zimanê xwe kir û bi wê tesîrê cara yekemîn, min dest bi nivîsandina kurdî kir.

Li derveyî welêt jî daxwaza min ji bo nivîsandina kurdî hîn xurttir bû. Min herçend xwest ku ziman, edebiyat û çandên din yên cihanê jî binasim, ewçend daxwaza nivîsîna kurdî, li ba min, zêdetir bû. Min herçend ziman, edebiyat û çandên din nasîn, ewçend

min ziman, edebiyat û çanda xwe hîn çêtir nasîn. Dan û standin bi ziman, edebiyat û çandên din re tesîreke welê li min kir ku ez bi coş, evîn û eşqeke boş li xwe û li zimanê xwe vegeyriyam û roj bi roj hîn çêtir lê vebûm.

Herçî nivîskarên ku tesîr li min kirine, gelek in. Ez hewl didim ku haya min ji edebiyata cîhanê çêbe û nivîskarên gelên din binasim. Nivîskarên ku ez herî zêde dixwînim, yen fransîz, îtalî, amerîka-latînî, spanyolî, cihû, afrika-başûrî ne. Edebiyata cihû, afrika û amerîka-latînî li ber dilê min pir ezîz in. Ji ber ku mebes, armanc û hedefên wan, kê-m-zêde, mîna yên kurdan in. Ew jî bi doza ziman, edebiyat, çand û huwiyeteke xweser rabûne û li hember ziman û edebiyatên pir mezin, mîna fransîzî, îngilizî û spanyolî kayîş dikişînin û pir çaran bi ser dikevin. Ew bi eserên xwe yên pir balkêş û hêja hem ziman û edebiyata xwe hem jî hêjahî û avahiyên merivahiyê dewlemendtir dikin. Her gav kitêben hin ji van nivîskaran li ber destê min in. Ez wan bi kêfxweşî dixwînim û ji wan pir sûd werdigirim. Di nivîskariya min de jî ew gelek dibin alîkar.

Li vê derê, ez dixwazim tiştêkî din li gotinên xwe zede bikim: Tesîr tiştêlî pir tebîî ye. Heta ku merivahî hebe tesîr, hevkarî u tevkarî dê hebin. Lê meriv divê ku tesîrê û kopyacitî û texlîtê tevî hev neke. Herçend tesîr tiştêkî erînî ye, ewçend kopya tiştêkî nerînî ye.

Tesîr merivan dewlemend dike û rê li merivan vedike ku meriv bi xwe bikaribe berhemên taybetî û xweser biafirine. Berhemên merivan divê ne kopye bin, ew divê xweser û orijînal bin. Jixwe eser û berhemên ku dimînin û dibin malên merivahiyê, eser û berhemên orijînal û xweser in. Meriv divê ku bi ked, xîret, zanîn û xebata xwe tiştina li zîncîra dewlemendiyên merivahiyê zêde bike Hedef û armanc divê ev be. Her hunermend û nivîskar di bin tesîra hin dîtînan, kes, kom û tevgeran de dimîne. Lê her hunermend û nivîskarê ciddî bi eserên xwe yên taybetî û xweser e. Ez ê li vê derê

mîsalekê bidim; Umberto Eco û romana wî “Navê Gulê”. Ji ber ku gelek gotin li ser vî nivîskarî û romana wî hatine kirin, ez dixwazim mîsaleke weha nas bidim. Romana Umberto Eco romaneke yekta ye. Ew kûr, piralî, dewlemend û rengîn e û bi awayekî pir balkêş û xweş hatiye nivîsîn. Ji bo ku nivîskar vê romanê binivîse, ew bi salan xebitiye û lêkolîn kiriye. Wî bi hezaran kitab, kovar, rojname, nivîsar xwendine. Di romanê de dixuye ku nivîskar ji gelek nivîskar û hunermendên din destkewti bûye, ji wan sûd wergirtiye û di bin tesîra wan de maye. Lê esera ku Umberto Eco aniye pê, esereke xweser ya wî bi xwe ye.

Huner û edebiyat zincîrek e. Her heyam hem xweser e, hem berdewama heyamên rabirdû ye. Eger Melayê Cizîrî ne bûya, Ehmedê Xanî dernediket. Eger Ehmedê Xanî ne bûya, Hecî Qadirê Koyî dernediket. Eger Hecî Qadirê Koyî ne bûya, Celadet Alî Bedir-Xan dernediket. Eger Celadet Alî Bedir-Xan ne bûya, nivîskarên heyama me dernediketin. Ew hemû hem xweser in, hem jî berdewamên hevûdu ne.

X. D.: *Di nivîskariya te de, cihê tarîxê çi ye, tesîra tarîxê li ser te çi ye?*

M. U.: Her kes û her netewe xwediyê tarîxekê ye. Ji her kesî û her gelî re tarîxek divê. Lê ji her gel û neteweyî bêtir, ji gelê kurd re tarîxek divê. Ji ber ku tarîxa gelê kurd û welatê Kurdistanê, bi darê zorê, hatiye guhertin. Kurd ji tarîxa xwe bi dûr ketine, bi gotineke din, ew hatine bi dûrxistin. Çaxa ku welatekî di nav çar dewletên nedemokratîk de bê dabeşkirin û di nav axa wî de tixûbên zexm û hesinî bêne rakêşandin, hingê tarîxa wî welatê jî di nav mij û dûmanê de dimîne. Mîna her tiştê wî, tarîxa wî welatî jî reng diguherîne û bi destê serdest û zordaran ew tarîx ji nû ve, bi awayekî sexte û derew, tê nivîsîn.

Gel û neteweyên bêtarîx mîna merivên kor in. Loma ew nikarin pêşiya xwe bibînin û nikarin gavên nû bavêjin. Tarîx ne bi tenê rabirdû ye, herweha ew pêşeroj

e. Hebûna tarîxeke dewlemend, selameta pêşerojê û xurtbûna merivan e. Tarîx avahî ye, şîûr û zanîna xweseriyê ye, bîr û bawerîya welat û netewe ye. Loma ronakbîr, nivîskar û hunermendên kurd divê pir bala xwe bidin ser tarîxê û bi destên xwe kevirên avahiya tarîxa xwe lêkin û wê dewlemend bikin.

Çawan ku min li cihekî din jî gotibû; min lehengê romana xwe ya sêyemîn, Memduh Selîm Beg heta sala 19'76-an nedinasî. Min romana xwe li dora vî şexsiyetê kurd hûnandiye. Vî camêrî di tarîxa me de gelek tişt kirine. Lê hem ew bi xwe, wekî şexsiyet û hem jî kirdeyên wî ji me re biyanî bûn. Me ew nedinasî. Ne bi tenê ew, em gelek şexsiyetên din yên kurd û gelek aliyên din yên tarîxa xwe nas nakin. Di rewşeke weha kambax de, meriv ji xwe dipirse; ev doz dê çawan bi ser keve?

Ji ber v ê yekê, doza welêt û mafên neteweyî divê ji doza tarîx û xwenasîne neyê veqetandin. Doz û xebata tarîx û xwenasîne dê doza welat û mafên merivahî û neteweyî pir xurt bike. Pêşketina doz û xebata tarîx û xwenasîne dê bîr û zanîna huwiyeta neteweyî pir xurt bike. Meriv dê hîn bêtir serbest û azad bin, daxwaz û xîreta xebat û avakirîne dê pir bi peş ve bikeve, dijîtî u berberiyên ku di civatê de hene dê kêmtir bibin, meriv dê bikaribin hîn çêtir ji hevûdu fahm bikin û qeyd û zincîrên kevnare dê bîn şikandin.

Ji bo ders û tecruban jî tarîx pêwîst e. Ji ber ku tarîxa welatê Kurdistanê ya misûbet û trajediyan e. Eger meriv bi van bûyeran nizanibe. jê ders û tecruban wernegire, kurd dê her gav bi eynî misûbet û trajediyan bijîn.

Bêguman edebiyat ne tarîx e. û ez jî ne tarîxnas im. Lê edebiyat dikare pir alîkarî li tarîxê bike û ders û tecrubên tarîxî, bi zimanekî edebî û bi şeweyekî bedew, bi xwendevanan bigihîne. Avakirîna bîr û şîûra tarîxeke xweser ne şixulê kesekî/çend kesan yan kitêbekê/çend kitêban e. Jê re xebateke piralî, hevkarîyeke têkûz û têkiliyeke civakî ku dikare xwe bi

her derî bigihîne, divê. Di vî warî de, edebiyat û roman dikarin roleke girîng bilîzin.

Bi baweriya min, divê dan û standineke xurt di navbera tarîx-huwiyyeta neteweyî-şûra xwebûnê de hebe.

X. D.: *Romana te “Siya Evînê” bi awayekî dilsojî û bedbihnî xelaş dibe. Meriv li ber xwe û li ber lehengên romanê dikeve. Çima te bi vî awahî xelas kirive?*

M.U.: Berî niha bi çendekê, ez li bajarekî, li mala dostekî xwe bûm. Wî jî “Siya Evînê” xwendibû, ew jî bi siûda Memduh Selîm Begê pir êşiyabû. Wî weha got; “*bi hefteyan, ez di bin tesîra siûda Memduh Selîm Begê de mam û pê êşiyam.*” Min jê re got; “*jixwe bi vî romanê, yek ji armancên min jî ev yek bû... ku xwendevan xemgir bibe û li ser siûda qehremanên romanê bifikire...*”

Min li jorê got; bala min li ser ronakbîrên kurdan û tarîxa wan e. Herweha romanên min li dora tevgera ronakbîriya welêt ava bûne. Lê belê, em hê bi xurtî li ser vî tevgerê ranewestiyane, lê ev tevger pir balkêş e û bi ders û tecruban tijî ye. Bi qasî ku ez dibînim, yek ji aliyan wê yên balkêş ev e ku tu ronakbîrê kurd, digel her xebatî, negihîştîye mirazê xwe. Piraniya wan, hemû umrê xwe, ji bo welat xebitîne û tiştên hêja kirine, berhem û eserên hêja anîne pê, lê belê mîna şexis, ew mesûd nebûne, xwe bextiyar û biserketî his nekirine. Çima?

Sebebên vî yekê jî pir in. Lê çend sebebên esasî, bi baweriya min ev in:

- Zor û zordariya dewletên serdest. Ev zordarî ewçend zêde û mezin e ku mîna her tiştî, jiyana ronakbîriyê difetisîne. Zordar tu carî rê nadin ku ronakbîrên kurd li ser axa xwe, bi xebatên ronakbîrî bilebitin. Cihê ronakbîr yan îşkencexane û zîndan yan siya sêdarê û hilma ruhîstînan yan bêdengîyeke bêşexsiyet û nokeriyeke riswa yan jî diyarê xefibiyê ye. Rebenê ronakbîrê kurd dê ji van rîyan kîjanê hilbijêre? Yek ji

yekî xirabtir, yek ji yekî diwartir...

- Ferq di navbera gel û ronakbîr de pir zêde ye. Ronakbîr li milekî, gel li milekî ye. Paştamayin û girtîbûna civata kurd welê kiriye ku welatê Kurdistanê bûye warê nezani û belengaziyê. Gelê kurd ji pêşketina merivahiyê û dewlemendiyên medeniyetê bêpar maye. Ji lewre, ronakbîre kurd û gelê kurd, bi hêsami ji hev fahm nakin. Ew bi zimanên cîhe dipeyivin. Bala wan li ser tiştên pir cihê ye. Gelê kurd nikare li ronakbîrên xwe xwedî derkeve û wan biparêze, qedr û qîmet bidê, berhem û eserên wan bigihîne civate. Loma ronakbîr bi serê xwe ye, ew tenê ye. Ew nikare xwe, xebat û mebesa xwe bi civatê bigihîne. Izolasyoneke weha barekî pir giran e. Hem ji aliyê nefsi û şexsi hem ji aliyê ronakbîri û çandî ve.

- Li welatê Kurdistanê timî şer heye. Şer dijminê xebata ronakbîriyê ye. Li cîhê ku şer heye, ronakbîr nikarin dengê xwe bilind bikin. Ew dengê xwe bilind bikin jî, ji dengê tîfing û tanq û topan, dengê wan nayê bihistin. Şer îmkan û fersendên xebata ronakbîriyê dimiçiqîne. Hingê li ber ronakbîrên kurd riyên xebatê namînin, ew mecbûr dibin yan bibin şerbaz û şerker ku pir caran nikarin di vî warî de bi ser kevin, yan ji bibin guhdar û temaşeger. Bêguman, guhdarî û temaşegerî jî ne şixulê ronakbîran e.

- Berberî û dijitiyen civakî, siyasî, dinî, herêmî yên civata kurdî, bi her awayî, rê li xebata ronakbîran digire, wan mehkûmî tengahiyeke mezin dike. Gava ronakbîr bikevin nav tengahiyeke mezin, hingê ew nikarin rol û fonksiyona xwe ya ronakbîri bi cih binin.

Rewş weha ye û ronakbîrên kurd, ev du sed sal in ku di nav merc û şertên weha de dixwazin ronakbîri bikin. Ez ne bawer im ku bêgavîyên li ber ronakbîrên kurdan hene, li ber ronakbîrên neteweyekî din hebin. Îcar di rewşeke weha de, çawan ronakbîrên kurd bikaribin xwe mesûd û bextiyar his bikin, çawan ew bikaribin bi

ser kevin?

Heta niha rewş weya bûye. Eger ronakbîrên kurd yê heyama nû nikaribin ji ders û tecrubên ronakbîrên rabirdu destketî bin, ew jîyan û ew tarîx dê dubare bibe. Wekî din rê tune.

Min xwest, ez bi serencama Memduh Selîm Begê xwendevanên kurd bihejinim da ku ew li ser serencama xwe bifikirin. Memduh Selîm Beg ne tenê ew bi xwe ye. Ew ez im, tu yî, em in. Qedera ronakbîrên kurd wekhev e. Ev qeder divê bê guhertin. Em divê li serê bifikirin, wê salix bidin, wê bi gelek şeweyan berpêşî xwendevan û civata kurd bikin û di mêjîyê xwe de bikin meshûmeke jîndar da ku trajediyên bûrî dubare nebin, ronakbîrên serdema nû jî mîna Memduh Selîm Begê ji bîr nebin û li welatê xeribiyê di nav tenêtî, rebenî û neçariyeke mezin de neçin diyarê rehmetê...

17. 10.90. Stocholm,
Kovara **WAN**, hej. 1. 1992

Xebata ronakbîrî

Abdullah Keskin: *Berî her tiştî em dixwazin, hûn xwe jî xwendevanan re bidin nas kirin. Kî ye Mehmed Uzun?*

Mehmed Uzun: Berî her tiştî, ez dixwazim we bi vê gava tarîxî pîroz bikim. Ev gav li ber dilê min pir ezîz e û derketina *Rojnameya Welat* bûyereke tarîxî ye. Ez jî bajarê Siwêregê, 1953, me. Zaroktiya min li gora şertên bajarekî biçûk ê kurdî bihurî. Min dibistana yekemin, navîn û lîsê li wir xwendin. Paşê min li Enqerê, li **Yüksek Teknik Öğretmen Okuliyê** dest bi xwendinê kir. Sala 1972-an, ez hê 19 salî bûm, hatim girtin û bi qasî du salan li girtigehên eskerî yên Diyarbekirê û Enqerê mam. Di sala 1976-an de, roja Newrozê, min û hin ronakbîrên din ên kurd, me bi hev re, dest bi weşandina kovara *Rızgarî* kir. Ez berpirsiyarê kovarê bûm. Ji ber vê yekê, ez hatim girtin û bi qasî 8 mehan li girtigeha Enqere mam. Bi dû berdana min re, min dev ji Turkiye berda û derketim derveyî welêt, 1977. Ji wê rojê û vir ve ye, ez li derveyê welêt, li Swêdê dijîm. Ev yekemin care ku ez, piştî 15 salan, li Turkiyê me.

Li derveyî welêt, min niviskarî û rojnamevanî kiriye. Heta niha min çar roman bi zimanê kurdî nivîsîne. Min çar kovar û rojnameyên kurdî îdare kirine. Min li rojname û kovarên swêdî nivîsîne. Ez endamê Yekitiya Niviskarên Swêdî, Pen-Kluba Swêdî, Yekitiya Rojnamevanên Cihanê me. Di van rêxistinên edebî û çandî de, ez bi aktivî dixebitim.

A.K.: *Zimanê kurdî ev 70 sal in qedexe bû. Gel jî xwendin û nivisandinên kurdî dūrketiye. Îro kurdî serbest e. Li çand û zimanê kurdî derbên xedar standine. Pirsê zimên dê çawa bê çareser kirin?*

M.U.: Rewşa zimanê kurdî, îro ne ew rewş e ku meriv bikaribe pê qayil be. Zimanê me perçiqiye, peritiye, qurmiçiye, ji avahî û dewlemendiyên xwe hatiye miçikandin. Sebebên vê yekê diyar in. Îro, li ser sebebên peyivîn êdî ne hunereke mezin e. Hunera mezin îro ew e ku em bikaribin bi zimanê kurdî binivîsin û bixwînin. Ez di wê baweriyê de me ku eger em bi kurdî bixwînin û binivîsin, zimanê me dê, di demeke kin de xwe bigihîne katên gelek bilind. Zimanê kurdî xurt û dewlemend e. Eger ew ne zêdeyî zimanên cîranan be, ne kêmir wan e. Bi tenê em bikaribin û hewl bidin ku bi zimanê kurdî bixwînin û binivîsin. Bingeh û hîmên esasî yên zimanê niviskî yê kurdî temam in. Giramêra kurdî heye. Qayidên nivîsîn û xwendina kurdî hene. Celadet Alî Bedir-Xanê gorbehîşt ev hemû, bi xebateke bêhempa, ava kirine. Lê, hin kêmanî û qelsiyên zimanê niviskî hene. Ew ji dê bi xwendin û nivîsînê, hêdî hêdî ji holê rabin. Em divê gelek bala xwe bidinê ku zimanê kurdî bikin zimanê perwerî û xwendinê. Em divê kar û xebatên xwe yên civakî, siyasî, çandî, edebî û ronakbîrî bi kurdî rexînin. Herkesê ku dikare bi kurdî binivîse, divê dest pê bike û binivîse. Di vî warî de, kurd divê kampanya vêkin û pir bixebitin.

Ez hebûna devok û zaravayên kurdî ne mîna kêmanî û qelsiyeyeke zimanê kurdî dibînim. Ji bervajiyê, ew dewlemendiyên zimanê me ne. Em divê alikarî lê bikin û teşwîk bikin ku bi devok û zaravayên kurdî bête nivîsin. Her çiqas bi wan were nivîsin, zimanê kurdî de ew çend dewlemend û bi ber be.

Herçi kêmanî û problemên zimanê niviskî ne, jê re civîn û konferansên îlmî û akademîk divên. Di vî warî de, li deryeyî welat tiştên baş çê bûne. Em divê wan tecruban veguhêzînin welêt û li welêt xebata îlmî ya li ser zimên geş bikin. Ne bi lez û bez, lê bi plan û program. Bi hev re, bi hevkarîyeke têkûz. Ji ber ku ziman, ê me hemûyan e. Pêşketina zimên, pêşketina me hemûyan û welatê me ye.

A.K.: *Ronakbîrê Kurd çawa tê nasîn, hûn çawa tarîf dikin?*

M.U.: Gelo ronakbîrê kurd kî ye? Bersivên vê pirsê texlît bi texlît in. Em dikarin gelek analiz û lêkolinan li serê bikin. Li gora min, bi kurtî, ronakbîrê kurd ew kes e ku bi awayekî di nav tevgera welêt de ye û li hember ziman, çand, ciwat û welatê xwe xwediye berpirsiyarên ehlaqî ye. Berpirsiyarên ehlaqî pir girîng in. Gava rewşa zimanê min ê bav û kalan evçend kambax be ez ê çawan jê rû badim û bi zimanekî din binivîsim? Ez ê çawan beşdarî li avakirina edebiyata modern a kurdî nekim, çawan ez ê xwe ji avakirina tevgera ronakbîrî, felsefî, çandî û edebî ya milî bidim alî? Li gora kîjan pîrensîbên ehlaqî ez ê van yekan bikim?

Em dizanin; xwende û ronakbîr ne eynî tişt in. Ronakbîr ew kes e ku bîr bi ronahiyê dibe û ji bo ronahiyê dixebite. Ronakbîrê kurd divê bîr bi ronahiya welêt bibe û li gora qûweta xwe, di warê xwe de, bixebite û biafirîne. Avirandin pir girîng e. Di warê afirînê de em ne xurt in. Em divê vî aliyê xwe xurt û tekûz bikin.

Kêmaniyên me û ronakbîrên me pir in. Ronakbîrên me yên ku di medresan de perwerde bûne, gelek bala xwe didin ser ziman, çand, edebiyat û tarîxa kurdî. Bi sed salan e ku bi xêra van ronakbîran, ziman, çand û edebiyata me hatiye parastin. Lê dinya van ronakbîrên me pir teng e.

Haya wan zêde ji cîhanê û tevgerên cîhanê nin e. Xebatên wan zêde ne ilmî û bi metodên ilmî ne. Peywendiya wan û pêşketina medeniyetê nin e, eger hebe jî, ew pir qels e. Li lê milê din, ronakbîrên me yên ku di xwendegeh û uniwersîtan de perwerde bûne, gelek bala xwe didin ser îdolojiyan, pêşketina tevgerên sîyasî, felsefî û çandî yên cîhanê. Pencera wan a ku li cîhanê vedibe, fireh e. Lê belê, bala wan ne li ser hebûnên me yên bingehîn, ziman, çand, edebiyat û tarîxa Kurdî ye. Haya wan jê yan hîç nîn e, yan jî pir

kêm e. Ji bo xwendin û nivisîna kurdî xwe zêde naêşînin. Vê yekê mîna mesela xîret û şerefê nabinin. Ew edebiyata me ya klasîk nizanin û nas nakin. Huwiyeta wan a neteweyî ne xurt e. Yanê naveroka kurdîyeta wan qels e.

Em divê van kêmaniyên xwe ji holê rakin. Me ronakbîrên milî, lê di eynî wextê de navneteweyî, divên. Em divê reh û rêçên xwe baş bizanibin, lê di eynî wextê de peywendiyên me yên cihanê xurt bin; hem klasîk, hem nûjen bin û bikêr û bi berbin.

A.K.: *Hûn di romanên xwe de kîjan rastnivîsê pêk tînin?*

M.U.: Ez di romanên xwe de, di niviskariya xwe ya kurdî de, qaydeyên "Hawar"ê bi kar tînim. Bi rêberiya Mîr Celadet Bedîr-Xan, kovara Hawarê hê di salên 1930 an de qayde û pîrensîbên nivisîna kurdî, bi tîpên latînî anîne pê. Eger kêmaniyên wan hebin jî qusûrên wan nîn in. Em herkes bi serê xwe nikarin rabin li gora daxwaza dilê xwe û li gora rewşa devoka xwe qayde û pîrensîban ava bikin. Bi ya min, ew şaşîyeke mezin e. Hedef û armanca me divê ew be ku em zimanê niviskî standardîze bikin, devok û zaravayan nêzî hev bikin. Eger em rabin bi serê xwe qeyidene nû binin pê, hingê em ê bibin sebebê serêşî, teşqe û geremolên nu. Çima?

A.K.: *Ev 10-15 sal in, hûn ji welêt dûr in. Hûn nû vedigerin welêt. Di nav van 10-15 salan de gelek tişt hatin guhertin. Rewşa welêt çawa ye? Hûn karin binin zimên?*

M.U.: Welatê ku min sala 1977-an de li pey xwe hiştibû û yê îro ji hev pir cihê ne. Îro pêla şîûra milî, bêpayan, bilind e. Kurdîyeta ji xebata kesan û komên biçûk derketiye, bûye neteweyî û girseyî. Bi alîkarî û rêberiya rojname û kovarên mîna we, zimanê kurdî ji nû ve vedîje. Weşanxanên kurdî avabûne û gelek berhem, bi kurdî û tirkî, diweşînin. Rojnameya Welat xwerû bi kurdî, her hefte, diweşe. Tevgera neteweyî, pêla şexsiyet û huwiyeta kurdî, qat bi qat bilind dibe. Ev hemû gavên

tarîxî ne.

Ev hemû berhemên xebata 70 salan a bi xwîn û xwîdan in. Bi sedan û hezaran şexsiyet û şêhidên welatê me bi hevîya van rojan, çavvekirî çûn diyarê rehmetê. Keda wan di berhem û eserên îro de pir e.

Lê em divê tiştêkî ji bîr nekin; bi qasî ku ez dibînim, xelk tî û birçiyê zanîn, îlim, felsefe, zîman, çand û edebiyatê ye. Ev pêla neteweyî divê bi van were dagirtin, neqîşandin. Zanîn, îlim û xebatên îlmî mîna nan û avê ye, ji bo me pêvist in. Ez bi dîtina vê pêşketinê pir mesûd û bextiyar bûm.

A.K.: Li welatê me demeke nuh dest pêkiriye. Çi ne faktorên vê dema nuh?

M.U.: Rast e, bi qasî ku ez jî dibînim, li welêt dem û heyameke nû dest pêkiriye. Kurd radibin ser pîyan, bi hêyecan li xwe vedigerin, li hebûn, tarîx û kokên xwe hûr dibin, bê tirs doza mafên xwe dikin, bi kurdbûna xwe ser bilind dibin. Hûn dizanin, di van rojan de, romana min a siyemin "Sîya Evînê" li Stembolê, bi kurdî weşîya. Di civînek-du civîn û şevan de, xort û keçên kurd dihatin ba min da ku ez romanê jî bo wan îmze bikim. Rîyê wan bi ken û hêyecan bû ji çavên wan çîrûsk difirîn. Ev ruhekî nû ye; ruhekî jîr, xurt, xort, têgêhiştî û modern. Tecrubên tarîxî yê mîletên din jî nîşanê me daye; eger mîletekî xwe bi vê ruhiyetê gîhandi be, ew êdî zû bi zû wînda nabe. Heye ku rîya bîdestxistina doz û mafan pir dirêj be, lê ev ruhiyeta nû dê li ser vê rîyê gelek problem û meseleyên me çareser bike. Welê dixuye ku civata kurdî bi her awayî diguhere, xwe nû dike û ev ruhiyeta ku ez qalê dikim roj bi roj bêtir derdikeve pêş û dibe hakim. Berê malbat, eşîr, navçe û herêm û menfatên wan li ser her tiştî bûn. Lê nuha, di vê heyama nû de hebûn û dozên neteweyî derketiye ser her tiştî.

Her mîna ku min li jorê jî got, em divê vê pêşketina pîroz bi berhem û eserên îlmî, felsefî, çandî, hunerî û edebî dagirin û bixemilînin. Em divê li hev xwedî

derkevin, hevûdu biparêzin, bi dijminatî li hev nenêrin û di peywendiyên xwe yên bi hev re de pir demokrat û bihnfereh bin. Em divê ji bîr nekin ku zerare me yekî, zerara me hemûyan e.

A.K.: *"Siya Evînê"* nuh derket. *"Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê"* *"Mirîna kalekî rind"* û *pirtûkên we yê din wê kengî derkevin? Hûn nuha li ser çi dixebitin?*

M.U.: Belê *"Siya Evînê"* nû derket. Ew ghişt welêt û xwendavanên kurd. Ma çi dikare kefxweşiyê ji vê bêtir bide min? Min romanên xwe, ji welatê xwe bi 4000 km dûr, bi kurdî dinivisîn. Ji bo welat û milletê xwe, ji bo xwendevanên kurd. Min ew nivisîne, lê xwediyê wan gel û welatê min e. Ew yadîgareke biçûk in ku min bi rêz û rêzdarî pêşkeşî ziman û edebiyata kurdî kirine. Eger di rabûna vê pêla neteweyî û pîroz de alikariyê min a biçûk jî hebe, ez ê xwe bextiyar his bikim. Ez dixwazim romanên min ên din jî bîr weşandin. Lê çawan û kengê, ez bi vê yekê nizanîm.

Ez nuha li ser antolojîyêke edebiyata kurdî dixebitim. Ji 3-4 salan û vir ve ye ku ez tevî bi qasî 20 hevalên nivîskar, zimanzan û pîspor, li serê dixebitim. Ev xebata fireh li ber xelas bûnê ye. Ez bawer dikim ku eger ew biweşe û bigihê destê xwendevanên kurd, kitapxana kurdî dê bibe xwediyê esereke nû ya bingehîn. Piştî vê xebatê jî, min dil heye ku ez dest bi nivîsîna romana *"Bîra qedere"* bikim. Ev roman dê li dora jiyana Celadet Alî Bedir-Xan bête hûnandin. Ev bûn 7-8 sal ku ez li serê dixebitim û lê dikolîm. Lê nuha, êdî ez bawer dikim ku ez ê bikaribim dest bi gava nû bikim; nivîsîna romanê.

Rojname **WELAT**, hej. 5, Adar. 1992

Hunera Romanê û romana kurdî

Pirsiyar 1- *Wekî em dizanin, di Kurdistana Bakur de bingeha romana kurdî te daniye. Gelo çima, kengî, çawan te dest pê kir? Ji ku ev fikir hate hesê te?*

Mehmed Uzun: Eger em çavê xwe, hema weha ji ser re, li tarîxa xwe ya du sed salên dawîn bigerînin, berî her tiştî em ê şer bibînin. Şer, şer û dîsan şer. Şerekî bêwest û bêrawest. Eger ser li derekî rawestiya be jî, li derekî dîn dest pê kiriye. Ji yana kurdan, bi her awayî, bi şer û pêveçûnê ve hatiye rapêçandin. Realîta ji yana kurdan ev e. Bêguman, sebebên vê yekê hene. Ji ber ku em hemû li ser sebebên, car bi car, peyivîne û me ew nivîsîne, ez naxwazim li vir dîsan dubare bikim. Şerekî evçend dût û û dirêj li kîjan aliyê dinê heye? Li kîjan aliyê dinyayê, miletekî heye ku, digel şerekî evçend dirêj û fedakariyeke evçend bêhempa, negihîştîye miraz û xwestekên xwe? Sebeb çi ne?

Felaket û misûbeta herî mezin ku dikare bi welat û miletekî biqewime, windabûna ji yana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebî ye. Gava welatekî ji van aliyên jiyanê yê bingehîn bêpar be, gava miletekî ji van aliyên neçar-û jihevketî be, biserketin, ez nebêjim xeyal e, lê pir û pir dijwar e. Civatek bi van aliyên dewlemend û şên dibe û li dinyayê bi van aliyên tê nasîn. Ev alî rûmeta civatekê ne. Em divê pir vekirî û bi misogerî bibêjin ku reh û kaniyên biserketina civakî û siyasî, dewlemendiya ji yana civakî, aborî, çandî, felsefî û edebî ye.

Em qebûl bikin yan nekin, kurd bi hin wesfên xwe nas in; ne bi bajarvaniyê, lê bi koçerî û gundiyê; ne bi felsefe û îlim, lê bi şer û xweparastinê; ne bi edebiyata xwe ya nivîskî, lê bi edebiyata xwe ya devkî, ne bi kitabxane û zanîngehên xwe, lê bi pêşmerge û hêzên xwe

yên çekdar, ne bi dişiplîna "kreavîtet"ê, lê bi xurtî û mêranîyê... Ne hewce ye ku meriv dirêj bike. Ev weşif, yên civatên kevnare û girtî ne. Berî niha bi du şed-sê sed şalan, civatên pêşketî jî, bi van wesfên xwe dihatine nasîn. Lê êdî ne îro.

Kurd, li gora lêkolînan, di navbera 20-25 milyoni de ne. Di nav vê hejmara yekcar pir de çend filîsofên ku bi kurdî dilebitin hene? Çend mîmar, ressam, dengbêj û nivîskarên navneteweyî hene? Çend avahiyên ku di qata cihanê de bin, hene? Çend kitabxanên neteweyî, tarîxî hene? Îro di dawîya sedsala bîstan de, çend roman, piyes û berhemên nûjen ên kurdî hene?.. Ma miletekî dikare, bê van, bi ser keve û jiyaneke serfiraz ava bike?

Zor û zordariya dewletên serdest li aliyekî. (Ew li ber çavan e.) Lê kurdan çiqas hewl dane ku jiyana kevnare biguherînin, aliyên jiyane dewlemend bikin û reh û kaniyên civatê û xebata siyasî geş bikin?

Di destpêka 1980-an de, serê min bi van pirsîyaran tijî bû. (Armanca min bi van pirsîyaran ne ew bû ku ez rexne li hin kes û hêzan bigrim yan wan gunehkar bikim.) Hertim min ji xwe ev dipirsîn û dixwest bersîva van bidim. Ez dikarim bibêjim ku li milekî pirsîne weha rê li nivîskariya min vekirin. Lê li milê din jî, xwendin, evîn û hezkirina edebiyatê rê lê vekir. Meriv nikare, bi tenê, bi daxwaz û armancên siyasî, civakî bibe nivîskarê edebî û berhemên edebî biafirîne. Hingê çêtir e ku meriv nivîsar û kitabên siyasî binivîse. Ji bo avakirina berhemên edebî, meriv divê, berî her tiştî, ji kitêban, edebiyatê, cîhana edebî û xwendinê hez bike. Meriv divê bibe pardarê wê cîhana taybetî ya edebiyatê. Eger yek ji min bipirse û bibêje "li ber dilê te tiştê herî ezîz çi ye", ez ê bibêjim, "edebiyat e."

Edebîyat û bi taybetî jî roman, cîhaneke taybetî ava dike û xwendevanan dibe wê cihanê. Gelek aliyên vê cihanê bi cîhana reel ku em tê de dijîn, dimîne, lê ne ew bi xwe ye. Cîhana edebî ya romanê rê li xwendevan

vedike ku ew hîn bêtir bîr bi xwe, bi der û dora xwe û bi cihaneke çêtir, xweştir bibe. Cihana romanê, ji aliyê hîş, pejn, bîr û zanînê, ji cihana reel berfireh û kûrtir e. Lê di eynî wextê de, pêwendiya wê bi cihana reel re jî xurt e. Ew hem xweser e, hem ji bo cihana ku em tê de dijîn, mesaj e. Belê, mesaj... Lê mesajên wisa ku ew bi xewn, xeyal, îmaj û bûyer û lehengên çêkirî ve rapêçayî ne. Ew bi ravekirin, agahî û zanînen cuda û dewlemend hatine neqîşandin û kemilandin. Armanç bi vê yekê ew e ku çaxa xwendevan romanek dixwîne hem xwe tê de bibîne û bibêje, "*belê, eynî mîna jiyane ye*" û hem jî xwe bêtir perwerdekirî û zane hîs bike da ku nêrîn û hîsên wî/wê yên li ser her aliyên jiyana û cihanê dewlemendtir bibin.

Loma, bi bawerîya min, em kurd pir hewcedarî hunera romanê ne. Xwendin û nivîsîna romana kurdî dê me hemûyan dewlemendtir bike, cihana me ya hundirîn çêtir bike.

Pirsiyar 2: *Tu dikarî vê meselê hinekî vekî. Çima romana kurdî?..*

M.U.: Roman, di man'a fikrî de humanist, şoreşger û rexnegir e. Ew humanist e, ji ber ku her tiştê ku bi însan û însaniyetê ve girêdayî ye, ne dûrî romanê ye, her tiştê romanê jî bo însan û çêyiya însan e. Hermîna ku bi latîni hatiye gotin, "*Homo sum, nihil humani a me alienum esse puto*" (Ez însan im, tiştên însanî ne xerîbî min in.) Ew şoreşger e, ji ber ku roman zarok û berhema demên guherîn û şoreşan e. Ew rexnegir e, ji ber ku armanca romanê, fahmkirina rewşê û bilindkirina pêla bîr, zanîn, guherîn û pêşvexistinê ye.

Çima ez weha li ser romanê dipeyîvim?.. Ez nivîsîn û xwendina romana kurdî pir girîng dibînim. Ji her wextê bêtir îro hewcedarî bi nivîsîn û xwendina romana kurdî heye. Civata kurdî îro, bi her awayî, di nav guherînen mezin û bingehîn de ye. Dan û standînen civakî, pêwendiyên aborî, adet û ûsilên çandî, pîvanên fikrî û hîsî... ev hemû bi lez diguherin.

Ez spasdarê we me ku hûn min mîna "hîmdarê romana kurdî li Turkiyê" dibînin. Ev, ji bo min serbilindahî ye. Lê eger min dest pê nekira jî, hinên din dê dest pê bikirana. Ji ber ku wext hatiye. Wexta nivisîna romana kurdî hatiye, - digel ku kurd pir li pey miletên din mane. Û ez divê bibêjim ku ji romanên min pê ve jî romanên ku bi zaravayê kurmancî hatine nivisîn hene. Meriv divê nemaze behsa sê romana bike; "Şivanê Kurd" ya Erebe Semo, "Gundikê Dono" ya Mahmut Baksi û "Zeviyên Soro" ya Nurî Semdîn.

Tarîxa edebiyata cihanê navê pênc nivîskaran, mîna rêber û hîmdarê hunera romanê, berpêşî me dike; Cervantes (îspanyol), Grimmelshausen (alman), Daniel Defoe (îngiliz), Alain-René Le Sage (fransiz) û Jonathan Swift (îngiliz). Cara yekemîn van nivîskaran dest bi şêveke nû ya vegotinê kirine û roman afirandine. Romanên wan li ser wesfên civakî, tarîxî û çandî yên welatên wan ava bûne. Bi vî awayî, wan romana neteweyî anîye pê. Û di ser ya neteweyî re jî, wan berhemên yekemîn yên romana navneteweyî ava kirine û li gora xwe hin hêjahiyên nû li edebiyata cihanê zêde kirine. Ma qehreman û lehengên romanên wan, mesela Don Quijote yan Robinson Crusoe yan jî Gulliver ne nasên me ne jî?

Eger em li wan hal û merc, dewr û demên derketin û avabûna van nivîskaran û berhemên wan binihêrin, em ê bibînin ku ew hemû zarok û berhemên rewş û demên guherîn û şoreşan in... Herwekî ku nas e, roman li Awrûpê derketiye, ew hunereke Awrûpî ye. Çaxa nivîskarên ku min qal lê kirin, romanên xwe nivisîn yan jî dest bi nivisîna kirin, Awrûpa, bi her awayî, di nav guherîneke bingehîn û şoreşger de bû. Jiyan û pêwendiyên civakî bi temamî digiherîn; dewra axa û began û feodalîzmê xelas dibû û dewreke nû, ya burjuwazî û kapîtalîzmê dest pê dikir. Mîrekiyên Awrûpayê ji hev diketin û Awrûpa ber bi dewletên neteweyî diçû. Tixûbên teng û girtî hildiweşîyan, agahî

û zanîn zûtir vediguhezîn civatê. Hewcedarî bi enformasyon û agahiyê hîn zêdetir dibû. Pêla xwendinê bilind dibû, xwenda zêde dibûn. Hînbûn û perwerdeyî, ji bo pêşketina civatê, girîngiya xwe îspat dikir. Meriv ji pêwendiyên eşîrtî, malbatî û binemaliyê xelas dibûn û şexsiyeteke nû ya indîvudalist werdigirtin. Gotin û guhdarîkirinê cihê xwe berdida xwendin û nivisînê...

Û ji van guherîn û şoreşên civakî yên nû re şêweyên nû yên edebiyatê diviyan.

Welatê kurdan, nemaze perçê Turkiyê, îro di nav guherîneke weha bingehîn de ye. Guherînen ku Awrûpayê berî niha bi 300-350 salan derbas kirine, îro xwe gîhandiye cem kurdan. Ne hewce ye ku meriv li vir qala van guherînen bingehîn bike. Lê kurd hew dikarin qîma xwe bi pêwendiyên kevnare binin. Ew nema dikarin qîma xwe bi şêweyên kevnare yên vegotin û edebiyatê binin. Parastina şêweyên kevnare jî gelek girîng in, lê insanê kurd baş guheriye, bi awayê kevn nafikire, najî û hîs nake. Jê re şêweyên nûjentir divên ku ew xwe pê îfade bike, xwe tê de bibîne, cihana xwe ya nefsi û hîsî dewlemendtir hîs bike.

Girîngiya romana kurdî di vir de ye; ew dikare bibe "dengbêja nû ya van guherînan". Romana kurdî dikare alîkarî li insanê kurd bike ku ew hêjayî û xweşiyên jiyane bibîne, şexsiyeta kurdî hîn çêtir nas bike, pêwendiya xwe û tarîxa xwe hîn xurtir bike, bêtir bîr bi guherînan bibe, ji bo jiyana nûjen ya civakî xwe hazir bike, bi xwe bawer be, hîs û pejnên insanî û neteweyî hîn baştir binase, hîn xurtir di nav civatê de bilebite, cihana xwe ya hundirîn kurtir bike, nêzîkahî li cihana derve bike, dinyayê hîn çêtir bizanibe.

Û li milê din jî, romana kurdî dikare zimanê kurdî yê niviskî pir pêşve bibe û dewlemend bike. Formaromanê, ji hemû formên din yên edebî û hunerî bêtir, ji bo pêşvebirina zimanan, musaîd e. Îmkanên wê hîn pirtir in. Ziman dikare tê de, mîna lehiyekî, biherike, xwe fireh û kûr bike, şêwe û ûslibên curbecur

biceribîne. Xwendevan jî dikare, piştî hînbûna xwendina kurdî, bi hêsanî û kêfxweşî, pêwendiyêke xurt bi zimanê xwe re bîne pê. Û ya herî girîng jî, xwendevan dikare, bi alîkariya xwendîna dirêj ya romana kurdî, êdî bi kurdî bifikire.

Em divê xwe nexapînin û tiştêkî pir vekirî bibînin; di nav vê aloziya guherînan de, eger zimanê kurdî nebe zimanê nivîsîn û xwendinê, nivîskar û xwendevanên kurdî pir zêde nebin û eger zimanê kurdî ronensanseke têkûz derbas neke, tu pêşeroja zimanê kurdî li Turkiyê nîn e. Ew ê wînda bibe. Dewr û dewran guheriyê. Berê civata kurdî girtibû. Îro ew vebûye û zimanê tirkî bi deh kanalên xwe yê televizyonê, bi radyo û dehhezaran kasetên xwe yê ştranan, bi dehan rojname û kovarên xwe, bi sîstema îdarî ya dewletê ketiyê nav civata kurdî û zimanê kurdî dixwe. Îro li gundan jî zarok bi tirkî dipeyivin. Diyên wan ku bi tenê çend gotin tirkî dizanin, ji ber tesîra telewîzyonê, bi zarokên xwe re bi tirkî dipeyivin. Şivanê kurd îro li serê çiyaran, mîna berê li bilûra xwe naxîne û stranên kurdî nabêje. Ew bi teyba xwe ya biçûk, bi tirkî, li kasetê dengbêjên ku bi tirkî dibêjin, guhdarî dike... Berî niha bi demeke dirêj, Celadet Ali Bedir-Xan di kovara HAWAR'ê de, 1932, di warê ziman de weha gotibû; "*Miletên bindest heyîna xwe ji serdestên xwe bi du tiştan, bi qeweta du çekan diparêzin. Ol yek. Zman dudo. Lê heke ola miletê serdest û bindest yek bibe, hingî çek yek bi tenê ye û bend tenê zman e.*" Lê eger ziman jî here, hingê evçend êş, ked, xebat, cefa û fedakarî ji bo çi?..

Ji ber vê yekê jî, nivîsîn û xwendina romana kurdî, îro, ji her carî girîngtir e. Kurd divê hewl bidin ku bi dehan, sedan, hezaran nivîskar derxin. Hejmara roman û berhemên kurdî yê edebî divê, yekcar, pir zêde be. Bêguman îro gelek asteng li ber xwendin û nivîsîna zimanê kurdî hene. Ev diyar in. Lê em divê hewl bidin. Destpêk her dijwar e. Lê wekî din jî rê û çare nîn e.

Yek ji hêvî û daxwazên min ên herî mezin ew e ku di pêşerojê de gelek nivîskar û romannivîserên kurdî derkevin û romana kurdî ewçend bi pêşve bibin ku ne bi tenê kurd, herweha hemû cihan pê serbilind bibe.

Pirsiyar 3: *Romana te ya çaremîn "Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê" li ser jiyana û dewra Evdalê Zeynikê ye. Di xebata te ya edebî de çîh û rola Evdalê Zeynikê çi ye?*

M.U.: Evdalê Zeynikê yek ji lehengên min ên cihana zarotiya min bû. Carina Evdalê Zeynikê şevên zarotiya min dineqîşandin. Li mala me, ji bav û kalan mayî, bilûreke spehî hebû û bavê min pir xweş lê dixist û pê re digot. Strana Qulingo û feleka xayin ji wan rojan yadigarî min in.

Ji mêj ve bû ku min dixwest romaneke destanî, bi zimanê destanê binivîsim. Mebes û armanca min bi vê romanê ev bû; min dixwest hin bûyer û lehangana li dora mefhûmên mîna, evîn, însaniyet, hîsên insanî, biratiya mîletan, serdestî û bindestî, hêz û quweta stran û hunerê, dostî û îxanet... bicivînim. Pêşî min haziriyên xwe li ser destana "*Siyabend û Xecê*" kirin. Min gelek celebên gotina vê destanê civandin û li gelek dengbêjan, nemaze yên Suriyê, guhdarî kirin. Lê paşê, min dev jê berda. Ji lewre min nihêrt ku ez ê nikaribim ew hawayê insanî ku min dixwest salix bida, bireşînim ser romanê û rewşa dewr û demên mîrekiyên kurdan, mîna bergeheke romanê, bidim.

Min nihêrt ku Evdalê Zeynikê, mîna dengbêjekî kurd û figurekî mîtolojîk, baş li mebes û armancên min tê. Loma min romanê li dora şexsê wî yê efsanewî hûnand. Hermîna ku di romanê de jî tê gotin, Evdalê Zeynikê bav û bapîrê dengbêj û çîrokbêjên kurdan e. Tesîra wî li ser strana kurdî û edebiyata devkî pir zêde ye. Min xwest, ez hem bi hênceta Evdalê Zeynikê romana ku min dil dikir binivîsim û hem jî Evdalê Zeynikê, dengbêjiya wî, zar û zimanê wî jî nû ve "aktualîze" bikim. Lê li vê derê ez divê tiştekî ku min li gelek cihên din jî gotiye, dubare bikim; romana "*Rojek ji Rojên*

Evdalê Zeynikê" ne otoboyografiya Evdalê Zeynikê ye. Ji çend stranên wî pê ve, hema çî bigire, hemû roman çêkirî/lihevani ye.

Lê belê, di vî warî de tiştê herî girîng ev e; bi ya min, nivîskarê kurd divê bi edebiyata xwe ya devkî û ya klasîk re pêwendiyêke xurt dayine. Û ev pêwendî divê di berhemên wî/wê de baş xuya be. Eger edebiyata Ewrûpayê îro evcend xurt û têkûz e, yek ji sebebên jî ev e; dan û standina edebiyata îro bi ya do re pir xurt e. Bi zimanê edebiyatê jî vê pêwendiyê re dibêjin intertextualité. Yanê pêwendî û diyaloga nivîsaran. Di nivîsar û berhemên îro de sî, tahm, deng û pejnên do hene. Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrube, ceribandin, bîr, bawerî û fikirên do alîkarî li nivîskarê îro dike da ku ew berhema xwe biafirîne. Xwendevan jî, bi vî awayî, do dinase, îro dibîne û bîr bi sibê dibe. Loma jî edebiyata Ewrûpê jî rojên Homeros û vir ve hem yekgirtî ye hem jî her berhem tê de xweser e. Gelek nivîskarên ewrûpî berhem û romanên xwe li ser destana Odysên ava kirine. Bi vê şeweyê, wan ev destan ragîhandine roja xwe û eserên xweser jî afirandine. T.S. Eliot, şahîrê navdar ê xwediyê xelata Nobelê, li ser adet û ûsilên kevnare û nûjeniyê weha dibêje: *"Tu şahîr, tu hunermend bi serê xwe tenê man'eyeke têkûz nade. Man'eya wî ya têkûz, nasîn û zanîna wî bi pêwendiyên wî yên bi şahîr û hunermendên mirî re miyesser e."* Yanê meriv dikare qîmet û hêjahiya şahîr/nivîskar û hunermendê îro bi alîkariya yên do binase. Yên îro û yên do mîna helqeyên zincîreke dirêj in. Zincîr, tarîx e. Bi tarîxê re pêwendî û di nav tarîxê de bûyin, ji bo her tiştî, pêwist e.

Ji herkesî bêtir kurd û nivîskar û hunermendên kurd divê di vê bîr û şî'ûrê de bin. Tarîx, wextên tarîxî, bûyer, tecrube û şexsiyetên tarîxî yên curbecur divê hertim li nîk nivîskar û hunermendê kurd be. Her mîna nivîskar, divê berhem û eserên wî/wê jî bibin helqeyeke metîn ya zincîra tarîxê. Nûjenî, înkarkirina

rabirdûyê nîn e. Ji bervajiyê, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tenê dikare li ser himên têkûz yên rabirdûyê werin pê. Loma jî, gava deng, pejn, hîs, tecrube û gotinên dewrên bihurî di nav berhemeke nûjen de hebin, hingê ew berhem hîn bêtir dewlemend, edebî û hêja ye. Meriv pê hîn bêtir dema nû jî fahm dike.

Gelek deng ji dewrên bihurî li oda min a xebatê, li ba min in. Ew tên û dibin mêvanê min. Evdalê Zeynikê jî yek ji wan e. Min ew ezimand û bi hênceta wî û dengê wî min dil kir ku berhemeke nû yadigarî xwendevanan û kitabxana kurdî ya tarîxî bikim...

Pirsiyar 4: *Ji "Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê" pê ve, em ê kîjan berhem û romanên te yên nû bibînin?*

M.U.: Ev bûn nêzîkî sê salan ku ez li ser antolojiyekê dixebitim, "*Antolojiya Edebiyata Kurdî, 1900-1992*". Komeke fireh ya nivîskar, şahîr, zimanzan û edebiyatnasên kurdî jî alîkarî li vê xebatê dikin. Di vê Antolojiyê de hemû perçeyên welêt û hemû zaravayên kurdî hene. Hem şahîr, hem jî nivîskarên pexşanê tê de ne. Ew bi tipên latîni ye. Herkesî, bi qasî xwe, alîkarî li vê xebatê kir. Ev xebat li ber xelasbûnê ye.

Piştî Antolojiyê, min dil heye êdî dest bi romana "*Bîra Qederê*" bikim. Ev roman ê li dora jiyana Celadet Ali Bedir-Xan bê risandin. Ji 1985-an û vir ve, xebata min li serê heye. Lê heta niha min xwe hazir hîs nedikir. Ez bawer im, niha, ev fikir û xebat êdî kemiliye û hatiye qata nivisînê.

Pirsiyar 5: *Gelo gotineke te ya dawîn ji bo xwendevanên me heye?*

M.U.: Jixwe min gotina xwe dirêj kir. Hûn bijîn. Hewcedarî bi weşanên kurdî, mîna kovara we, pir û pir e. Eger em bixwazin ronesansekê di warê ziman, huner, çand û edebiyata kurdî de binin pê, ev ê bi alîkariya weşanên mîna ya we be. Ji bo kovara we, ez umrekî dirêj dil dikim û serfiraziya we dixwazim. Gelek spas...

Kovara **Berhem**, hej. 2, 1992

Nivîskarî û Xwendevanî

1- *Heta niha çar romanên te derketin. Bêşik ev serfiraziyêke mezin e. Lê gelo ji bo xwendina romanên kurdî eleqa xwendevanan çawan e? Tu çawan dibînî, ji kerema xwe re dikarî hinekî behs bikî?*

Mehmed Uzun: Berî her tiştî ez divê li ser serfiraziyê çend gotinan bibêjim... Li gelek cîhên din jî heval, dost û xwendevanên kurd min pîroz dikin ku min çar romanên xwerû kurdî nivîsîne û weşandine. Ez spasî we û hemû hevalên din dikim. Lê eger gotin were ser serfiraziyê, ev serfirazî, ya gelê kurd e. Ez, mîna lawekî milletê kurd, bi karê xwe, yanê bi karê ku ji min tê, rabûme. Lê belê da ku ez di karê xwe de bi ser kevim, hewcedariya min pir bi ziman, çand, adet û ûsil, gel û welatê kurdî heye. Eger ew nebin, bi ihtimaleke mezin, ez hiç im, ez ê nikaribim eser û berhemên nû biafirînim. Tarîxa keserkûr, çanda rengîn, folklorê dewlemend, zimanê zelal, jiyana bindest, liberxwedana bedew, kêf û henekên civata sade... ev hemû milên gelê kurd, ji bo min, kahniya nivîsîn û afirînê ne. Ew şewk û heyecaneke bêhempa didin min da ku ez dilopeke nû li edebiyata kurdî zêde bikim. Lê, pîrî caran, ez pir li ber xwe dikevim û şerm dikim ku ez nikarim hîn bêtir bixebitim, hêjatir û dewlemendtir binivîsim, zêdetir eser û berhem yadigarî gelê kurd bikim... Ji ber ku gelê kurd ku ev zêdeyî 150 salan e ku bi dil û can li ber xwe dide, ji bo mafên xwe yên neteweyî û însanî dikoşe, hêjayî eser û berhemên pir bedew û bilind e. Loma jî eger di romanên min de behsa serfiraziyê bibe, ew, ya gelê kurd e û xwediyê wan jî, disan, gelê kurd e.

Herçî eleqa û xwendina romanên e, mixabin zêde

haya min jê nîn e. Weşanxane û komên belavkirinê romanên min belav dikin û bi xwendevanan digihînin. Ez baş nizanim ka ew çiqas û çawan belav dikin. Lê carina hevalên gerînde yê weşanxanên ku kitêbên min weşandine û belav kirine, li min digerin û bi kêfxweşî behsa name û telefonên ku ji wan re hatine, dikin. Ev, milê pratîk ê rewşa îro. Lê belê, milêkî din ê meselê heye ku em divê tu carî ji ber çavan nerevinin; nivîsîn û xwendina kurdî nû ye, hê di destpêkê de ye. Ev jî rastiya me ya kirêt e.

Herwekî ku tê zanîn, sê sitûnên bingehîn ên edebiyatê hene; nivîskar, xwendevan û rexnegir. Çaxa ev hersê ling hebin meriv dikare, di maneya fireh de, qala edebiyatekê bike. Eger em Kurdistana Iraqê nehesibînin, meriv dikare bibêje ku kurd û welatê kurdan, hema çi bigire, ji van hersê stûnan jî bêpar maye. Bi gotina Seydayê Ehmedê Xanî "*bazar qewî kesad*" bûye. Ji sedsalan û vir ve ye, kurdî bi tenê di medresan de hatiye xwendin. Ew nebûye zîmanê dibistan û xwendegehan. Tradîsyoneke têkûz a xwendin û nivîsîna kurdî li welêt çênebûye. Welat ji bo derve, girtî maye. Û di ser de jî, welat hertim di nav şer de bûye. Di rewşeke weha kambax de meriv nikare bi hêsanî û bi kêfxweşî behsa tradîsyona xwendin û nivîsîna kurdî bike. Loma jî ev gotinên zêrîn ên Ehmedê Xanî ku li ser zîmanê kurdî hatine gotin, heta îro jî di cîh de ne; *Ger dê bibûya bi derbê menqûs/Nedîma wehe bê rewaç û mexsûs/Mehbûb e, bi kes ne namîzade/Lew bextesiyah û nemirad e...*

Ji bo ku tradîsyoneke weha wêre pê, xebateke pîralî, xurt û kûr divê. Bi gotîneke din, ronasanseke têkûz divê. Eger xebateke weha pîralî û rengîn çênebe, em ê nikarîbin, di vê roja me ya nû de ku şoreşên teknolojîk, bi leza birûskê, li pey hev tînin, xwendin û nivîsîna kurdî bikin perçeyekî esasî yê jiyana kurdan. Îro, hê jî, meriv dikare bibêje ku ji bo % 95'î kurdan, xwendin û nivîsîna nameyeke kurdî jî pir dijwar e. Loma jî vê

yekê jî, ji ber sebebên diyar, nabe. Lê xebat, teşwîk û hewldana xwendin û nivisîna kurdî divê. Eger partiyên me yên siyasî, rêkxistinên me yên civakî, komên me yên çandî û edebî û weşanên me bi vî karî jî rabin, em ê bibînin ku edebiyata kurdî dê, di demeke kin de, ji texmînen me jî bêtir bi pêş keve.

2- Gelo romanên te di nav welêt de belav bûne?

M.U.: Heta niha romana min a siyemîn **Siya Evînê** ji aliyê weşanxana Dozê û kurtelêkolîna min **Destpêka Edebiyata Kurdî** ji aliyê weşanxana Beybûnê hatine weşandin. Yên mayî jî niha ji bo weşinê hazir dibin.

3- Kevneşopiya (tradisyon, gelenek) edebiyata me ya romanê gelekî nû ye. Lewma trexneyên edebî jî, meriv dikare bêje ku hema-hema tune. Tu bi xwe vê kêmasiyê çawan hîs dikî?

M.U.: Em dev ji tradisyona nivisîna romanê berdin, heta niha adetêkî edebiyata nivîskî jî, ji ber sebebên nas, di nav kurdan de tune bûye. Edebiyata devkî, di her rewş û mercî de, ji xwe re hin rê û awa dibîne da ku bijî û jiyana xwe bidomîne. Lê edebiyata nivîskî ne wisan e. Berî her tiştî, bi gotina kurdên Soran, jê re şaristanî divê; çapxane, wesanxane, kitabxane, salon, xwendegeh, rêkxistin, kovar, rojname, weşan û h.w.d... Edebiyata nivîskî li bajarên bejnê davê û şax dide. Gava li bajarên jiyana civakî û çandî bi pêş keve, hingê edebiyata nivîskî jî xurt û dewlemend dibe. Bajarên kurdan tu carî îmkân û gavên weha bi dest nexistine. Dijmînen kurdan jî, pir bi zanistî, hewl dane ku bajarên kurdî, ji aliyê tevgera ronakbîrî û çandî, kaviil bikin. Wan rê nedaye ku bajarên kurdî bibin navenda tevger û bizava çandî, entellektuelî û edebî ya kurdî... Ji ber sebebên weha, edebiyata nivîskî, bi giştî, pir li paş maye. Eger qal were ser romana kurdî, jixwe ji çend romanên pê ve tu romanên kurdî nîn in. Ez vê yekê di jiyana îro ya kurdî de kêmaniyeke pir mezin dibînim. Ez hertim ji xwe dipirsim; Çima îro bi sedan nivîskar û bi hezaran berhemên nûjen ên kurdî dê nebin? Ez pir bi

vê tunebûnê diêşim...

Herwekî ku min li jorê got; yek ji sitûnên bingehîn ên edebiyatekê, rexne û rexnegirî ye. Eger li welatekî rexne û rexnegirî heye û jiyana çandî û edebî bi rexne û rexnegiriyê tê xemilandin, hingê qata zanîn, têgihîştin û ronakbîriya wî welatê jî bilind e. Danasîn, rexne û rexnegirî, riya dewlemendî û pêşketinê ye. Ew neqş û rengê jiyaneke serfiraz e. Rexne û rexnegirî, pira navbera xelk û ronakbîran, xwendevan û nivîskaran e. Rexnegir, qasit û elçî ye. Ew, berheman werdigire û radigihîne xelkê. Wezîfa rexnegir, wezîfeyeke pîroz e.

Ji aliyê teoriyê ve ev, weha ye. Lê gava meriv li realita jiyana civakî û çandî ya kurdî dinihêre, mixabin meriv tiştêkî berbiçav nabîne. Ji ber ku jiyana edebî ya kurdî ne xurt e. Heta jiyana edebî xurt nebe, roman û çêşnên din ên edebiyata nûjen nekevin nav xelkê, hingê rexne û rexnegirî dê çawan hebe û pêşketî be. Pêşî berhem û eser divê hebin da ku paşê rexne û rexnegirî jî werin holê. Pêşî em divê hewl bidin ku hejmara nivîskar, hunermend û ronakbîrên kurd zêde bin û berhem û eserên kurdî geş û dewlemend bin. Çaxa ev geşî û dewlemendî were pê, hingê rexne û rexnegirî jî diyar be. Tiştê ku em îro di warê rexne û rexnegiriyê de dikarin bikin, ev e; eser û berhemên ku bi hezar zehmetî derdikevin û xwe digihînin me, bidin nasîn û wan bi xelkê bigihînin; bi dostî û biratî alîkarî li hev bikin; dinyayeke ne li ser kîn û rikê lê li ser germî, coş û afirînê ava bikin.

Ez dixwazim, ne mîna şîretekê, lê mîna tecrubeyeke basîd, tiştêkî li gotinên xwe zêde bikim; hem nivîsina edebiyatê (hemû çêşnên wê) hem jî rexne û rexnegirî divê îlmî be. Edebiyat jî, eynî mîna kîmya, felsefe yan geometriyê îlm e. Teorî û qayideyên wê hene. Avahî û metodên wê hene. Gotin, term, salixdan û zimanê wê yê taybetî hene. Heta meriv serê xwe bi îlmê edebiyatê neêşîne û nekeve nav jiyana taybetî ya edebiyatê, ez ne bawer im, meriv bikaribe bibe nivîskarekî yan jî

rexnegîrekî bikêr. Ji destpêka sedasala me û vir ve, bi taybetî welatên Ewrûpa û Amerikayê gelek bala xwe didin ilmê edebiyatê, bi hezaran akademî, enstîtusiyon û xwendegên edebî ava kirine. Loma jî edebiyata nûjen a van welatan, digel edebiyata welatên din, pir pêşketî ye. Diyar e; gava meriv bi qayide û metodan bizanibe, rîya dirêj û dijwar jî zûtir û hêsantir tê birin... Eger em bi termekî ewrûpayî bibêjin, hingê hem afirîna berhemên edebî hem jî rexne û rexnegirî gelekî kontsruktiv (erîni) dibe. Bervajiyê vê yekê, tiştên destruktiv (nerîni) tînin pê ku bêkêr û bêşûd in. Bi xwendina çend kitêbên basîd, bi mêjiyê partîzanî, bi kîn û dijminahiya şexsî, îdeolojîk û siyasî, meriv ne dikare nivîs û afirînên heja bine pê ne jî dikare rexne û rexnegiriyê bike. Bawerîya min bi quweta îmanê, îlhama xwestekê nîn e. Heta meriv nebe xwendevanekî baş, meriv nikare bibe nivîskar yan rexnegir. Heta meriv mîna karkerekî, bi şev û roj, bi xîret û metod, nexebite, meriv nikare biafirîne.

Bi bawerîya min, hewcedariya edebiyata kurdî pir û pir bi rexne û rexnegirîya ilmî heye. Ez bi xwe, mîna nivîskarekî, kêmaniya vê yekê pir his dikim û pir hewcedarê rexne û rexnegiriyê me.

4- *Di romanên te de tiştêkî balkêş e ku tu, hin mêrxasên "kal", "rûspî", "pîremêr" didî peyvandin. Wisa diyar e ku pevgirêdana nişên kevî û yên nû ji bo te gelekî girîng e. Li gor dîtina te, ev pevgirêdan, yan jî pêwendî çira pêwîst e?*

M.U. - Gotina we rast e, di hemû romanên min de pîrejî û kalemêr hene. Eger em dîsan Seydayê Ehmedê Xanî bidin peyvîn, ev lehengên romanên min behane ne da ku ez bikaribim bergeheke tarîxî jî berpêşxwendevanên xwe yên ezîz bikim. Herwekî ku tê zanîn, îmkanên hunera romanê pir in; meriv dikare pê gelek merc û rewşên cihê salix bide û daxwaz û mirazên xwe, bi gelek awa û şeweyên cihê raxîne ber xwendevanan. Çima em ê hunera romanê ji bo hişyarî û

têkûzkirina huwiyet û şîûra neteweyî û tarîxî bi kar neyinin? (Bêguman, bi şertê ku em ji qayide û ûsilên nivîsîna romanê bi dûr nekevin...) Bi baweriya min, tarîx ji bo kurdan, ne bûyerên bihurî ne. Tarîx, di eynî wextê de, îro ye jî. Kurdan bi xwe tarîxa xwe nenivîsîne, nejiyane, şerh nekirine û hê jî gelek aliyên tarîxa kurdî li pey sînor û qedexeyên dewletan veşartî ne. Kurd ewçend ji tarîxa xwe hatine bi dûrxistin ku bûyer, pêwendî, şexsiyet û dîtînen berî 40-50 salî jî, pîrî caran, nayên zanîn. Dewsa tarîxa xwe, kurd, bi darê zorê, tarîxên cîranên xwe hîn dibin û bi wan dijîn. Tarîxa kurdî ne zelal e, di nav mij û dûmanê de maye. Gava meriv behsa şexsiyeteke tarîxî yê kurdî dike, mîna ku meriv behsa figureke mîtolojîk bike. Ewçend dûr, ewçend nediyaar...

Bi baweriya min, tarîx jî, eynî mîna nan û avê, divê bibe perçeyekî jîndar yê jiyana civakî ya kurdî. Çawan ku meriv bê nan û avê, hewa û bihnê nabe, divê meriv bê tarîxê jî nebe û nikaribe bijî. Ji bo jîndarî, vejandin û veguhezandina tarîxê, roman rîyeke pir baş e. Bi alikariya romanê, vegotin, salixdan û taswîrên romanê, meriv dikare kirasê îro li tarîxê bike û wê veguhezîne mala xwendevanan, ser sifra wan... Eger meriv baş bala xwe bide gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinên kal, rîspî û pîremêrên romanên min, meriv ê bibîne ku ew, gotin, bîr, hizr, rabûn û rûniştinên Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Mîr Bedîr Xan, Celadet Âlî Bedîrxan, Ihsan Nûrî û h.w.d. in. Bi hênceta salixdana qehremanên romanên, ez dil dikim, bi awayekî edebî, gotin, term, bîr, bûyer û şexsiyeteke tarîxî jî veguhezînim dema nû.

Em îro li ku ne û rûyê me ber bi ku ye?.. Gava meriv di nav pêşketin û herikîna tarîxê de li bersîva vê pirsîyarê bigere, ez bawer im, meriv ê bikaribe hêsantir cihê xwe bibîne û fahm bike. Hem pevgirêdana nîfşan, hem ya deman û hem jî ya helqeyên zincîra tarîxê, ji bo pêşerojê, pir girîng in.

5- Bêşik, di roman nivîsandinê de tecrubên te niha pirtir bûne. Di aliyê ziman da jî pêşketineke berbiçav bala meriv dikişîne. Mesela di navbera Kurmanciya romana TU û romana Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê da ferq heye; di ya dawiyê da zimanê edebî gelekî pêşketîtir û xweştir e. Tu bi xwe vê yekê çawan şirovediki?

M.U. - Jixwe eger ne weha bûya, min ê ji xwe û xebatên xwe şik bikira. Ji 1975-an û vir ve ye ku ez bi kurdî dinivîsim û ji deh salan bêtir e ku ez her roj bi kurdî dinivîsim. Carina bi zimanên din jî dinivîsim, lê zimanê esasî yê nivîskî, kurdî ye. Eger tu ferq di navbera destpêkê û îro de nebûya, hingê min ê xebata xwe pûç, nerast û zexel bidîta. Ji bo zimanê kurdî her divê weha be. Ji ber ku em xwendin û nivîsîna zimanê xwe yê zikmakî ne di dibistan û xwendegehan de, lê bi xwe, li malên xwe hîndibin. Ronakbîrê kurd bi dû re dest bi nivîsîna kurdî dike. Di destpêkê de, bivê-nevê, tesîra zimanê ku meriv pê dixwîne û dinivîse, pir e. Zimanê xwendin û nivîsînê, di eynî wextê de, zimanê fikirînê ye jî. Eger meriv bi zimanekî din bifikire, her, tesîra wî zimanî, hem di warê rastnivîsînê û hem jî di warê formulekirinê de, li ser nivîsîna zimanê zikmakî dibe... Li nik min, hin destnivîsên Celadet Âli Bedîrxan hene. Ew, di salên 1920-an de, bi kurdî hatine nivîsîn. Lê bi kurdiyeke şaş û kulek. Di navbera zimanê HAWAR'ê û wî zimanê de ferqekî pir mezin heye. Di vî warî de, tecrubên kes û nifşên kevn, ji bo min jî, mot á mot, rast in. Çaxa min jî dest bi nivîsîna kurdî kir, mêjiyê min jî tirkî, lê nivîsarên min bi kurdî bûn. Tê de ne tahma kurdî hebû ne jî awa û şeweyên nivîsîna kurdî.

Berî niha bi çendekê, min yekemîn romana xwe TU, ji bo çapa Turkiyê, ji ber çavan re derbas kir. Di gelek rûpelên wê de, ez pir keniyam. Ez bi kurdiya xwe keniyam. Lê belê gava min romana çaremîn, Rojek ji Rojên Evdalê Zeynikê nivîsî, ez bi hêsanî di nav

kûrahiyên zimanê kurdî de digeriyam. Min pê dilîst, dengên ku min dixwest bireşînim nav romanê, bi hêsanî direşandin. Eger we lê nihêrtibe, hûn ê bibînin ku zimanê romana Evdal, zimanê efsane û destanan e. Bêguman, berî niha bi deh salan, min ê tu carî nikaribûya xwe bigihanda wî zimanî. Gotina min ev e; çaxa meriv li ser zimanê kurdî bixebite û vê xebatê ji bo xwe bike kar, hingê meriv dikare xwe bi dewlemendiyên zimanê kurdî bigihîne. Ronakbîr û têgihîştîyên kurd ku hema piçekî bi zimanê kurdî dizanin, divê rahijên vî karê pîroz û li serê bixebitin. Xebat, xebat û dîsan xebat... wekî din tu rê nîn in.

Lê ez divê vê yekê jî dîsan bi bîr binim; ez xwe mîna hosteyê zimanê kurdî nabînim û nahesibînim. Ez şagirtê zimanê kurdî me û pê gelekî kêfxweş û serfiraz im.

6- *Ji bo nêzîkkirina zaravayên kurdî, nivîskar dikarin roleke baş bileyzin. Gelo dîtina te li ser vê yekê çiyê?*

M.U. - Gotina we ye, nivîskar dikarin, pir bi erînî, bi vî karî rabin. Lê belê, ji ber sebebên siyasî, dijwarî û zehmetiyên zaravayên kurdî pir in. Ji bo zimanekî yekgirtî wext divê. Di nav demeke kurt de, em nikarin xwe bigihînin vê armancê. Berî her tiştî, ji nû ve, piştî 70-80 salan, zarava divê dîsan hevûdu binasin. Îro zarava pir ji hev dûr in û pêwendî di navbera wan de ne bi aheng e. Ji bo harmoniya zimanekî, divê bi hemû zaravayan bê nivîsîn û bi hemûyan kitab, kovar, rojname bê weşandin û li ser hemûyan lêkolînên îlmî bête kirin. Îro li Turkiyê di warê nivîsîna zimanê kurdî de, kêm be jî, hin îmkan hene. Ew divê baş werin bikaranîn. Berhem û eserên ku li perçeyên din ên welêt hatine weşandin, divê bi leza birûskê û bi rêk û pêkî werin weşandin. Ferhengên zaravayan divê çêbin. Kovar, rojname û nivîskarên perçeyan divê werin danasîn. û h.w.d... Di hemû van şixulan de, wezîfa nivîskar, bêşik, gelek girîng e. Nivîskar divê

zaravaperest nebe. Yekitiya zimên, ji bo wî/wê, divê esas be, bi awayekî basîd, divê hin zaravayan ji hinên din biçûk yan jî mezin nebîne. Û ew divê di xebata nivîskariyê de metodine wisan bibîne ku bi berhemên wî/wê zarava nêzîkahî li hev bikin.

7- Di destê te da xebatên nû hene, tu niha li ser çi dixebitî?

M.U. - Ji çend salan û vir ve ye, ez, tevî çend hevalên din, li ser *Antolojiya Edebiyata Kurdî, 1900-1992*, dixebitim. Ew li ber xelasbûnê ye. Li milê din ez li ser romana xwe ya nû *Bîra Qederê* dixebitim. Ev xebat giran bi pêş dikeve. Jixwe ez jî ecele nakim. Û min dil heye kulliyata William Shakespeare, hêdî hêdî wergerînim kurdî. Ez bawer im, eger em bikaribin Shakespeare yadîgarî kitabxana kurdî bikin, karekî baş ê, ji bo xwendevanên kurd, were pê.

8- Tiştêkî ku tu wek daxwaz an jî mesaj bigihîni xwendevanan hebe kerem bike.

M.U. - Ez weşandina rojnameyên kurdî li Turkiyê bûyereke mezin dibînim û bawer im ku ew ê bikaribin karên gelek giranbiha ji bo ziman, çand û edebiyata kurdî bikin. Ger rojnama we *Azadî*, ger *Welat* û ger yên din li ber dilê min pir ezîz in. Em hemû bi hev re, bi biratî, bi karê ronesansa ziman û edebiyata kurdî rabin. Û di vî karî de wezîfa herî girîng li ser milê weşanên me ye. Ez umrekî dirêj û bikêr, ji bo we, dixwazim...

- Gelekî spas ji bo bersîvên te.

Ez jî gelekî spasî we dikim. Hûn serfiraz bin.

Rojnama *Azadî*, hej. 22, 1992

Edebiyata kurdî û romana kurdî

1- Heta niha çend kitabên we derketine? Ew li Tirkîyê jî derketine?

Mehmed Uzun - Heta niha pênc kitabên min weşiyane. Ji "*Destpêka Edebiyata Kurdî*" (weşanxana Beybûnê) pê ve yê din hemû li derveyî welêt weşiyane. Lê du romanên min, "*Siya Evînê*" û "*Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê*" jî, bi dû re, li Tirkîyê, ji aliyê weşanxana DOZ'ê hatine weşandin.

2- Tu dikarî, ji bo xwendevanên me, hinekî behsa romana kurdî bikî?

M.U. - Herwekî ku hûn jî dizanin, edebiyata kurdî di warê gotin û vegotinê de dewlemend e. Edebiyata devkî pir xurt e, şihîra klasîk hem pir xweş hem jî pir fireh û kûr e. Lê mixabin pexşana (nesîr) kurdî ne ewçend xurt e. Ji ber sebebên nas, kurdan îmanên xwendin û nivisîna kurdî nedîtine. Zimanê kurdî nebûye zimanê perwerdeyî, dibistan û zanîngehan. Loma jî, îro di warê xwendin û nivisîna kurdî de zehmetiyên pir mezîn hene. Û gava zimanekî nikaribe li gora herikîna wextê xwe bi pêşve bibe, xwe nû bike, bêguman e ku ew ziman nikare teşnên nû yê edebiyatê jî ava bike. Roman teşneke nû ya edebiyatê ye. Ew şeweyê vegotina dema nû ye. Edebiyata kurdî, herwekî warên din ên nû, di warê romanê de jî pir li paş maye. Heta meriv dikare bibêje; di edebiyata kurdî de warê herî zêde paştmayî, roman e. Îro meriv dikare romanên ku bi zimanê kurdî hatine nivisîn, bi tiliyên destan bihijmêre. Milletekî ku ji 20 milyonan zêde ye, îro bi tenê xwediyê çend romanên e.

Eger meriv behsa romanên kurdî bike, divê meriv behsa romanên Erebe Şemo, Eliyê Evdirehman, Îbrahîm Ehmed, Rehîmê Qazî, Husên Arif, Mihemed

Mukrî, Mahmut Baksî û Şahînê Bekirê Soreklî û h.w.d. bike. Di kurte-lêkolîna min "*Destpêka Edebiyata Kurdî*" de hin agahî li ser van nivîskar û berhemên wan hene. Loma ez naxwazim li vir behsê dirêj bikim. Gotina kurt ev e; tarîxa romana kurdî pir nû ye û ew ne dewlemend e. Ez bi xwe vê yekê kêmaniyeke pir mezin dibînim. Zimanekî mîna zimanê kurdî ku evçend perçiqiye û evçend li paş maye, dikare bi hunera romanê di demeke pir kurt de pir bi pêste bikeve, xwe nû bike û dewlemediyên nû bi dest xîne. Ji ber ku roman, warê ceribandina ziman e, avakirina şêwe û stîlên nû ye. Roman, riya herî baş a pêwendiya xwendevanan e. Bi alîkariya romana kurdî, kurd dikarin hem edeta xwendina zimanê kurdî ava bikin û hem jî jiyanêke nûjen a ronakbîrî binin pê.

3- *Temaya bingeîn a romanên we însanê kurd û jiyana wî ye. Gelo navên mîna Memduh Selîm Beg, Evdalê Zeynikê hîtabî kîjan aliyên însanê kurd dikin? Tu dixwazî di şexsên qehremanên weha de tîpolojiyeke çawan rêberî xwendevanên xwe biki?*

M.U. - Rast e, hin romanên min li dora şexsiyetên nas ên kurdî ava bûne. Nas yan jî nenas, lê ez dikarim bibêjim ku romanên min li dora "problematîka" ronakbîrê kurd derin û tîn. Ji mêj ve ye, bala min her li ser ronakbîrên kurd, tarîx û pêwendî, xebat û tecrube, qayide û xusûsiyetên wan e. Li hemû dinyayê, hertim, ronakbîr bûne rêberên medeniyetê û tevgerên çandî, edebî, siyasî û civakî. Wan nivisîne, ava kirine, xelkê xwe perwerde kirine û li gora bernamên xwe ew bi rê xistine. Li ba kurdan jî ev, her, weha ye. Lê bi baweriya min, bîr û zanîna tarîxa ronakbîran û ronakbîriyê li ba kurdan ewçend ne xurt e. Û milletekî ku tarîxa xwe baş nizane, şexsiyetên xwe baş nas nake, bi tarîx û berhemên ronakbîrên xwe re pêwendiyêke xurt nyine pê, ew millet nikare xwe ji nîr, asteng û diwariyan rizgar bike. Mîna millet û însan, kurd xurt û jîr e, ji bo mirin û kuştinê yekta ye. Lê ne ji bo xwendin, eser û

berhem, parastina tarîx, medeniyet û kitabxanê. Ji Ksenefon û vir ve, herkes behsa vê rastiyê dike. Bi baweriya min, di roja îro de divê ev rastî bê guherandin û aliyên xwendin, felsefe, edebiyat, çand, şuur û zanîne bê xurtkirin û têkûzkerin.

Memduh Selîm Beg û Evdalê Zeynikê du şexsiyetên kurd in. Yek zane, birewer û ronakbîr, yek jî dengbêjeki navdar e. Yek bi xebata siyasî, xwendin û nivisînê mijûl bûye, yê din bi gotîn, stran û çîrokê. (Ji me çend kesî navê Memduh Selîm Begî bihistibû?) Tu tekilî û pêwendiyên wan bi hev re nîn in, lê herdu jî navên tarîx û civata kurdî ne. Jiyan, berhem û xebatên wan dikare, ji bo însanê îro, bibe tecrube û nimûneyeke baş. Xwendevanê/a kurd ê/a îro dikare bi alikariya wan hem tarîxa xwe û hem jî xwe baş binase. Û hem jî pêşeroja xwe. Ji ber ku merivê tarîxa xwe, rabirdûya xwe nas neke, kor e û nikare pêşya xwe jî bibîne...

Bêguman e ku ez roman dinivîsim, ne tarîxa leheng û qehremanan. Ji lewre ez nikarim taswîr û saloxdana qehremanan bikim. Qehremanên romanên min, bi her aliyên xwe, mîna me ne. Digel meziyetên wan ên baş, kêmanî û qisûrên wan jî hene. Ew însan in. Û tarîx jî tarîxa însanan e.

4- Hûn romanên xwe bi zaravayê kurmançî dinivîsin. Gelo romanên we bi zaravayên din jî derketine?

M.U. - Naxêr, ew hê bi zaravayên din ên kurdî neweşiyane. Lê "Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê" transkrîbeyî soranî bûye û niha jî hevlekî wê transkrîbeyî dimilî (zazayî) dike. "Sîya Evîne" jî transkrîbeyî soranî dibe û haziriya yên din jî dibin.

Hûn dizanin, pêwendî di navber zaravayên kurdî de ewçend xurt nîn e û îmkanên veguhezandinê jî ne zêde ne. (Bi tenê li Kurdistana Iraqê ev îmkan bi dest ketine.) Di vî warî de jî kurd hê di destpêkekê de ne. Em divê eser û berhemên xwe vebiguhezînin ser zaravayên xwe yên curbecur. Pêwendî divê di navbera zarava û devokên

kurdî de xurt û jîndar be. Ji bo yekitiya ziman û edebiyata kurdî jî ev yeka hanê pir pêwist e. Digel sebebên din, ji ber vê sebebê jî, min, tevî gelek hevalên din ên nivîskar, zimanzan û edebiyatnas, antolojiyeke edebiyata kurdî ya nûjen (1900-1992) amade kiriye. Tê de hem nivîskarên ku bi zaravayên curbecur dinivîsinin û hem jî perçeyin ji berhemên wan hene. Bi vî awayî, me hewl daye ku zarava û devok nêzîkî li hev bikin... Lê belê, hîn pir xebat divê...

5- *Li gora çi hûn babet û mijarên romanên xwe hildibijêrin? Hûn wan çêdikin yan jî hûn ji tiştên bûyî jî perçenin werdigirin?*

M.U. - Berî ku ez dest bi nivîsîna romanekê bikim, pêşî ez mefhûmên (consept) romanê hildibijêrim. Gelo roman ê behsa kîjan mefhûm, hîs û pêwendiyên însanî bike? Pêşî ez vê yekê tesbît dikim. Piştî ku ev mesele di serê min de gihîşt zelaliyeke pêwist, hingê ez dest bi lêgerîna leheng û bûyerên romanê û şêwe û stîla nivîsînê dikim. Ev jî, ji bo min, wexteke dirêj digire. Gava min ev yek jî temam kir û xwe bi zelaliyekê gîhand, hingê ez dest bi xwendin, lêgerîn û xebata pratîk a hazirkirina nivîsîna romanê dikim. Piştî van hemû tiştan û haziriyên jî, ez dest bi nivîsînê dikim. Yanê, bi gotineke din, çend gav, dem û merhaleyên nivîsîna romana min hene. Di nav vê heyam û xebata nivîsînê de, mijar, babet, leheng, pêwendî, bûyer jî dikemilin û diyar dibin. Bêguman rewşa ziman, çand û welatê min, pêwendiyên min ên şexsî, felsefî û ronakbîrî, bûyerên qewimî... ev hemû tesîr li tespîtîkirin û diyarbûna mijar, babet û lehengan dikin.

Hîn ji bûyer, pêwendî û lehengên romanên min rast in, ew hebûne, jiyane û qewimîne. Lê hinên wan jî çêkirîne. Lê di vir de qayideyek heye ku ez dixwazim di xebata xwe de pir bala xwe bidimê; roman, esereke fiktîv, yanê çêkirî ye û ew li gora ûsîla eserên fiktîv ava dibe. Ji ber vê yekê jî, divê bûyer, pêwendî û lehengên romanê, ger ew rast bin, ger çêkirî bin, li hunera

romanê werin. Jixwe ferqa hunera romanê û tarîxê yan jî ya romanê û sosyolojiyê di vir de ye. Di romanê de tarîx jî heye, lê ew ne tarîx e; sosyolojî jî heye, lê ew ne sosyolojî ye û h.w.d... Roman hîtabî hîs û pejnên merivan dike bi xwendevan re pêwendiyeye hîsî tîne pê.

Ez di romanên xwe de, ji ber sebebên ku min li jorê qal kirin, perçeyên jiyanên jibîrbûyî, eserên rizyayî, bûyerên bihurî, stran û destanên windabûyî bi kar tinim. Ez wan jî direşînim nav romanên xwe. Di romanên min de ji rûpelên *Zend-Avesta*, *Mishefa Reş*, *Quran*, *Hedîsên Pêxember*, *şêxê Senan*, *Mem û Zîn*, *Dîwana Melayê Cizîrî*, *Hawar*, *Ronahî*, *Riya Teze* perçenin hene. Gelek şexsiyetên kurd, bi gotinên xwe, di romanên min de hene. Sebebên vê yekê gelek in; roman, ji bo min, pêwendiya nivîsaran e. Nivîsar lehî ye, berhem cowên wê ne. Romana kurdî divê rabirdûya windabûyî, ji nû ve, vejîne û wê yadigarî xwendevanê kurd bike. Û di ser her tiştî re jî ez romanên xwe mîna helqeyeke biçûk a zîncîreke dirêj, qehîm û kevnare dibînim. Eger îro romanên min hatine pê ew bi xêra yên berî min in. Ew nebûna, ez hîç nedibûm...

6- Li Tirkîyê gelek nivîskar û edebiyatnas we û nivîskarên din ên kurd nenasin. Hûn vê bi çi girê didin?

M.U. - Kambaxiya rewşa Tirkîyê, zor û zilma li ser gelê kurd û ziman, çand û edebiyata kurdî li ber çavan e. Di rewşeke evçend xedar û nexweş de, nivîskarê kurd ê çawan û bi çi rîyan bikaribe xwe bide nasîn? Eger em ev çend salên dawîn bidin lî, bi hêsanî meriv dikare bibêje ku ziman, çand û edebiyata kurdî di hemû tarîxa Komara Tirkîyê de qedexe bûye. Kurdan fersend û îmkan neditine ku berhem û eser bifirînin û xwe bi xwendevan û gelê xwe bidin nasîn. Eger bala we lê be, hûn dibînin; hemû nivîskarên kurd, ez jî tê de, li derveyî welêt karibûne kêrhatî û karker bin. Ji ber ku li welêt şertên vê yekê nebûne. Loma jî ne ecêb e ku xwendevanên kurd û tirk li Tirkîyê nivîskar û

hunermendên xwe nas nakin.

Lê îro di vî warî de hin îmkân çêbûne; rojname û kovarên kurdî li Tirkîyê diweşin, weşanxanên kurdî ava bûne, hin dezgeh û sazgehên kurdî yê çandî û edebî çêbûne. kovara we jî tê de, berpîrsiyariyeke mezin li ser milê van dezgehên e. Ew divê, zûtirîn wext, lê bi plan û bername, eser û berhemên kurdî derxînin û bi gelê kurd bigihînin, nivîskar û hunermendên xwe bidin nasîn û ji bo xebat û karên wan ên çandî û edebî çîh û war amade bikin. Kurd bi xwe divê van karên xwe bikin û ji kesî tu alîkarî û piştgirtî nepên. heya meriv bi xwe tune be û ne xebatkar be, kes alîkarî jî nake...

7- Di edebiyata tirkî de, şexs û şexsiyetên kurdî mîna kesên hov, nezan, keleş û h.w.d. tîn nasîn û taswîrkirin. Lê di van salên dawîn de ev nêrîn diguhere. Gelo di edebiyata kurdî de jî, mîna ya turkî, nêrînen weha hene?

M.U. - Berî her tiştî ez dixwazim nêrîneke xwe ya li ser nivîsînê bibêjim; nivîsîna edebî tu carî divê li gora îdeolojî û dîtinên resmî nebe û li gora qayideyên îdeolojiyan neafire. Ev îdeolojî dikare ya çînen serdest yan jî çînen bindest bin, her eynî rewş e. Nivîsîna ku li gora îdeolojiyên resmî hatine pê, mixabîn, ne edebiyata bedew û hêja ye, ew bi tenê nivîsarên propaganda û ajîtasyona wê demê ne. Ji faşîzmê heta komunîzmê, gelek îdeolojiyên curbecur û li dijî hev, xwestine li gora nêrînen xwe, edebiyatekê binin pê. Di dem û heyamên xwe de, heye ku ew bi ser jî ketine. Lê gava ku desthilatîya van îdeolojiyan jî holê rabûye, edebiyata wan jî hêdî hêdî wînda bûye. Aleman îro Thomas Mann û Herman Hess dixwînin, ne nivîskarên ku berdevkiya hitler dikirin. Rûs îro Puşkîn, Tolstoy û Dostoyewskî dixwînin, ne propagandîstên Stalîn...

Li Tirkîyê jî, bi avabûna Komara Tirkîyê re, Kemalîzm bi îdeolojiya desthelat û hemû civat xit bin nîrekî totalîter. Vê îdeolojiyê jî xwest li gora xwe edebiyatekê bîne pê, -bêguman bi destê berdevkên xwe.

Di vê edebiyata "îdeolojik" de, mîna her tiştî, kurd jî berevajî ne. Kemalîzm û her celeb meriv û dezgehên wê edenî, lê kurd wehşî ne. Ew çêyiya kurdan dixwazin, lê kurd wan fahm nakin û li dijî "çêyiyan" derdikevin... meriv dikare weha dirêj bike. Çi qîmet û hêjahiya wê edebiyatê heye? Çi pêwendiya vê edebiyatê bi însaniyetê heye?.. Îro rûmeta kemalîzê e mîna berê ye, bi taybetî jî di nav ronakbîrên pêşverû de. Loma jî edebiyata kemalîzmê îro ne mîna rûmetekê, lê mîna şermekê tê ditin. Lê hê jî zirara vê edebiyata neînsanî li ser merivan pir zêde ye. Edebiyata kurdî û nivîskarên kurd divê di î warî de jî gelek tişt bikin.

Eger em werin ser edebiyata kurdî û nivîskarên kurd, divê kurd xwe ji şaşî û çewtiyên ku nivîskarên kemalîst kirine, biparêzin. Nivîskarên kurd divê, bi tenê, di xizmeta ziman, çand û edebiyata welatê xwe û însaniyetê de bin. Nivîskariya serok, îdeolojî û komikan şixulê rojane ye û feyda vê celeb nivîskariyê jî xwediyar re jî nîn e. Însaniyet, xweşî û serfiraziya merivan, wekhevî û biratiya ziman, çand û edebiyatan divê hîmên esasî yên edebiyata kurdî û nivîskarên kurd bin. Gava nivîskarê urd dijminahî li ziman, çand û edebiyata tirkî bike, ew jî dibe "nivîskarekî kemalîst" ê kurd. Me divê hay ji vê rewşa kirêt hebe û berhemên me divê bibe pira biratî, wekhevî û dostiya ziman û çandan.

8- *Hin nivîskar romanên xwe li gora merc û şertên xwe yên siyasî û civakî dinivîsin. Mesela nivîskarekî îslamî romanên xwe li gora pîvanên îslamî dinivîse. Ev yeka ji bo komunîstekî yan jî ataîstekî jî derbas dibe. Merc û şertên we yên çandî û şexsî çi qas tesîr li romanên we dikin? Pîvanên "unîversalîzma" Mehmed Uzun çi ne?*

M.U. - Ev pîrsa we, pîrsa jorîn temam dike. Bersîva min jî dê bersîva jorîn temam bike. Herwekî ku mingot, bê guman e ku rewşa rojane ya siyasî, şexsî, civakî û çandî tesîr li nivîskar dike. Û heta dereceyekê

ev tesîr di nav eser û berhemên nivîskar de jî dixuyin. Lê bi bawerîya min, bi tenê divê hewqas be, ne zêde. Ez bi xwe ne li dijî "edebiyata çîn û îdeolojiyan" im. Ji bervajiyê, ez van jî mîna dewlemendiyeke jiyana çandî û edebî dibînim. Milletekî ji gelek dîtî, kom û grûban tê pê. Zimanekî jî ji gelek zarave û devokan tê pê. Hebûn û çalakiyên wan dewlemendî ye. Lê eger gotin were ser hêjahî û kalîta wan a edebî, hingê şikên min pir in. Ez nikarim li kesî tawsiye û şîretan bikim ka ew ê çawan binivîsîne. Lê ez dikarim ji bo xwe bibêjim; ez tu carî naxwazim bibim "nivîskarê dîtî û grûban" û li gora wan dîtî û grûban binivîsim. Ez di xizmeta ziman, çand û edebiyata kurdî de me, bi kêfxweşî xizmetkariya wan dikim. Û pêşketina wan serfirazî û kêfxweşiya min a herî mezin e. Di ziman, çand û edebiyata kurdî de ne bi tenê dîtînek yan jî grûbek, gelek dîtî, grûb, çîn û tebeqe hene. Ew hebûnên hemû kurdan in. Ez ji bo hemûyan dinivîsim. Ez dixwazim, bi qasî xwendevanekî nûjen, seydayekî gundê herî dûr, bi qasî xwendevanekî "çep", xwendevanekî "îslamî" jî bibin xwendevanên romanên min.

Her mîna we, carîna li derin dîn jî ji min dipirsin ka îdeolojî û dîtînen min çi ne, ez bi kîjan kom û grûbî re me. Helbet, li gora min, dîtînen min ên şexsî hene û di jiyana xwe ya şexsî de jî hin tiştan dikim. Lê ez nikarim berhemên xwe bikim qurbanî van dîtînen şexsî. Ev ê karekî gelek basîd be. Nivîskariya min divê li gora qayideyên edebiyatê û ji bo çêyî û rindiya ziman, çand, edebiyata kurdî û însaniyetê be. Ji ber vê yekê jî hemû grûb û komên kurdî dostên min in. Çêyiya wan her daxwaza min e. Ez hebûn û pêşketina wan mîna pêşketina gelê kurd dibînim.

Herçî "universalîzm" e, ez ji demeke dirêj e, li derveyî welêt, di nav ziman û çandên cihê de dijîm. Pêwendiyên min bi ziman û edebiyatên cihê re hene. Gelek nivîskarên ku ji ziman, welat, çand û dîtînen cihê tî, heval û dostên min in. Ez bi van pêwendiyên gelek

kêfxweş im, ji ber ku ew gelek tiştên nû hîni min dikin û alîkarî li min dikin ku ez bikaribim di nivîskariya xwe de "pencereyên nû" vekim. Universalîzm ji bo min, pêwendîya ziman, çand, edebiyat û adetên cihê ne; nêzikî li cihanê kirin e; cihanê ber bi xwe rakêşandin e; însaniyet e, perçeyekî însaniyetê bûyin e. Par min ceribadinek, bi navê "Welatê Xerîbiyê" nivîsî. Li wir, ez hinekî behsa pîrsa we jî dikim û dibêjim; *"hevûdusîna ziman û çandên cuda û dan û standina tecrubên insanî yên adet û ûsilên cuda dikare bibe sebebê guherînên bi heyecan û hêja û bibe kahniya avahî û afirînên dewlemend... Ez wisan bawer im ku dûtin, îdeal, şêwe û tevgerên nû, pîrî caran, ji koçên mezin nasîna ziman û çandên nû, dijîtiyên çadî û civakî, tevliheviya ruhî û civakî û guherînên mezin tîne pê... Ev berpirsiyarî, bîr û hîsên navneteweyî ku ji guherîn, afirandin, nasîn û tîkiliya çandî dizên, di eynî wextê de, bîngê şêweyên jiyîn û fikirînên demokratîk, insanî û rengîn e."*

9 - Hûn dikarin hinekî behsa xebatên xwe yê nû bikin?

M.U. - Ji demeke dirêj e ku ez li ser romanekê dixebitim; **Bira Gederê.** Ez û romanê rabûne hev, her roj şer û pevçûna me ye. Ez pîr dil dikim ku di vî şerê dijwar de bi ser kevim. Û heta ez bi ser nekevim, tu rehetî jî, ji bo min, nîn e. Lê biserketin jî hê dûr e... Digel vê xebatê, hin xebatên din jî hene, lê ez naxwazim serê we bi wan biêşînim. Jixwe gava ew derkevin, hûn ê wan bibînin...

Tevî spasên xwe, ez biserketin û serfiraziya we, ji dil, dixwazim. Hûn bijîn.

Kovara **Nûbihar**, hej. 9, 1993

Edebiyata devkî û edebiyata nûjen

1- *Li ser cîh û girîngbûna edebiyata devkî (stran, kilam, çîrok, destan, gotinên pêşyan û hwd) di nav çanda kurdî da tu çi difikirî?*

M.U. - Min di gelek cîhên din de jî gotiye, edebiyata devkî, folklor û zargotina kurdî gencîneyeke bêhempa ye. Li ba kurdan edebiyata devkî pir xurt e. Di kitêba min "*Destpêka Edebiyata Kurdî*" de beşekî taybetî li ser edebiyata devkî ya kurdî heye. Di vir de, li derekî weha tê gotin; "zordariya sedsalan, bêpariya zanîn, perwerdeyî û ilmê, koçerî, eşîrtî û girtîbûn welê kiriye ku edebiyata devkî bûye şeweyê esasi yê vegotinê... Ji her netewe û gelî bêtir, kurdan bawerî bi gotina devkî aniye û bi edebiyata devkî û folklorê girêdayî mane. Her lêger û xebata ku li ser edebiyata kurdî çêbe, divê xwe bigihîne edebiyata devkî û lê hûr be. Ev şewe û awayê vegotinê ne bi tenê rojên bihurî û rabirduyê bi bir tîne û pê girêdayî ye. Ji bervajiyê, bi awayekî gelek balkêş, tevî tekiliyên bi rojên bihurî re, ew modern e. Yanê ev awayê vegotinê hertim xwe nû dike, vedijîne û gotina nû ya îro jî li vê edet û ûsila tarîxî zêde dike. Bi vî terhî, di warê şexsiyet, qereker, çand, edet û ûsilên neteweyî de, yekitiyeke, diasporayeke kurdî tê pê... Bi alîkariya gotina devkî, li milekî, ji sedsalan û vir ve, çîrok, stran, kilam, destan, rîwayet û gotinên kurdî vediguhezînin nîfşên nû û bi vî awayî 'kontinuitet'îya wan tê parastin, li milekî din jî, bûyer û pêşketinên nû û nûjen jî tên vegotin û ew jî li yê kevn zêde dibin... Edebiyata devkî şewe û awayê vegotina çandî ya xelkê ye... Ev edebiyata devkî ya dewlemend, bêguman, ji bo

edebiyata nivîskî û pexşana (nesîr) kurdî jî bingeh û hîmê esasî ye. Edebiyata nivîskî li ser vî hîmî ava bûye û şax daye."

2- Di vî warî da li ser kar û xebatên ku heya îro hatine kirin, dîtînen te çi ne? Bi dîtîna te, xebatkarên çand û vêjeya kurdî, ji bo berhevkirin, parastin û newindabûna van hebûnên me tiştên ku ketiye ser milê wan bi çih anîne?

M.U. - Yek ji wezîfên me yên herî girîng, îro, ew e ku em bikaribin gencîneya edebiyata devkî, tevî hemû çeşnên wê, bidin hev û wan binivîsin û çap bikin. Edebiyata devkî îro jî, ji bo edebiyata nûjen çavkaniya herî giranbiha ye. Di warê berhevkirin û weşandinê de, li Kurdistana Iraqê, Yekitiya Sowyetê ya kevn, nemaze li Ermenistanê û li Ewropayê gelek tiştên hêja çêbûne, gelek eser û berhemên biqîmet derketine. Lê li Turkiyê, ji ber rewşa siyasî, hema çi bigire, hîç tiştêkî çênebûye. Lê îro ew yasax û qedexeyên li ser zimanê kurdî li Turkiyê rabûne. Rojnameya Azadî jî tê de, îro rojname û kovarên kurdî derdikevin. Ev, pêşketineke gelek girîng e. Kurd divê vê pêşketinê baş bi kar binin û xwe bigihînin xezîneyên zargotina kurdî. Li milekî, ev eser û berhemên ku li derveyî welêt divê bi lêhûrbûneke zanistî û çapeke bedew bînin weşandin, li milekî jî di nav xelkê de gencîneyên edebiyata devkî, tevî varyasyonan, bînin berhevkirin û çapkirin.

3- Bi dîtîna te, ji vir pê da mirov çi dikare bike? Pêşniyarên te çi ne?

M.U. - Turkiye divê bibe navenda çap û weşanên kurdî. Berhevkirin û çapkirina berhemên edebiyata devkî jî karekî hem pir dijwar hem jî pir ciddî ye. Piraniya kesên ku heta niha bi vî karî rabûne, ne bi awayekî îlmî, lê bi evîn û eşqa welatparêziyê ev kar kirine. Bêşik karê ku wan kiriye, pir hêja ye û ez pir

qîmet didimê. Lê ji îro û pê ve, ev kar dê çima bi metodên hîn îlmîtir neyê pê? Ez nizanîm ka çiqas realist e, lê enstitu û weqfên ku niha li Turkiyê tên damezrandin, bikaribin bi vî karî rabin, wê rîya herî baş be. Bêguman kes û şexis ji dikarin vî karî bimeşînin, - ku heta niha weha bûye. Lê xebateke yekgirtî û hevkarîyeke t êkûz dê vî karî hîn baştir, xurtir û dewlemendtir bike.

4-Te bi xwe di vî warî da tiştêk kiriye? heger di vî warî da xebatên te hebin, tu dikarî behsa wan bikî?

M.U. - Herwekî ku hûn dizanin, ez ne folklorist im, romannûser im. Di warê civandin, sinifandin û weşandina folklorê kurdî de tu xebatên min nebûne. Lê perçên berhem û eserên edebiyata devkî hemû romanên min neqîşandine. Meriv dikare bibêje ku piraniya romana min a yekemîn **TU** folklorîk e. Romana min a duwemîn **Mirîna Kalekî Rind**, bi piranî, li ser edet û ûsilên kevn e. Perçene ji "Cembeliyê Heqarê û Binevşa Narîn" û hin tiştên din di romana min a siyemîn **Siya Evîne** de hene. Romana min a çaremîn **Rojek ji rojên Evdalê Zeynikê** jixwe, bi temamî bi zimanê destanê hatiye nivîsîn û ji aliyekî ve, li ser dewlemendî û bedewiya edebiyata devkî ye... Min li derekî din jî, bi kurtî, li ser vê meselê, weha gotibû: "Bi bawerîya min, nivîskarê kurd divê bi edebiyata xwe ya devkî û ya klasîk re pêwendîyeke xurt dayîne. Û ev pêwendî divê di berhemên wî/wê de baş xuya be... Nivîsar, nivîskar, leheng, bûyer, tecrube, ceribandî, bîr, bawerî û fikrên do alîkarî li nivîskarê îro dike da ku ew berhema xwe biafirîne. Xwendevan jî bi vî awayî do dinase. îro dibîne û bîr bi sibê dibe... Tarîx, wextên tarîxî, bûyer, tecrube û şexsiyetên tarîxî yê cihê divê hertim li nik nivîskar û hunermendê kurd be. Her mîna nivîskar, divê berhem û eserên

wî/wê jî bibin helqeyeke metîn a zincîra tarîxê. Nûjenî, înkarkirina tarîxê nîn e.. Ji bervajiyê, nûjenî û avakirina berhemên nûjen bi tenê dikare li ser hîmên têkûz yên rabirduyê werin pê. Loma jî, gava deng, pêjn, hîs, tecrube û gotinên dewrên bihurî di nav berhemeke nûjen de hebin, hingê ew berhem hîn bêtir dewlemend, edebî û hêja ye."

Di romanên min de, hertim, perçe, gotin, rêz, serpêhatî ji edebiyata devkî, klasîkên kurdî, kovar û rojmameyên tarîxî hene. Geh ji devê lehengên romanên geh ji devê xwediyê wan bi xwe. Edebiyata me ya nûjen dê li ser ya devkî û ya klasîk ava bibe..

Roj. **AZADI**, 30, tebax, 1992

HÊZ Û BEDEWIYA PÊNÛSÊ

Mehmed Uzun

...Herçiças Mehmed Uzun bi helbestan dest bi nivîskariyê dîke û helbestên xwe di bin navê *M. Ferzend Baran* de di kovara xwe "*Rizgariya Kurdistan*" de diweşîne jî, ew hêdî hêdî ji helbestnivîsandinê bi dûr dikeve, giraniyê dide ser nivîsandina essay û romanê. Romana wî ya pêşî "*Tu*" di sala 1974'an de derdikeve. Piştî wê *Mehmed Uzun* li dû hev "*Mirina Kalekî Rind*" (1987), "*Siya Evînê*" (1989), "*Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê*" (1991), kurdiya piyesa nivîskarê Îngilîz yê bi nav û deng *Herold Pinter* "*Zimanê Çiyar*" (1990), "*Destpêka Edebiyata Kurdî*" (1992), "*Mirina Egîdekî*" (1993). Ji çend salan vir ve jî ew li ser romana xwe ya bi navê "*Bîra Qederê*" ku ji xebat û jiyana Celadet Bedir-Xan pêk tê, dixebite.

Mehmed Uzun bi van pirtûkan nayê ser, bêî ku ew ferqiyeta îdeolojîk têxe navbera partî û rêkxistinên kurdan, ji bo ku bibe mînaka yekîtiyê û biratiya kurdan, çî bigire di piraniya kovar û rojnameyên kurdan de dinivîsîne. Em carna *Mehmed Uzun* di nava rûpelên *Armancê* de dibînin, carna di nava rûpelên *Kurdistan Pressê* de, carna *Berbangê*, carna *Welat*, carna *Berhem*, carna *Azadî*, carna *Nûdem* û hwd. Ev pirtûka ku di destên we de ye ji wan nivîsaran pêk hatiye. Weşanxaneya me bawer e ku wê bi weşandina vê berhemê cihêkî vala dagirtibe.